

БЕЗБЕДНОСТ

ТЕОРИЈСКО СТРУЧНИ ЧАСОПИС

МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

UDK 343+351.74./75(05)
YU ISSN 0409-2953

БЕОГРАД
Година LIII

1
2011

БЕЗБЕДНОСТ
Часопис Министарства унутрашњих послова
Републике Србије

УРЕДНИШТВО

Др **Бобан Милојковић**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду
Др **Жељко Никач**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду
Др **Саша Мијалковић**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду
Др **Дарко Маринковић**, доцент Криминалистичко-полицијске академије у Београду
Др **Горан Илић**, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду
Др **Миљивој Донсај**, ванредни професор Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду
Др **Миле Шикман**, начелник Управе за полицијско образовање Министарства унутрашњих послова Републике Српске
Др **Владимир Урошевић**, послови сузбијања електронског криминала у Служби за борбу против организованог криминала Управе криминалистичке полиције МУП-а РС
Мр **Зоран Голубовић**, послови безбедности и законитости у Бироу директора полиције МУП-а РС
Мр **Жељко Нинчић**, заменик начелника Одељења за посебне акције, интервентне јединице полиције, одбрамбене припреме и састав помоћне полиције у Управи полиције МУП-а РС
Мр **Славиша Ђукановић**, заменик начелника Управе за аналитику МУП-а РС
Мр **Божидар Оташевић**, заменик начелника Управе за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку МУП-а РС
Мр **Снежана Нововић**, унапређење организације и функционисања стручног оспособљавања и усавршавања у Управи за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку МУП-а РС
Мр **Милан Клисарић**, самостални извршилац за обуку из области полицијског менаџмента у Управи за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку МУП-а РС
Небојша Пурић, заменик начелника Одељења за границу Управе граничне полиције МУП-а РС

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Доц. др **Дарко Маринковић**

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Милена Јовановић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николецић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА

Булевар Зорана Ђинђића 104
телефон: 011/3148-734, 3148-739
телефакс: 011/3148-749
e-mail: upobr@mup.gov.rs

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ

ТИРАЖ: 1.000 примерака

ШТАМПА: Инпрес

Београд, Владимира Роловића бр. 49

PDF верзија часописа доступна је на адресама:

<http://www.mup.gov.rs/>

<http://prezentacije.mup.gov.rs/upravazaobrazovanje/bezbednost.html>

САДРЖАЈ

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

- Проф. др Бранислав СИМОНОВИЋ 5 ИСТРАЖИВАЊЕ СТАВОВА ПРИПАДНИКА КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ПОЛИЦИЈЕ МУП-А РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ О СТРАТЕШКОМ ПРИСТУПУ СУЗБИЈАЊА КРИМИНАЛА
- Др Валентина БАИЋ 28 ДЕТЕКТОВАЊЕ ЛАГАЊА НА ОСНОВУ ПОСМАТРАЊА НЕВЕРБАЛНОГ ПОНАШАЊА

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

- Maximillian EDELBACHER 43 STATUS QUO OF CRIME ANALYSIS IN AUSTRIA
- Максимилијан ЕДЕЛБАХЕР 58 STATUS QUO КРИМИНАЛИСТИЧКЕ АНАЛИЗЕ У АУСТРИЈИ
- Проф. др Саша МИЈАЛКОВИЋ 74 ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНЕ СЛУЖБЕ И НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ
- Др Звонимир ИВАНОВИЋ 93 АНАЛИЗА ПРАВНЕ РЕГУЛАТИВЕ НАДЗОРА НАД КОМУНИКАЦИЈАМА И ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА
- Проф. др Божидар БАНОВИЋ
- Доц. др Драгана КОЛАРИЋ 116 АМНЕСТИЈА У НАЦИОНАЛНОМ И МЕЂУНАРОДНОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ
- Доц. др Наташа ТАЋЕВИЋ 140 КРИВИЧНОПРАВНА ЗАШТИТА ПРАВА ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ СВОЈИНЕ У СРБИЈИ

СТРУЧНИ РАДОВИ

- Проф. др Милан ЖАРКОВИЋ 158 КРАЂЕ МОТОРНИХ ВОЗИЛА КАО САВРЕМЕНИ ВИД ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА У ДОМАЋОЈ КРИМИНАЛИСТИЧКОЈ ПРАКСИ
- Мр Оливер ЛАЈИЋ
Борислав КОВАЧЕВИЋ
- Синиша ЈАНКОВИЋ 176 ФАЛСИФИКОВАЊЕ ПЛАТНИХ КАРТИЦА КАО ПОЈАВНИ ОБЛИК КОМПЈУТЕРСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- Hofmann Rainer 189 ПОМОЋ ЖРТВАМА КАО ТЕМА У ОБРАЗОВАЊУ ПОЛИЦИЈЕ – ИДЕЛНО НАДМЕТАЊЕ: АЛТЕРНАТИВНИ ПУТ У РЕПЕТИТОРИЈУМ

ПРИКАЗИ

- Доц. др Дарко МАРИНКОВИЋ 196 ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ
- Доц. др Зоран ЂУРЂЕВИЋ 200 ПРЕВЕНЦИЈА КРИМИНАЛА

CONTENTS

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

- Branislav SIMONVIĆ, LLD 5 RESEARCH OF THE ATTITUDES OF THE CRIMINAL INVESTIGATION POLICE OFFICERS MIA SERBIA ON STRATEGIC APPROACH TO CRIME COMBATING
- Valentina BAIĆ, Ph.D. 28 DETECTING DECEIT BASED ON OBSERVING NONVERBAL BEHAVIOR

REVIEW PAPERS

- Maximillian EDELBACHER 43 STATUS QUO OF CRIME ANALYSIS IN AUSTRIA
- Maksimilian EDELBAHER 58 STATUS QUO OF CRIME ANALYSIS IN AUSTRIA
- Saša MIJALKOVIĆ, Ph.D. 74 THE INTELLIGENCE-SECURITY SERVICES AND NATIONAL SECURITY
- Zvonimir IVANOVIĆ, LLD
Božidar BANOVIĆ, LLD 93 ANALYSIS OF LEGISLATIVE NORMS REGARDING COMMUNICATION SURVEILLANCE AND OF THE PRAXIS OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
- Dragana KOLARIĆ, LLD 116 AMNESTY UNDER INTERNATIONAL CRIMINAL LAW
- Nataša TANJEVIĆ, LLD 140 CRIMINAL LAW PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN THE REPUBLIC OF SERBIA

PROFESSIONAL REPORTS

- Milan ŽARKOVIĆ, LLD
Oliver LAJIĆ, LLM
Borislav KOVAČEVIĆ 158 MOTOR VEHICLE THEFT AS CONTEMPORARY FORM OF ORGANIZED CRIME IN SERBIAN CRIME INVESTIGATION PRACTICE
- Siniša JANKOVIĆ 176 FORGING OF CREDIT CARDS AS FORM OF COMPUTER CRIMINALITY

FROM FOREIGN LITERATURE

- Hofmann RAINER 189 OPFERHILFE IN DER POLIZEILICHEN AUSBILDUNG – IDEENWETTBEWERB: EIN ALTERNATIVER WEG IM REPETITORIUM?

REVIEWS

- Darko MARINKOVIĆ, LLD 196 ORGANIZED CRIME
- Zoran ĐURĐEVIĆ, LLD 200 PREVENTION OF CRIMINAL

Проф. др Бранислав СИМОНОВИЋ
Правни факултет, Крагујевац

UDK- 351.746.2::343.9.: 303.025

Оригинални научни рад

Примљено 24.08.2011.

Истраживање ставова припадника криминалистичке полиције МУП-а Републике Србије о стратешком приступу сузбијања криминала

***Апстракт:** Рад је посвећен стратешком поступању криминалистичке полиције у сузбијању криминала. Најпре се приказују развој, имплементација идеје и основни теоријски постулати стратешког приступа у раду криминалистичке полиције. Потом се помињу међународне конвенције и други међународни документи у којима се налаже да државе и њихове полиције треба да развијају стратешки приступ контроли и сузбијању појединих организованих форми криминала. Највећи део рада се бави анализом резултата емпиријског истраживања у коме је анкетирано 30 лица, службеника криминалистичке полиције МУП-а Републике Србије и полицијских едукатора о ставовима, проценама и информисаности у вези са стратешким поступањем криминалистичке полиције у Србији. Резултати су показали да значајна већина анкетираних има позитиван став у односу на потребу имплементирања стратешког приступа у раду криминалистичке полиције. Постоје велике разлике у одговорима на друга питања која се тичу информисаности о примени појединих елемената стратешког приступа у свакодневном криминалистичком раду. На крају рада дају се закључци и предлози за унапређење стратешког поступања сузбијања криминала.*

***Кључне речи:** стратешко поступање, сузбијање криминала, криминалистичка полиција, истраживање ставова полицијских службеника МУП-а Републике Србије.*

Увод

Криминалистичка полиција је традиционално реактивна служба. Њени механизми деловања најчешће се покрећу после сазнања да је извршено кривично дело и имају за циљ проналажење извршиоца и купљање доказа. У последње две деценије све се више појављују научни ставови и истраживања који указују на потребу развоја модела проак-

тивног рада криминалистичке службе. Између осталог, у њима се доказује теза да криминалистичка полиција мора да развија и стратешки приступ криминалитету. Она не би требало да поступа само репресивно, тј. оперативно и тактички, већ мора да негује проактиван, системски, стратешки приступ криминалитету.

На потребу увођења стратешког приступа у раду полиције најпре су утицала нова сазнања до којих се дошло у развоју науке о менаџменту, стратешком менаџменту, и истраживања о стратешком менаџменту у оквиру органа јавне управе (Bryson, 1995). На пример, код нас се у оквиру стратешког планирања у јавном сектору тек у скорије време обрађују општа питања стратешког планирања у оквиру полиције и МУП-а Републике Србије (Ивановић, Клисарић, 2009:9-45).

Научна замисао истраживања

Идеја о потреби развоја метода стратешког поступања полиције најпре се појавила у државама које припадају англосаксонском простору. *Community policing* је један од првих савремених стратешких приступа који је највише заступљен у раду полиције опште надлежности (Trojanowitz, Vucqueroux, 1994; Palmiotto, 2000). На развој стратешког приступа у раду полиције опште надлежности, као и криминалистичке полиције битно је утицао и концепт *проблемски оријентисаног рада (Problem Oriented Policing)* чији је оснивач *Herman Goldstein* (Goldstein, 1990). Ово учење сматра да је погрешна реактивна полицијска стратегија фокусирана само на кривична дела, односно инциденте. У позадини сваког кривичног дела налазе се дубљи проблеми који су га иницирали или допринели његовом извршењу. Између осталих великих промена које је донео, концепт је ставио у први план анализу чињеничног стања, анализу услова и узрока који су подстицали или допринели извршењу кривичних дела, као и аналитичку компаративну анализу кривичних дела исте врсте или појединих њихових елемената, како би се уочили фактори који их повезују и осмислили стратешки приступи у решавању проблема (Eck & Spelman, 2000:63-77).

На развој учења о стратешком приступу у раду криминалистичке полиције приликом сузбијања криминала одлучујући утицај извршио је концепт *полицијског рада вођеног обавештајним информацијама (Intelligence Led Policing – ILP)*. Концепт је пореклом из Велике Британије и формиран је током деведесетих година двадесетог века као реакција на многобројне проблеме који су се испољавали у традиционалном, реактивном приступу криминалистичке полиције. Најпре се пошло од идеје да у оквиру рада криминалистичке полиције пажњу не треба фокусирати на извршена кривична дела, као што је био случај до тада, већ на извршиоце, и то посебно на оне делове субпопу-

лације која је „криминално активна“ (Ratcliffe & Guidetti, 2008:111). Концепт се најпре базирао на примени специјалних истражних техника и прибављању информација прикривеним полицијским мерама које су за циљ имале контролу организованог криминала и пресецање криминалних активности које су биле у току. Формирањем и имплементацијом Националног криминалистичко-обавештајног модела Велике Британије (*National Intelligence Model – NIM*) отвориле су се могућности за промене у генералном разумевању криминалистичко-обавештајних информација (*intelligence*), показујући како анализа података добијених из широког спектра извора (нпр. контекст у коме се одвија криминал) може да буде коришћена за усмеравање криминалистичке активности и помогне у ефективнијем коришћењу ресурса изван уских оперативних циљева. Обавештајни подаци све више постају корисни не само за тактичке и оперативне сврхе, већ и за стратешко бизнис планирање (Newburn, 2007:220-221).

У европско-континенталном простору теоријске расправе о потреби стратешке анализе криминалитета и стратешком планирању најпре су се појавиле у Немачкој. Њима су претходили радови и истраживања о оперативној анализи случајева (*Operative Fallanalyse – OFA*) као криминалистичкој методи која се примењује при разјашњавању појединих типова кривичних дела (Dern, Horn, 2008:543, 549). Од седамдесетих година прошлог века, а посебно током осамдесетих и деведесетих година у Немачкој су почела да се публикују истраживања о криминалистичкој прогнози и криминалистичкој стратегији као целовитом приступу који је имао за циљ да види даље и дубље него што је то оперативна анализа случајева била у стању да учини (Kube, Störzer, Tim, 1992:104, 139). Крајем 1997. године у Министарству унутрашњих послова Немачке (*Bundeskriminalamt*) отпочео је развој пројекта стратешке анализе криминалитета – *Strategische Kriminalitätsanalyse – SKA*, (Stübert, 1999).

Идеја о криминалистичкој стратегији као подручју научног истраживања која се бави питањима како криминалистичким мерама и радњама ограничавати криминалитет на глобалном нивоу, најпре се на просторима бивше Југославије појавила у радовима словеначких аутора (Dvoršek, 2001:24). У Србији је о стратешком планирању у оквиру рада криминалистичке полиције писао Симоновић (Симоновић, 2002), док је у Македонији о теорији криминалистичке стратегије писао Ангелески (Ангелески, 2003).

По нашем мишљењу, које се разликује од Дворшековог, појам „криминалистичка стратегија“ се везује за остварење стратешких циљева којима (би требало да) тежи криминалистичка полиција, и при том га не би требало ограничавати само на криминалистичке мере и радње. Стратешко поступање криминалистичке полиције одредили бисмо као цело-

вит, свеобухватни приступ криминалистичке службе у контроли/сузбијању појединих врста криминала и унапређењу свог рада у том циљу, што је усмерено на: 1. оптимизовање/унапређење коришћења сопствених ресурса и потенцијала (нпр. дефинисање најбоље праксе, унапређење база података и рада са њима итд.); 2. развој стратешких партнерстава са другима (унутрашње и спољашње партнерство); 3. стратешко деловање на поједине актере од значаја за остварење стратешких циљева у сузбијању/контроли појединих врсти криминала (потенцијалне жртве, потенцијалне извршиоце, деловање кроз медије), и 4. уочавање/анализу/искоришћавање/уважавање и деловање на специфичности и тенденције у оквиру криминалног миљеа, или социјалног контекста, у оквиру граница могућности и овлашћења криминалистичке полиције (или давање предлога овлашћенима).

Међународни прописи о стратешком приступу криминалистичке полиције у сузбијању криминала

У последњој деценији је, у оквиру Савета Европе и Уједињених нација, донето неколико значајних међународних докумената у којима се препоручује државама и њиховим полицијама да уведу у свој рад стратешку анализу појединих форми криминала и имплементирају у полицијској пракси стратешке облике рада и контроле криминала.

Један од првих докумената те врсте је *Акциони план за борбу против организованог криминала*, који је донео Савет Европе 1997. године и који налаже полицијама држава чланица да успоставе или идентификују механизме за прикупљање и анализу података на основу којих се може формирати слика о ситуацији у области организованог криминала, као и да сачине заједничке стандарде у прикупљању и анализи ових податка (*Action Plan to Combat Organized Crime*, 1997).

У оквиру новијих европских докумената требало би поменути, између осталих, *Хашки програм* у коме се налаже стратешки приступ у полицијској контроли тероризма (*The Hague Programme*, 2005); документ под називом „*Развој стратешког концепта деловања на организовани криминал*“ (*Developing a strategic concept on tackling organised crime*, 2005), као и *Стокхолмски програм* из 2009. који предвиђа читаву палету полицијских мера стратешке контроле организованог криминала (*The Stockholm Programme*, 2009).

И Уједињене нације су донеле неколико конвенција којима се државе потписнице обавезују, између осталог, да унапреде стратешко деловање криминалистичке полиције. У том контексту требало би, између осталих, посебно поменути *Конвенцију Уједињених нација за борбу против транснационалног организованог криминала* (*UN Convention*

Against Transnational Organized Crime, Palermo, 2000), као и *Конвенцију Уједињених нација за борбу против корупције* која, на пример, у члану 61, обавезује државе да прикупљају, размењују и анализирају податке о корупцији и тенденције у вези с корупцијом на својој територији, као и о околностима у којима се врше кривична дела корупције. Поред тога, државе се обавезују да међусобно сарађују на изради стандарда и методологији, као и на размени информација о најбољим праксама за спречавање и борбу против корупције. Наведене две конвенције ратификовала је и Србија.

Приступ проблему истраживања имплементације идеје о стратешком приступу у раду криминалистичке полиције

Поставља се питање колико је стратешки приступ у сузбијању криминала у оквиру рада криминалистичке службе стварно заживео у свакодневной полицијској пракси. Нема сумње да није исто у свим државама, као ни у различитим полицијским службама у оквиру исте државе. Неке врсте криминала, као што су, на пример, организовани криминал (Verfaillie & Veken, 2008), тероризам, малолетничка делинквенција не могу се успешно сузбијати без стратешког приступа у раду криминалистичке полиције. У пракси се јавља читав низ проблема у раду криминалистичке полиције при поступању са криминалистичким информацијама како на стратешком, тако и на оперативном нивоу. Проблеми се појављују у раду криминалистичких служби унутар држава, али и у области међународне полицијске сарадње. Барди (*Bardy*) наводи да у оквиру стратешке сарадње и размене обавештајних података држава чланица Европске уније са Еурополом постоје потпуно супротни приступи. На пример, у 2006. години једна држава је проследила криминалистичко-обавештајне извештаје и информације Еурополу о организованом криминалу и претњама на преко 500 страница, док је друга држава те исте године проследила извештај о истој теми на само једној страници (*Bardy, 2008:107*).

Као један од разлога теже имплементације стратешких приступа у пракси криминалистичких полиција наводи се организациона неусклађеност, или чак организационе патологије, што у великој мери компромитује ефикасност модела криминалистичко-обавештајног рада на стратешком и оперативном нивоу (*Sheptycki, 2000*). Публикована истраживања праксе указују на бројне и разноврсне проблеме у области имплементације стратешког (и оперативног приступа) у раду криминалистичке полиције, посебно обавештајно-аналитичке службе. На пример, проблем у имплементацији стратешке анализе у оквиру енглеског модела истраживала је Нина Коупе (*Cope, 2004*). О проблемима са ко-

јима се сусрећу криминалистичко-обавештајни полицајци на Новом Зеланду истраживање је спровео Ретклиф (Ratcliffe, 2005), а о проблемима који се срећу у имплементацији стратешког и оперативног криминалистичко-обавештајног рада у полицијама других земаља, као и о истраживању третиране проблематике спроведеном на територији Републике Српске писали су Симоновић и Митровић¹.

Пракса емпиријских истраживања полицијске проблематике као што су искустава и ставова полицијских службеника за потребе писања научних и стручних радова и научноистраживачких пројеката у Србији је нова. У домаћој стручној и научној литератури доминирају теоријске расправе и по неки пут се износе инострани резултати истраживања полицијске праксе, на основу чега се доносе закључци и предлози за наше услове. Тек у новије време могу се и код нас наћи радови који се темеље на емпиријским истраживањима спроведеним у нашој полицији, као, на пример, истраживање о мотивима жена за приступање полицијској служби (Нововић, 2009). Веома су ретка емпиријска истраживања спроведена у криминалистичкој полицији. Једно од њих је представљено у раду Зековице на тему истраживања ставова припадника криминалистичке полиције ПУ Београд о најзначајнијим питањима која се тичу демократске реформе полиције (Зековица, 2010).

Проблем истраживања

Под утицајем великих промена које су захватиле криминалистичку полицију у свету, и у Србији се уводе нове организационе јединице криминалистичке полиције, нове криминалистичке специјализације, технике и методе рада. Међутим, проблем се огледа у томе што идеја да криминалистичка полиција треба проактивно и стратешки да поступа није још увек општеприхваћена у научној, стручној, политичкој и широј јавности у Србији. Имајући то у виду, поставља се питање да ли уведене организационе и техничке промене могу у потпуности да остваре своју сврху. При томе треба имати у виду да међународне конвенције које је Србија ратификовала обавезују нашу државу, па према томе и полицију и криминалистичку полицију, да се на ширим основама (стратешки) супротстави криминалу и условима који му погодују, посебно у области сузбијања корупције, организованог криминала, тероризма, високотехнолошког криминала итд. (Воšković, Marinković, 2010: 96).

¹ Више о томе: Симоновић, Б., Митровић, Д., (2010). *Сарадња у оквиру криминалистичког обавештајног рада*, У: Зборник радова „Међународна и национална сарадња и координација у супротстављању криминалитету“, Бања Лука, 22-23. октобар 2010, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука, стр. 199-222.

Предмет истраживања

Предмет овог истраживања двоструко је одређен: на једној страни, усмерен је ка мерењу процена, мишљења, односно информисаности анкетираних о томе да ли они уочавају, препознају или знају за заступљеност појединих елемената стратешког приступа у раду криминалистичке полиције у Србији.

На другој страни, предмет истраживања усмерен је на утврђивање ставова анкетираних, тј. њиховог односа према питању: „Да ли криминалистичка полиција може и треба да делује на криминал стратешки?“

Поред тога, ставови анкетираних су утврђивани и у односу на питања која су била усмерена ка проценама (информисаности) о заступљености појединих стратешких елемената у поступању криминалистичке полиције, у оквиру простора остављеног за коментар.

Циљеви истраживања

Основни циљеви истраживања су:

- да се утврди да ли је у оквиру стручне едукације криминалистичких полицајаца заступљена и материја из области стратешког поступања криминалистичке полиције;
- да се утврди да ли постоји свест код анкетираних полицајаца о потреби имплементације стратешког приступа у раду криминалистичке полиције;
- да се утврди у ком степену (обиму, опсегу) се примењује стратешки приступ у раду криминалистичке полиције у Србији;
- да се утврди да ли су поједини елементи стратешког приступа у раду криминалистичке полиције заступљени у области сузбијања организованог криминала (пре свега нарко криминала);
- да се евентуално идентификују (региструју, детектују) поједини фактори који отежавају имплементацију стратешког приступа у раду криминалистичке полиције, и
- да се покушају дати препоруке које би биле усмерене на унапређење концепта стратешког рада криминалистичке полиције у Србији.

Почетни хипотетички став истраживања полази од тога да би увођење стратешког и проактивног приступа у раду криминалистичке полиције (поред постојећег класичног, реактивног) омогућило интегрисан и целовит приступ разумевања и деловања на услове, проблеме, ризике који доводе до криминала (или су у некој другој вези с њим, тј. не мора да буде само узрочна веза), у чему су потенцијали криминалистичке полиције веома значајни с обзиром да је она на извору података, да располаже организацијом, савременим базама података, софт-

верима за анализу, новим организационим формама, теоријским концептима и методама које би требало у потпуности да усвоји, оптимизује и стави у функцију. У остварењу тог циља велики задатак и обавезу има МУП-а Р Србије.

Узорак варијабли

Основне варијабле разматране у овом истраживању су: едукација, обука криминалистичких полицајаца о концепту, методама и елементима стратешког приступа криминалу; ставови криминалистичких полицајаца према овом концепту рада; однос МУП-а Р Србије према стандардизацији и подстицању у примени метода стратешког приступа у раду криминалистичке полиције; примена појединих облика стратешког приступа везаног за контролу организованог криминала; рад са потенцијалним жртвама кривичних дела; дефинисање најбољих примера праксе као стандарда поступања; уочавање, анализа и отклањање типичних грешака, слабости и пропуста у криминалистичком поступању; антикорупциони програми у полицији као облик стратешког приступа у професионализацији полиције итд. Због ограниченог простора у овом раду биће разматрани само аспекти појединих варијабли.

Основна истраживачка питања (претпоставке)

1. Примена нових концепата у раду криминалистичке полиције (па и стратешког) директно зависи од степена усвојених знања, тј. степена стручног образовања, оспособљавања и усавршавања оних који треба да та знања примене у пракси.
2. Примена нових концепата у раду криминалистичке полиције (па и стратешког) директно зависи од тога да ли они који те нове концепте треба да примењују (имплементирају у пракси) имају позитивне ставове према њима.
3. Примена нових концепата у раду криминалистичке полиције (па и стратешког) директно зависи од тога да ли тај концепт има институционалну подршку од стране највишег менаџмента, у овом случају МУП-а Србије, односно УКП; да ли је та подршка институционализована; да ли су дефинисани стандарди поступања и да ли су обезбеђене организационе претпоставке.

Значај истраживања

Значај истраживања огледа се у остварењу постављених циљева истраживања, чиме би се:

- указало на значај теме која је у нашим научним, стручним и професионалним круговима запостављена;

- остварио би се изванредан увид у реално стање стратешког и проактивног поступања криминалистичке полиције у Србији, и
- остварио би се увид у ставове анкетираних у вези са истраживаним питањима.

То би могло да представља основу и подстрек за даља, целовитија истраживања и давање препорука у циљу унапређења криминалистичког поступања на ширим основама од постојећег уског, реактивног, доминантно репресивног, чиме би се остварили и практични циљеви спроведеног истраживања.

Узорак испитаника

Истраживање је реализовано на узорку од 30 испитаника који су изабрани методом диспропорционалног стратификованог узорка из популације криминалистичких полицајаца МУП-а Р Србије и популације наставног особља које ради на високошколским институцијама од значаја за полицијске послове. Наиме, анкетањем је обухваћено укупно 30 испитаника од којих су четири запослена у области високог полицијског школства и (или) у оквиру полицијске едукације, шест је запослено у одељењу криминалистичке полиције ПУ Крагујевац, а остали су запослени у оквиру Управе криминалистичке полиције при МУП-у Р Србије и у Полицијској управи за Град Београд. Неколико анкетираних (3) је из службе за криминалистичко-обавештајне послове. Међу анкетиранима има руководиоца и непосредних извршилаца (оперативаца). Узорак испитивања јесте мали, али је релевантан с обзиром да су анкетирани лица „из материје“, односно анкетирани из праксе Министарства раде на сузбијању најтежих кривичних дела, укључујући и организовани криминал, и имају радно искуство дуже од пет година чиме је постигнута хомогеност стратума, односно да су анкетирани адекватни саговорници али у диспропорционалном односу.

Нема сумње да би резултати спроведеног истраживања требало да буду проверени и допуњени на већем узорку и у неким даљим пројектима како би се пружио целовитији допринос унапређењу рада криминалистичке полиције у Србији. Самим тим, узорак је прилагођен прелиминарном, или пилот истраживању које има комбиновану улогу, делом као развојно, а делом као експлоративно истраживање.

У истраживању „малих еснафских група“, као што је, на пример, криминалистичка полиција далеко је важније наћи релевантне саговорнике (испитанике) и направити прави одабир трема и питања него потенцирати велики број анкетираних. Далеко је важније настојати да се оствари квалитативан увид у испитивану проблематику (предмет истраживања), него квантитативан, посебно имајући у виду релативну ограниченост узорка у односу на општу популацију. Због тога је у овом ис-

траживању акценат стављен на квалитативне елементе у односу на квантитативне.

Наше истраживање је слично по приступу ономе које је спровела Нина Копе, објављеном у енглеском криминолошком часопису *The British Journal of Criminology*. То истраживање је спроведено на тему интегрисања метода анализе криминала (пре свега стратешке анализе) у рад криминалистичких служби, односно криминалистичко-обавештајних јединица. Оно је обухватило 16 аналитичара, девет полицајаца који раде у криминалистичко-обавештајним одељењима, седам информаната и шест руководилаца криминалистичко-обавештајних јединица, односно укупно 38 анкетираних (Cope, 2004:189).

Слично истраживање, у коме је акценат на квалитативним елементима, спровео је Џери Ретклиф (*Jerry Ratcliffe*) на Новом Зеланду. Он је испитивао ставове и процене криминалистичко-обавештајних полицајаца који раде на практичној имплементацији концепта криминалистичке делатности вођене обавештајним информацијама. Истраживањем је обухватио 50 полицајаца који раде криминалистичко-обавештајне послове у три полицијска дистрикта, од укупно 12 полицијских дистрикта колико их има на Новом Зеланду (Ratcliffe, 2005:441).

Инструменти и временски оквир истраживања

Емпиријско истраживање је спроведено анонимним анкетирањем у периоду мај – јун 2011. године. Упитник за прикупљање података из праксе прилагођен је утврђивању чињеница везаних за „стратешко деловање криминалистичке полиције у сузбијању криминала“.

Анкетни упитник је имао укупно 24 питања и састојао се из три целине. Сва питања у упитнику била су конципирана на исти начин у „затвореном формату“. Поставило би се конкретно питање и понуђена је опција да се заокружи одговор „да“ или „не“. Потребно је нагласти да нису сви анкетирани одговорили на сва питања. Поједини анкетирани нису одговорили на поједина питања (образлажући разлоге у коментару или не образлажући). Као додатна могућност, у вези са сваким питањем, остављен је простор за коментар испитаника.

То се показало као веома користан приступ јер су о појединим питањима добијени веома интересантни коментари, размишљања, ставови, који су у великој мери додатно и квалитативно осветлили проблем у вези са постављеним питањем. Слична техника је примењена у напред наведеном истраживању (Cope, 2004). Имајући у виду ограниченост простора, у овом раду ће бити приказани само неки одговори на 24 постављена питања и интересантни и (или) типични коментари које су анкетирани навели уз одговоре.

Приказ и дискусија резултата анкетирања криминалистичких полицајаца

Упитник за прикупљање емпиријских података састојао се из три дела. Први део упитника носи назив: „*Едукација полиције у вези са стратешком анализом, стратешким планирањем и стратешким поступањем полиције*“. Састоји се од четири питања посвећена утврђивању чињеница у вези са едукацијом криминалистичких полицајаца из области стратешког рада криминалистичке полиције. Питања су обухватала едукацију и наставне материјале у области школског едукативног система; континуирану полицијску едукацију у оквиру јединица криминалистичке полиције; међународну сарадњу у овој области и едукацију у оквиру криминалистичко-обавештајних јединица.

На основу анализе добијених одговора за наведену групу питања несумњиво се може извести закључак да је едукација у вези са стратешком анализом и стратешким деловањем криминалистичке полиције у Србији запостављена, да скоро уопште нема едукативних материјала, осим појединих пасуса у оквиру ширих разматрања посвећених криминалистичко-обавештајном раду. Поред тога, нема ни часова едукације из области стратешког рада полиције у оквиру полицијског школства, нити у оквиру континуиране полицијске едукације која се спроводи у оквиру јединица криминалистичке полиције. Једино је ОЕБС организовао неколико општих курсева, претежно на тему стратешког планирања у полицији уопште, који су били намењени руководиоцима, и које су поједини анкетирани (два анкетирана) оценили као веома квалитетне и корисне. Међутим, многи испитаници о одржавању курсева ОЕБС-а на тему стратешког планирања нису знали ништа (9 анкетираних и један који није одговорио на ово питање, од укупно 30). Наводимо неке од коментара анкетираних:

Коментар у упитнику 9: „Иностране организације (Норвешка + ОЕБС) – тема: Основи стратешког планирања“. У упитнику 16 заокружено „да“, уз коментар: „Било је више добрих семинара за менаџмент МУП-а“. Коментар у упитнику 5: „Курсеви из области „проблемски оријентисаног рада“. Било је добро осмишљено, али ништа није заживело!“ У упитнику 29 заокружено „да“ уз коментар: „Било је таквих курсева али стечена знања нису имплементирана у пракси“.

Одговори анкетираних указали су на проблем недостатка стручне литературе и едукације по питању стратешке анализе, стратешког планирања и стратешког деловања, чак и у оквиру специјализоване стручне едукације полицијских службеника из редова криминалистичко-обавештајних јединица.

Као позитиван изузетак треба навести (што није поменуто у одговорима у оквиру анкетних упитника) радове Д. Манојловића о криминалистичко-обавештајном раду, који су претежно објављени у струч-

ном часопису МУП-а Србије „Безбедност“, и у којима се на појединим местима указује на значај стратешке анализе и стратешког деловања криминалистичко-обавештајних служби (Манојловић, 2005а; Манојловић, 2005б; Манојловић, 2006; Манојловић и Стевановић, 2007; Бановић и Манојловић, 2008; Манојловић, 2008). Поред тога, питање стратешког поступања криминалистичке полиције обрађено је у одређеној мери и у неким научним и стручним радовима аутора са Криминалистичко-полицијске академије.

Други део упитника носи назив „*Стратешка анализа криминалитета (општа питања)*“. Тај део упитника састоји се из 13 питања која су имала за циљ процену ставова криминалистичких полицајаца у односу на стратешко поступање криминалистичке полиције, као и утврђивање конкретних чињеница (информисаност) у вези са применом, односно неприменом овог приступа у свакодневном полицијском раду.

Прво питање у оквиру овог дела упитника било је: „*Да ли криминалистичка полиција може и треба да делује на криминалитет стратешки?*“ Двадесетдевет испитаника је заокружило одговор „да“. Један анкетирани је заокружио одговор „не“.

Поједини анкетирани су дали коментар у вези са овим питањем. На пример, коментар у упитнику бр. 5: „Неопходно је стратешко деловање!“ Коментар у упитнику 7: „Може, јер криминалистичка полиција има неопходне информације; треба, јер би на тај начин боље предвиђала развој, правце и облике испољавања криминалног понашања, чиме би створила услове за бољи превентивни рад и подизање нивоа ефикасности“. Коментар у упитнику 15: „Неопходан је управо такав приступ“.

Одговори несумњиво показују да код анкетираних полицајаца постоји јасно изграђена свест о потреби стратешког деловања криминалистичке полиције, што представља један од битних услова за имплементацију концепта.

Треће питање у оквиру овог дела упитника било је: „*Да ли се у оквиру рада криминалистичке полиције дефинишу најбољи примери праксе?*“ Шеснаест анкетираних је заокружило одговор „да“, а тринаест је заокружило одговор „не“. Један анкетирани није одговорио на ово питање. Коментари анкетираних појаснили су добијене одговоре на ово питање.

Коментар у упитнику 5: „Неофицијелно ДА!“ Коментар у упитнику 6: „Помињу се добри примери из праксе, али интерно“. Коментар у упитнику 8: „Не на начин како би то требало да се ради“. Коментар у упитнику 9: „По мом мишљењу нема планираних системских активности у смислу издвајања нових метода или будућих стандарда рада кроз систем инструкција и сл.“ Коментар у упитнику 27: заокружено „не“ уз примедбу: „Све је стихијски“.

Повезано са наведеним, у упитнику се налази питање број 4 које гласи: „*Да ли се дефинишу типичне грешке, слабости, пропусти, отежавајући фактори и околности у раду криминалистичке полиције у*

вези са сузбијањем појединих врста кривичних дела и ради системски на њиховом отклањању?“ Четрнаест анкетираних је заокружило одговор „да“, петнаест анкетираних заокружило је одговор „не“ и један није одговорио на ово питање. Ову, на први поглед нејасну дистрибуцију одговора потпуно појашњавају коментари анкетираних.

Коментар у упитнику 5: „Наведеним факторима се бавимо неорганизовано, од случаја до случаја!“ Коментар у упитнику 6: „Дефинишу се грешке, слабости, пропусти, отежавајући фактори, али се не ради систематски на њиховом отклањању“. Коментар у упитнику 7: „Ово се више ради на нивоу појединих организационих јединица него на нивоу Министарства“. Коментар у упитнику 8: „Често се отклањају тако што се механички препишу из прошлогодишњег плана у овогодишњи“. Коментар у упитнику 9: „Углавном „да“, али би мом мишљењу требало тежити стандардизацији, односно да буде што више системских процедура, а што мање дескрипције“. Коментар у упитнику 10: „То су само издвојени случајеви“. Упитник 14: заокружено „не“. Коментар: „То је основна слабост, треба радити на томе“. У упитнику 18: заокружено „не“ уз коментар: „Дефинишу се али се не ради на њиховом отклањању“. У упитнику 21: заокружено „не“ уз коментар: „Сујета“. У упитнику 23: заокружено „да“ уз коментар: „И нема промена“.

Из исте групе је и питање број 11 из другог дела упитника: *„Да ли је изграђени систем унутрашње контроле квалитета криминалистичке полиције прилагођен специфичностима појединих криминалистичких служби?“* Одговор „да“ заокружило је 8 анкетираних. Одговор „не“ 21 анкетирани. Један анкетирани није одговорио на ово питање. Дистрибуција одговора јесте збуњујућа јер не даје јасан одговор на просто питање: да ли у криминалистичкој полицији Србије постоји изграђен систем контроле квалитета. Тек анализом коментара постаје јасно да је наведено питање један број анкетираних схватио погрешно, замењујући појам „унутрашња контрола квалитета“, са Сектором унутрашње контроле полиције који се бави сасвим другим стварима (контрола законитости рада полиције, поштовање и заштита људских права и слично).

Анкетирани који су правилно разумели питање, давали су следеће коментаре: Коментар у упитнику 8: „Мислим да је то у припреми“. Коментар у упитнику 9: „Као систем, мислим да нема „система“ То су углавном делови или елементи руковођења који нису кодификовани“. У упитнику 16: заокружено „да“ уз коментар: „Систем унутрашње контроле постоји, али он мора да се развија“. У упитнику 17 заокружено је „не“. Коментар: „Урађен је потпуно неадекватно, без јасног система у погледу прецизног одређивања квалитетних категорија и мерних елемената, самим тим и без јасних критеријума напредовања“. У упитнику 23: заокружено „не“ уз коментар: „Недовољно развијена свест“. У упитнику 27: заокружено „не“ уз коментар: „Све је стихијски“.

У вези са ова три питања из упитника потребно је нагласити да у полицији Србије не постоји институционализован (формализован) систем дефинисања примера најбоље праксе, који би се затим прогласили за стандард. Системски се не приступа анализи грешака, унутрашњих

слабости и препрека у раду (на пример, применом *SWOT* анализе: *S* – *strength*; *W* – *weaknesses*; *O* – *opportunity*; *T* – *threat*). Још увек не постоји процес стандардизације, акредитације и сертификације којим би се дефинисали стандарди квалитета на начин на који се то чини, на пример, у САД, Енглеској или Немачкој. У тим државама постоје посебне организационе јединице за дефинисање најбољих примера праксе на основу којих се изграђује унутрашњи систем квалитета и стандарди поступања. На пример, у САД је процес акредитације у оквиру полиције почео да се примењује далеке 1979. године. Тада је основана Комисија за акредитацију у полицији под називом *CALEA (The Commission on Accreditation for Law Enforcement Agencies, Inc. – CALEA®)*, (Симоновић, 2009). У Великој Британији постоји Национални центар за полицијску извршност (*the National Centre for Policing Excellence Newburn, at all.*, 2007:420). Непостојање институционално дефинисаних стандарда квалитета условљава да полицијске јединице вероватно имају нестандардизован квалитет пружања полицијских услуга у оквиру криминалистичке полиције, што негативно утиче на формирање полицијске професије као струке.

Шесто питање у оквиру другог дела упитника било је: „*Да ли се у оквиру рада криминалистичке полиције спроводи анализа трендова у оквиру појединих врста криминалитета?*“ Одговор „да“ је заокружило 22 анкетираних, одговор „не“ шест, а два анкетираних нису одговорила на ово питање. Коментари анкетираних су интересантни.

Коментар у упитнику 5: „Анализе постоје, али више као статистички однос података него потреба да се дефинише нека стратегија“. У упитнику 7: заокружено је „да“ уз коментар: „Али само делимично, јер не постоји развојна методолошка пракса за целовит приступ“. Испитаник у упитнику 8 определио се за одговор „да“, али наводи: „То се чини стихијски, неорганизовано“. У упитнику 12: заокружено „да“ уз коментар: „Али само применом статистичког метода“. У упитнику 14: заокружено „да“ и додато уз коментар: „Периодичне анализе су правило, али недостаје тај „завршни ударац“ на проблем.“ У упитнику 16: заокружено „да“, уз коментар: „Анализа се спроводи само за неке врсте криминалитета, као на пример нарко-криминал“. Коментар у упитнику 17: „Само делимично и спорадично са уско фиксираном проблематиком, неметодично и генерално неадекватно“. Коментар у упитнику 20: „Само статистичка, не проблемска“. У упитнику 23: заокружено „не“ уз коментар: „Индивидуално, што је погрешно“.

Последње, тринаесто питање у другом делу упитника било је: „*Да ли се у оквиру криминалистичке полиције спроводи стратешка анализа потенцијалних жртава кривичних дела и планирају и спроводе стратешке акције деловања у циљу умањења виктимизације?*“ Са „да“ је одговорило 10 испитаника, са „не“ 19 испитаника, и један није заокружио понуђене одговоре. У разумевању резултата помажу коментари анкетираних.

Коментар у упитнику 1: „Да, у вези са трговином људима и наркоманијом“. Коментар у упитнику 3: „Не знам за све области, али за поједине знам да се то прати и анализира (на пример, трговина људима)“. Коментар у упитнику 5: „Колико је мени познато, не. Пошто је ово криминолошки аспект, већ сам рекао да се превенцијом нико не бави, већ само последицама“. Коментар у упитнику 7: „Овако устројена криминалистичка полиција не познаје ову врсту проблематике у свом раду“. Коментар у упитнику 8: „Рекао бих да не??...“ Коментар у упитнику 9: „Није ми познато и нисам чуо да се спроводе стратешке акције деловања.“ Коментар у упитнику 10: „Жртвама у МУП-у се готово не посвећује никаква пажња“. У упитнику 12: заокружено „не“ уз коментар: „Потребно је радити и виктимогенезу на један експертски начин у циљу квалитетног спровођења криминалистичке превенције“. У упитнику 14: заокружено „да“, а коментар: „Сходно тренду криминалитета на терену. У Полицијској управи Крагујевац врши се анализа потенцијалних жртава и спроводе се мере заштите тих лица (објеката)“. Коментар у упитнику 15: заокружио „да“, уз коментар: „Када се за то укаже потреба, али дотле не због ограничених људских ресурса“. У упитнику 16: заокружено „не“, уз коментар: „Проблему жртава полиција посвећује недовољну пажњу.“ У упитнику 27, заокружено „не“ уз коментар: „Жртве су препуштене саме себи“.

Из изнетих одговора анкетираних могло би се закључити да је један од проблема наше криминалистичке полиције недостатак стандардизоване праксе, што представља један од битних елемената стратешког приступа.

Трећи део упитника носи назив: „*Стратешка анализа организованог криминала*“. Имао је седам питања којима су се желеле утврдити чињенице везане за стратешко поступање криминалистичке полиције у контроли организованог криминала.

Прво питање из ове групе било је: „*Да ли се прикупљају подаци о криминалним групама и њиховим карактеристикама?*“ Сви су анкетирани заокружили одговор „да“ (укупно тридесет). Нико није заокружио одговор „не“. Међутим, поједини коментари указују на слабости и могуће правце побољшања у вези са овим питањем.

У упитнику 12 коментар: „Од случаја до случаја“. У упитнику 16: „Сматрам да постоје добри подаци о криминалним групама, али се са њима не поступа аналитички и јако се слабо користе“. Коментар у упитнику 17: „Да, али делимично и некритички, уз нејасан методолошки приступ“. У упитнику 27: заокружено „да“ уз коментар: „повремено“.

Три питања у упитнику била су у вези са стратешком анализом нарко криминала: 3.2. „*Да ли се врши анализа илегалног тржишта дроге (путеви илегалне трговине, начини транспорта и илегалног пребацивања, карактеристике извршилаца (демографске, социјалне, регионалне, образовне), логистика итд?*“ 3.3. „*Да ли се прати кретање цене дроге на појединим тржиштима (у градовима) унутар државе (континуирано праћење цене дроге на илегалном тржишту)?*“ 3.4. „*Да ли се акту-*

елна цена дроге на илегалном тржишту доводи у корелацију са евентуалним варирањем цене после хапшења великих група нарко-дилера?“

У одговору на прво питање из ове групе (питање 3.2) „да“ је заокружило 27, а одговор „не“ 3 анкетираних. У одговору на друго питање из ове групе (3.3) одговор „да“ је заокружило 26, одговор „не“ 4. У одговору на треће питање из ове групе (3.4) „да“ је заокружило 19, одговор „не“ 7 и 4 анкетираних нису одговорили на ово питање.

Коментари у вези са првим питањем број 3.2 – Упитник 7: „Али само делимично: анализирају се путеви, начини транспорта и пребацивања, али не и карактеристике извршилаца“. Коментар у упитнику 10: „Повремено, од случаја до случаја“. У упитнику 12 заокружено „не“, уз коментар: „Не у довољној мери“. Коментар у упитнику 14: „Без тога би било бесмислено и вртели би се у круг“. У упитнику 26: заокружено „да“ уз коментар: „Да, али недовољно“.

Коментар на друго питање број 3.3 – У упитнику 12: заокружено „да“, уз коментар: „Али недовољно, јер се подаци углавном преписују из претходних извора“. У упитнику 26: заокружено „да“ уз коментар: „Да, али недовољно“. У упитнику 27: заокружено „не“ уз коментар: „Питамо колеге из IV одељења (одељење за дроге)“.

Коментар у вези са трећим питањем (3.4) – У упитнику 14: заокружено „не“, уз коментар: „Нисам приметио да су велике осцилације након хапшења“. У упитнику 21 није одговорено на питање, а у коментару наведено: „Није ми познато“. У упитнику 23 коментар: „Није познато у нашем кругу пословања“.

Пето питање из трећег дела је: *„Да ли се испитују везе, релације, контакти између лица за која се сумња да су укључена у ОК и политичара?“* Од укупног броја анкетираних који су одговорили на ово питање, 15 је заокружило одговор „да“, 11 је заокружило одговор „не“, а четири анкетираних нису одговорили на ово питање.

Коментар у упитнику 6: „Нисам сигуран у којој мери се испитују“, при чему је у упитнику заокружено „да“. Коментар у упитнику 8: „Али само *Ad Hoc*, у зависности од појединачног случаја“. У упитнику: 12 заокружено „не“ уз коментар: „Због недостатка политичке воље“. У упитнику 15: заокружено „да“ уз коментар: „По потреби“. У упитнику 21 није одговорено на питање, у коментару је наведено само: „?“ У упитнику 27: заокружено „не“ уз коментар: „Таман посла!“

Шесто питање из трећег дела упитника је: *„Да ли се испитују везе, релације, контакти између лица за која се сумња да су укључена у ОК и лица из света бизниса?“* Са „да“ је одговорило 22 анкетираних, а са „не“ 5 анкетираних. Три анкетираних нису одговорили на ово питање.

Коментар у упитнику 8: „Само *Ad Hoc*, у зависности од појединачног случаја“. У упитнику 12: заокружено „не“ уз коментар: „Од случаја до случаја“. У упитнику 15 коментар: „Да, по потреби“. У упитнику 27: заокружено „да“ уз (шалљив) коментар: „Ентузијастички из првог одељења (одељење за привредни криминал)“.

Последње питање у упитнику је било: *„Да ли се утврђују везе, релације, контакти између лица за која се сумња да су укључена у ОК и*

запослених у полицији и правосуђу (могућности корупције)?“ Одговор „да“ је заокружило 22 испитаника, одговор „не“ 4 анкетирана, и 4 није одговорило на ово питање.

Коментар у упитнику 8: „Опет исто, од случаја до случаја“. У упитнику 12: заокружено „да“ уз коментар: „Врло мало, и то тек после медијског објављивања“. У упитнику 15: заокружено „да“ уз коментар: „Један од приоритета“. У упитнику 16: заокружено „да“ уз коментар: „Ове везе се не утврђују довољно, унутрашња контрола полиције је неадекватно попуњена и недовољно попуњена ...“. У упитнику 23: „Није ми познато. Надам се да „ДА!“

Из одговора из анкете, чини се, произлази да криминалистичка полиција најтемељитије приступа сузбијању класичног организованог криминала и, у оквиру њега, сузбијању нарко криминала, трговине људима и других форми класичног криминала. Међутим, и у оквиру сузбијања ових група кривичних дела класичног организованог криминала, на која се несумњиво ставља акценат и постижу највећи резултати у пракси, ипак доминира реактиван приступ фокусирања на извршиоце и криминалне групе, а не на контекст и услове који продукују криминалу. У вези са тим Бановић и Манојловић истичу:

„Неке земље у региону, па и Србија, увеле су специјализоване агенције чији је посао да прикупљају обавештајни материјал, али дугорочна обавештајна перспектива ових јединица је ограничена чињеницом да оне и даље делују на конкретно кривично дело, а не развијају се у правцу праћења развоја и трендова деловања криминалних организација, са циљем прикупљања информација, са намером да их трансформишу у *обавештајне податке*, како би омогућиле предвиђање правца развоја претњи безбедности које проистичу из криминала“ (Бановић, Манојловић, 2008: 83).

Проблем уског фокусирања криминалистичке полиције само на извршиоце организованог криминала није проблем само у Србији. Поједина страна истраживања показују да су полицијске снаге (јединице) и у другим државама развијале технике у прибављању криминалистичко-обавештајних информација, али су игнорисале прикупљање обавештајних информација које се тичу заједнице (*community intelligence*). Покушај разумевања криминала без разумевања контекста заједнице неминовно лимитира опције за успешну интервенцију истичу енглески аутори *Harfield – Harfield*, 2008: 58.

Када је у питању стратешки приступ у сузбијању корупције, значајно је следеће размишљање: „Веома је важно имати у виду да је корупција појава која зависи од *институционалних карактеристика* – она није само проблем искварених појединаца ... Фокусирање на индивидуе је проблематично због тога што се борба против корупције смешта у врло уске оквири полиције и кривичног правосуђа, чиме се игнорише шири контекст али и чињеница да су јединице које се боре против криминала у многим државама и саме корумпиране“ (*Tools for Assessing Corruption&Integrity in Institutions a Handbook*, 2005:15). Сличан прис-

туп имају и други аутори. На пример: „У целини посматрано, као стратешки полицијски рад, и проблемски оријентисан рад тежи унапређењу контроле криминала. Међутим, средства су сасвим другачија. Укључују дијагнозу проблема који постоје у позадини (пре него искључиво идентификовање извршилаца), и мобилизацију заједнице и владиних агенција да делују на проблем (пре него да се фокусирају на хапшење и процесуирање извршилаца)“ (Moore & Trojanowicz, 1988:8).

Цитирана размишљања имају велику стратешку вредност. Стављање нагласка на полицијске мере сузбијања криминала, па и корупције, запоставља услове који доприносе настанку кривичних дела. Репресиван криминалистички приступ полази од тога да су извршиоци кривичних дела искључиво одговорни. То је само делимично тачно, јер су појединци производ услова у којима се формирају и делују. Не сме се изгубити из вида веома значајан ресурс који произлази из могућности коришћења проблемски оријентисаног деловања, полицијског рада усмереног на ризике (*risk oriented policing*), синергетског деловања, повезивање потенцијала са којима читава заједница располаже и који могу бити стављени у функцију. Нема сумње да је стратешки приступ у раду криминалистичке полиције и у развоју полицијског рада вођеног обавештајним информацијама (*Intelligence Led Policing*) нови приступ, нова идеја, која из теорија и научних радова треба да се преточи у праксу у Србији и другде.

Закључци и предлози

Резултати истраживања показали су да код анкетираних службеника криминалистичке полиције постоје позитивни ставови у односу на примену ширег, целовитијег, стратешког приступа контроле и сузбијања криминала, што сматрамо веома позитивном чињеницом. На основу резултата овог истраживања произлази да су поједини елементи стратешког приступа ипак више заступљени у области сузбијања организованог криминала, мада се и ту уочавају бројне слабости и постоји широк простор за унапређење актуелне праксе, што се може видети из коментара анкетираних.

Уочене су и неке слабости које отежавају имплементацију стратешког приступа у пракси криминалистичке полиције. Истраживање је несумњиво показало запостављеност обрађиване материје у области полицијског школства и континуиране полицијске едукације. Из одговора анкетираних произилази да се елементи стратешког приступа примењују од случаја до случаја, од једне криминалистичке службе до друге и да пракса није стандардизована.

У нашој криминалистичкој полицији није изграђен у довољној мери систем контроле квалитета, систем стандарда, уочавања типичних гре-

шака у раду, нису развијени и прихваћени програми рада са потенцијалним жртвама кривичних дела у облику у којем то постоји у полицијама других земаља.

Погрешна је оријентација, вредновање успешности криминалистичке полиције само на основу праћења (повећања) стопе откривања кривичних дела. Стратешки би било исправно увести вредновање и на основу критеријума смањења броја извршених кривичних дела.

Нема сумње да би у оквиру МУП-а Р Србије, односно у УКП требало да постоји одељење који би било задужено за уочавање, дефинисање и ширење најбоље криминалистичке праксе у појединим аспектима рада криминалистичке полиције. Пракса која је дефинисана као најбоља требало би да се презентира другима и да постане модел оптималног криминалистичког поступања у појединим типичним ситуацијама. То се такође односи на стандардизацију рада са жртвама кривичних дела и уочавање типичних грешака, слабости и пропуста, где би системски требало радити на њиховом отклањању и подизању квалитета на нивоу свих организационих делова криминалистичке полиције.

У увођењу стратешких приступа контроле криминала веома је важна улога аналитичких служби при анализи тенденција криминала, ризика, опасности, потенцијалних жртви, везе између ОК, политике и прања новца итд. У светској криминалистичкој литератури и истраживањима праксе посебно се наглашава едукација, стручна оспособљеност и усмереност аналитичара ка вршењу не само оперативних, већ и стратешких анализа, као и партнерски контакти са изван полицијском заједницом ради унапређења системског и целовитог деловања на услове и узроке који доприносе криминалу.

Позитиван модел (узор) је енглески обавештајни модел (*National Intelligence Model – NIM*), који развија оперативни и стратешки ниво анализе. Због тога сматрамо да израз „оперативна аналитика“, који се код нас примењује за ова одељења, није адекватан савременим тенденцијама контроле криминала јер поставља сувише узак оквир. Поред оперативне постоји и стратешка аналитика. Једно без другог не може да оствари сврху савременог система контроле криминалитета.

Потребно је на крају указати на значајан покушај у правцу преовладавања недостатка теоријских знања у третираној проблематици објављивањем књиге *Криминалистичка аналитика*, аутора Д. Манојловића (Манојловић, 2008).

Литература:

1. ACTION PLAN TO COMBAT ORGANIZED CRIME, (1997. April 28). The European Council. *Official Journal C 251*, 15/08/1997 P. 0001 – 0016.
http://www.secicenter.org/doc/Action_plan_to_combat_organized_crime.28.04_1997.doc. Доступан 20. 6. 2011.
2. Ангелески, М., (2003). *Криминалистичка тактика*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје.
3. Banović, B., Manojlović, D., (2008). *Metodički kriminalističko-obaveštajni elaborat, oruđe za prevenciju i suzbijanje kriminala*, У: Zbornik radova „Primena savremenih metoda i sredstava u suzbijanju kriminaliteta“, Brčko, стр. 78-85.
4. Bardy, H., (2008). *Europol and the European Criminal Intelligence Model: A Non-state Response to Organized Crime*, Policing, A Journal of Policy and Practice, Volume 2, бр. 1/2008, стр. 103-109.
5. Bošković, G., Marinković, D., (2010). *Metodi finansijske istrage u suzbijanju organaizovanog kriminala*, NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo, vol. XV, br. 2, str. 87-100.
6. Bryson, J., (1995). *Strategic Planing for Public ans Nonprofit Organizations*, Jossey-Bass Publishers, San Francisko.
7. Cope, N., (2004). „Intelligence Led Policing or Policing Led Intelligence?“ *The British Journal of Criminology*, 44(2), стр. 188-203.
8. Dern, H. & Horn, A., (2008). *Operative Fallanalyse bei Tötungsdelikten*. *Kriminalistik*, 61(10), стр. 543-549.
9. *Developing a strategic concept on tackling organised crime* (2005. June 2). Commission Communication to the Council and the European Parliament. COM(2005) 232 final
http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_a_gainst_organised_crime/l33250_en.htm Доступан 20. 6. 2011.
10. Dvoršek, A., (2001). *Kriminalistična strategija*, Ljubljana, Ministry of Internal Affairs, Faculty of Criminal Justice and Security, Ljubljana.
11. Eck, J. & Spelman, W., (2000). *Problem-Solving Problem-Oriented Policing in Newport News*, in: Alport, G. & Piquero, A., *Community Policing*, Conterporary Readings, Waveland Press, Inc, стр. 63-77.
12. Goldstein, H., (1990). *Problem-Oriented Policing*, New York. McGraw-Hill. Inc.
13. Harfield, C. & Harfield, K., (2008). *Intelligence, Investigation, Community and Partnership*, Oxford University Press Inc., New York.
14. Ivanović, M., Klisarić, M., (2009). *Strateško planiranje u javnom sektoru – ključ razvoja i reformi*, Bezbednost, год. 51, бр. 3, стр. 9-45.

15. Kube/Störzer/Tim, edit, (1992). *Kriminalistik, Handbuch für Praxis and Wissenschaft*, Band 1, Stuttgart, Richard Boorberg Verlag.
16. Манојловић, Д., (2005а). *Криминалистичко обавештајни рад „препознавање појава из окружења – прикупљање обавештајних података“*, Безбедност, год. 47, бр. 1, стр. 108-119.
17. Манојловић, Д., (2005б). *Криминалистичка истраживања – криминалистичко обавештајне аналитичке методе*, Безбедност, год. 47, бр. 6, стр. 1012-1026.
18. Манојловић, Д., (2006). *Теоријски и практични аспекти криминалистичко обавештајних извора*, Безбедност, год. 48, бр. 2, стр. 261-279.
19. Манојловић, Д., Стевановић, Д., (2007). *Одреднице и исходита криминалистичко обавештајне службе*, Безбедност, год. 49, бр. 1, стр. 76-98.
20. Манојловић, Д., (2008). *Криминалистичка аналитика*, Факултет безбедности, Београд.
21. Moore, M., Trojanowicz, R., (1988). *Corporate Strategies for Policing*, U.S. Department of Justice Office of Justice Programs National Institute of Justice number 6.
22. Newburn, T. & Williamson, T. & Wright, A., (Edit.) (2007). *Handbook of Criminal Investigation*, Willan Publishing, Devon, стр. 199-225.
23. Нововић, С., (2009). *Мотиви жена за приступање полицијској служби*, Безбедност, год. 51, бр. 3, стр. 190-203.
24. Palmiotto, M., (2000). *Community Policing, A Policing Strategy for the 21 st Century*, An Aspen Publication, Gaithersburg.
25. Ratcliffe, J. & Guidetti, R., (2008). *State police investigative structure and the adoption of intelligence-led policing*, Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 31(1), стр. 109-128.
26. Ratcliffe, J., (2005). *The Effectiveness of Police Intelligence Management: A New Zeland Case Study*, Police Practice and Research, An International Journal, год. 6, бр. 5, стр. 435-451.
27. Sheptycki, J., (2004). *Organizational Pathologies in Police Intelligence Systems*, Some Contributions to the Lexicon of Intelligence-led Policing, European Journal of Criminology, SAGE Publications, 1(3), стр. 307-332.
28. Симоновић, Б., (2002). *Нове методе криминалистичког планирања*, Безбедност, бр. 5, стр. 685-716.
29. Симоновић, Б., (2009). *Стандардизација и акредитација као један од начина професионализације полиције и криминалистичке службе*, Безбедност, год. 51, бр. 1-2, стр. 236-253.
30. Симоновић, Б., Митровић, Д., (2010). *Сарадња у оквиру криминалистичког обавештајног рада*. У: Зборник радова „Међународна и национална сарадња и координација у супротстављању кримина-

- литету“, Бања Лука, 22-23. октобар 2010, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука, стр. 199-222.
31. Stübert, D. F., (1999). *Strategische Kriminalitätsanalyse im ВКА*, Kriminalistik, бр. 6, стр. 379–383.
 32. *The Hague Programme* (2005. May 10). The Hague Programme: Ten priorities for the next five years The Partnership for European renewal in the field of Freedom, Security and Justice. [COM(2005) 184 final – Official Journal C 236 of 24.9.2005].
http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_organised_crime/116002_en.htm. Доступан 20. 6. 2011.
 33. *The Stockholm Programme* (2009. October 16). The Stockholm Programme – An open and secure Europe serving and protecting the citizens. European Council. Brussels.
<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/09/st14/st14449.en09.pdf>
Доступан 20. 6. 2011.
 34. *Tools for Assessing Corruption&Integrity in Institutions a Handbook* (2005). The United States Agency for International Development. IRIS Center, at the University of Maryland.
 35. Trojanowitz, R. & Bucqueroux, B., (1994). *Community Policing, How to Get Started*, Anderson Publishing co. Cincinnati.
 36. *United Nations Convention against Corruption* (2005).
 37. *United Nations Convention Against Transnational Organized Crime* (2000). Palermo.
 38. Verfaillie, K. & Beken, V. K., (2008). *Proactive policing and the assessment of organised crime*, Policing: An International Journal of Police Strategies & Management, 31(4), стр. 534-552.
 39. Zekavica, R., (2010). *Stavovi pripadnika kriminalističke policije PU Beograd o najznačajnijim pitanjima demokratske reforme policije – rezultati istraživanja*, Bezbednost, год. 52, бр. 2, стр. 41-73.

Research of the attitudes of the criminal investigation police officers MIA Serbia on strategic approach to crime combating

***Abstract:** The paper deals with the strategic approach of the criminal investigation police to preventing crime. First, it shows the development, implementation of ideas and basic theoretical postulates of the strategic approach in the work of the criminal police. The paper then mentions the international conventions and other international documents which require that states and their police should develop a strategic approach to the control and prevention of certain forms of organized crime. Most of the work deals with the presentation and analysis of the results of empirical research. The study surveyed 30 people, mostly law enforcement officers and police educators on the attitudes, assessments and information related to the strategic actions of the criminal police in Serbia. The results showed that almost all respondents have a positive attitude regarding the need to implement a strategic approach in the work of criminal police. There were significant differences in responses to other questions concerning the information on the implementation of certain elements of a strategic approach to the everyday work of the criminal police. At the end of the paper there are conclusions and suggestions.*

***Key words:** strategic actions, crime combating, criminal investigation police, empirical research of the attitudes of the criminal investigation police officers MIA Serbia*

Др Валентина БАИЋ

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

UDK- 159.9.072.4.:177.3 - 053.81

Оригинални научни рад

Примљено 20.09.2011.

Детектовање лагања на основу посматрања невербалног понашања

Апстракт: У раду је представљено истраживање чији се основни циљ односио на добијање одговора на питање да ли се и у нашим условима издвајају као значајна одређена невербална понашања која индикују лагање, као и на питање које невербалне индикаторе лагања испитаници опажају на основу посматрања понашања. У овом истраживању учествовало је 90 студената Криминалистичко-полицијске академије, у Земуну, који су били подељени на два подузорка. У првој фази истраживања група од 10 студената (6 мушкараца и 4 девојке) подељена је случајним избором у две подгрупе, групу од 5 студената која је давала истинит исказ и групу од 5 студената која је давала лажан исказ. Други узорак чинило је 80 студената треће и четврте године (58 мушкараца и 22 девојке старости између 21-25 година), који су учествовали у другој фази истраживања. У овој фази студенти су у својству процењивача гледали 10 видео клипова на којима су били приказани студенти који су учествовали у првој фази истраживања. Након сваког приказаног снимка (истинит и лажан исказ) студенти-процењивачи попуњавали су Вријов упитник за брзу процену невербалног понашања, где су практично на тзв. 5-степену Ликертовој скали (од „никад“ до „веома често“) прво оцењивали учесталост невербалних понашања која индикују лагање, а затим су, у складу са опажањем ових понашања, вршили процену истинитости исказа.

Резултати истраживања показују да студенти-процењивачи доследно наглашавају исте облике невербалних понашања (покрети шаке и прстију, покрети главе, илустрације и оклевање у говору) када је у питању и лажан и истинит исказ. Дакле, закључак је да су студенти Криминалистичко-полицијске академије своју процену истинитости исказа темељили на већој учесталости оних невербалних понашања који се не сматрају конзистентним показатељима обмане и за која постоје стереотипна веровања о њиховој повезаности са лагањем.

Кључне речи: невербално понашање, невербални индикатори лагања, лагање, обмањивање, процена истинитости исказа, стереотипи.

Увод

Научна објашњења невербалних индикатора лагања темеље се на тврдњи да особе током лагања могу пролазити кроз три различита психолошка процеса који се означавају као: *емоционални, когнитивни и процес контроле* (Vrij, 2000).

Према мишљењу Цукермана, Костнера и Драјвера (Zuckerman, Koesntner & Driver, 1981 према Vrij, 2000) три емоције које су најчешће повезане са лагањем су: *кривња* коју особа осећа због тога што лаже; *страх* од откривања, и *узбуђење* или *задовољство* због успешног лагања друге особе. Наведене емоције последично утичу на понашање особа које лажу услед чега се у њиховом исказу могу појавити различити образци понашања. Међутим, ни за један симптом, гест, фацијалну експресију, тачније невербално понашање не може се беспоговорно рећи да означава лагање. Постоје само нека од невербалних понашања која се чешће јављају код особа које лажу, управо због утицаја наведених психолошких процеса (Vrij, 2000).

Како се људи понашају када лажу? На постављено питање није лако дати једноставан одговор. Резултати истраживања који се односе на невербалне индикаторе лагања можда су разочаравајући. Проблем лежи у чињеници да не постоји један карактеристичан образац обмањивања, односно да не постоји типично невербално понашање које је повезано са обмањивањем (DePaulo, Stone & Lassiter, 1985; Ekman, 1991; Vrij, 2008). Други проблем је у томе што различити типови људи током лагања показују различите образце невербалних понашања (Vrij, 2008). Невербални стил појединца почиње од детињства и изграђује се током живота. Начин на који то чини је у потпуности субјективан, под утицајем његовог карактера, темперамента, његовог начина живота, васпитања, културе, интересовања, прошлих искустава итд.

Сложена веза између невербалног понашања и обмане је разлог што је веома тешко извући чврсте закључке о обмањивању само на основу нечијег понашања. Ово поткрепљује и анализа преко сто истраживања невербалних показатеља лагања, али она такође показује да се неки невербални показатељи ипак чешће јављају код особа које лажу (Vrij, 2000). Више од 40 студија које су се односиле на лагање (Vrij, 2000) показују да особе које лажу имају тенденцију да спорије говоре, да имају пискутав глас, да чине више грешака у говору, да мање илуструју, да чине мање покрета рукама и прстима итд. Пол Екман је студентима медицинске школе приказивао филмове са пријатним и непријатним садржајима (Ekman & Friese, 1974) након чега су студенти имали задатак да прикрију своја права осећања и да дају опис неког пријатног садржаја. Наведни експеримент је омогућио да се прецизније дефинишу разлике у телесним радњама и покретима између оних који су лага-

ли и оних који су говорили истину. За време лагања уочене су следеће разлике:

- смањена учесталост обичних гестикулација – покрети рукама;
- повећана учесталост самододиривања, рука – лице;
- повећан број телесних покрета;
- чешће коришћење геста одмахивања руком;
- разлика у изразу лица између оних који су лагали и оних који су говорили истину – појава микроекспресије.

Налази наведених али и других истраживања показују да се смањење броја покрета објашњава последицом когнитивне сложености лажи, што за последицу има занемаривање говора тела, док се учесталост појединих покрета објашњава последицом прављења намерних покрета како би се оставио утисак искрености.

Истраживање које је презентовано у овом раду део је истраживања (Баић, 2010) које је током 2009. године спроведено на Криминалистичко-полицијској академији, у Земуну, са основним циљем добијања одговора на питање – колико су студенти Криминалистичко-полицијске академије успешни у процени истинитости исказа, као и на питање о изражености индивидуалних разлика у препознавању лагања с обзиром на пол процењивача. У истраживању се полазило од претпоставке да су студенти током школовања едуковани у наведеној области, те да ће њихова процена лажи и истине бити значајно већа од оне која се очекује на основу случајности. Досадашњи преглед истраживања показује да способност професионалаца (полицајци, цариници, судије итд.) у откривању лажи не надмашује „лаике“, уколико едукацијом нису стекли барем елементарна знања која се тичу области вербалне и невербалне комуникације и обмане, као и области психологије обмањујућег исказа (Kapardis, 2001; Garrido et al., 2004; Hartwing et al., 2004; Vrij, Winkel i Koppelaar, 1991). Резултати поменутог истраживања показали су да је тачност процене истинитости исказа била мања од процене на основу случајног погађања (48,9%). Свега 3,75% процењивача је имало способност тачне процене која је износила 80%, док је чак 65% процењивача имало проценат тачности 50% или испод нивоа шансе од 50%. Другим речима, резултати овог истраживања показали су да су поуздане процене (процент од 80% сматра се значајним) лагања могуће, али да су веома ретке. Иако су резултати истраживања показали да су жене (52,3%) у односу на мушкарце (47,6%) биле нешто успешније у процени, утврђено је да не постоји значајна повезаност у тачности процене истинитог и лажног исказа од стране оба пола процењивача ($p = 0.69$).

У истраживању које следи пошло се од претпоставке да ће студенти у својој процени невербалних понашања која индикују лагање доследно наглашавати исте облике ових понашања. Такође се пошло и од прет-

поставке да ће се студенти у својој процени истинитости исказа најчешће ослањати на она невербална понашања за која постоје стереотипна веровања да су повезана са обмањивањем, као што су повећан број покрета тела и екстремитета, повећан број илустрација, већи број грешака у говору итд., на шта упућују и резултати истраживања које су спровели Вриј и Семин (1996).

Научна оправданост истраживања лежи у чињеници да проблематика препознавања лагања у домаћој литератури, посебно у полицијској теорији, није емпиријски истраживана. У домаћој литератури постоји одређени број радова који се углавном баве теоријским разматрањима овог феномена. Додатна вредност овог рада огледа се у чињеници да је истраживање спроведено са студентима Криминалистичко-полицијске академије, посебно зато што, према мишљењу многих аутора који се баве проучавањем полиције, постоји њихова општа затвореност и отпор према научном истраживању властите праксе. Други разлог је тај што ће резултати овог емпиријског истраживања бити искоришћени у концепирању тренинга студената Криминалистичко-полицијске академије и активних полицијских службеника МУП-а Републике Србије, као и у едукацији других професионалаца чији рад подразумева процењивање истинитости исказа.

Метод

Проблем истраживања

Основни проблем на које је ово истраживање требало да да одговор јесте – да ли се и у нашим условима издвајају као значајна одређена невербална понашања која индикују лагање, и које невербалне индикаторе лагања испитаници опажају на основу посматрања понашања.

У складу са истраживачким питањем дефинисани су следећи задаци:

- на основу разлике у изражености одређених понашања код особа које говоре истину и особа које лажу, утврдити значајне невербалне знакове лагања;
- утврдити на која се невербална понашања особа које говоре истину или лаж ослањају испитаници (процењивачи) у својој процени, и да ли је учесталост опажања неких индикатора повезана са тачношћу процене.

Хипотеза

X1: Претпоставља се да ће се процењивачи у својој процени најчешће ослањати на она невербална понашања за која постоје стереотипна веровања да су повезана са обмањивањем, као што су гледање у очи, повећан број покрета екстремитета, грешке у говору итд., при чему ће постојати „лична једначина“

сваког процењивача, која би се испољила у његовој спремности да приликом процене лагања, односно искрености, доследно наглашава једне, а занемарује друге облике невербалних понашања.

Варијабле

- **процена искрености поруке** – дихотомна варијабла, процењивач је комуникациону поруку оцењивао као лаж или као истину;
- **истинитост комуникационе поруке** – дихотомна варијабла са модалитетима: обмањујућа порука (лагање) – искрена порука (говорење истине);
- **опажена учесталост облика невербалног понашања** – на 5-степену Ликертовој скали (од „није се јављало“ до „јављало се веома често“) испитаник је процењивао учесталост оних облика понашања који се узимају као индикатори лагања, а то су:
 - осмех – учесталост осмеха и смејања у току интервјуа;
 - илустрације – учесталост покрета шаке и руке, који за циљ имају да поправе и/или допуне оно што је вербално изнето;
 - самододиравање – учесталост покрета којима испитаник додирује своје тело у току интервјуа, као што су чешање главе, зглобова и друго;
 - покрети шаке и прстију – учесталост покрета шаке и прстију током интервјуа који не укључују померање руку;
 - покрети ногу и стопала – учесталост покрета ногу и стопала током интервјуа;
 - покрети главе – учесталост покрета главе током интервјуа, као што су климање главом и други покрети;
 - покрети трупа – учесталост покрета трупа (обично удружени са покретима главе) током интервјуа;
 - промена положаја – учесталост покрета током интервјуа који имају за циљ промену седећег положаја (обично удружену са покретима трупа и ногу или руку);
 - оклевање у говору – учесталост јављања узречица као што су „овај“, „ух“, „јој“ и слично током интервјуа;
 - грешке у говору – учесталост јављања појединих речи и/или реченица, мењање реченица, недовршене реченице, омашке у говору током интервјуа.

Инструмент

За потребе овог истраживања адаптиран је Вријов упитник за брзу процену невербалних понашања, који се састоји од листе облика невербалних понашања којима је придружена Ликертова 5-степенска скала

процене учесталости јављања. Невербална понашања употребљена у задатку процене изабрана су на бази налаза две студије (Vrij et al., 2000). У задатак процене било је укључено 10 невербалних понашања, то су: *осмех, илустрације, самододиривање, покрети шаке и прстију, покрети ногу и стопала, покрети главе, покрети трупа, промена положаја и оклевање у говору*, као и *грешке у говору* који се сматрају невербално вокалним знаковима.

Процене наведених невербалних понашања дате су на петостепеној Ликертовој скали, где је (1) *није се јављало*, (2) *јављало се веома ретко*, (3) *јављало се ретко*, (4) *чешће се јављало* и (5) *јављало се веома често*.

Узорак испитаника

У истраживању је учествовало 90 студента Криминалистичко-полицијске академије у Земуну. Десет студената прве године студија (6 младих и 4 девојке) учествовало је у првој фази истраживања – у припреми видео материјала који се користио у другој фази истраживања, док је сам узорак чинило 80 студената треће и четврте године (58 мушкараца и 22 девојке старости између 21-25 година), који су у другој фази истраживања вршили процену учесталости невербалних понашања, као и процену истинитости исказа.

Поступак

Истраживање је спроведено 2009. године на Криминалистичко-полицијској академији у Земуну, у склопу истраживања које је имало за циљ утврђивање успешности процене лагања на основу невербалног понашања од стране студената ове високошколске установе (Баић, 2010). Истраживање је обухватало две фазе. У првој фази је група од 10 студената прве године подељена, случајним избором, у две подгрупе – групу од 5 студената који су давали истинит исказ, и групу од 5 студената који су давали лажни (обмањујући) исказ. Група испитаника која је давала истинит исказ имала је задатак да детаљно опише фотографију пријатног садржаја, док је група испитаника која је давала лажан исказ имала задатак да, гледајући фотографију непријатног садржаја, прикрије своја права осећања и да опис фотографије пријатног садржаја. Сви испитаници описивали су различите фотографије како би се избегло касније препознавање истинитости исказа на основу вербалног садржаја. У другој фази истраживања су студенти треће и четврте године (58 мушкараца и 22 девојке), у својству процењивача, случајним редоследом гледали 10 видео клипова на којима су били приказани студенти који су учествовали у првој фази истраживања. Након сваког приказаног снимка студенти су попуњавали Вријов упитник за брзу процену невербалног понашања, где су на петостепеној Ликертовој

скали (од „никад“ до „веома често“) оцењивали учесталост невербалних понашања која се означавају као индикатори лагања и уједно дали своје мишљење о томе да ли особа са снимка лаже или говори истину.

Сви прикупљени подаци обрађени су статистичким програмом SPSS. У статистичкој обради података коришћени су следећи мултиваријантни поступци:

- класична дескриптивна статистика (аритметичка средина, проценти итд.);
- непараметријски тестови: Пирсонов, Хи квадрат тест, Ман-Витни тест;
- Пирсонов коефицијент корелације и коефицијент Поинт-бисеријске корелације;
- генерални линеарни модел – коришћен за обраду налаза експерименталног сегмента истраживања.

Резултати и дискусија

С обзиром да су различите особе давале лажан и истинит исказ, најпре смо извршили процену невербалних понашања у ситуацији лажног исказа.

У ситуацији у којој субјекти дају неистинит исказ, најизраженији аспекти невербалног понашања који се значајно разликују од преосталих невербалних понашања, сходно процени испитаника, су *покрети шаке и прстију*. Следе *покрети главе*, који се такође значајно разликују од свих преосталих понашања, а затим *илустрације, оклевање у говору, грешке у говору, осмех, покрети ногу и стопала, самододиривање, покрети трупа и промена положаја* (табела 1).

Након тога смо извршили процену невербалног понашања у ситуацији истинитог исказа. С обзиром да се показало да невербална понашања *осмех* и *промена положаја* немају варијабилитет, ова понашања нисмо укључили у даљу процену. Констатовали смо да је у овој фази истраживања регистрован значајан ефекат интеракције фактора испитаника који су давали истинит исказ и невербалног понашања. Евидентно је да је поредак значајности невербалних понашања био различит код особа које су давале истинит исказ (табела 2).

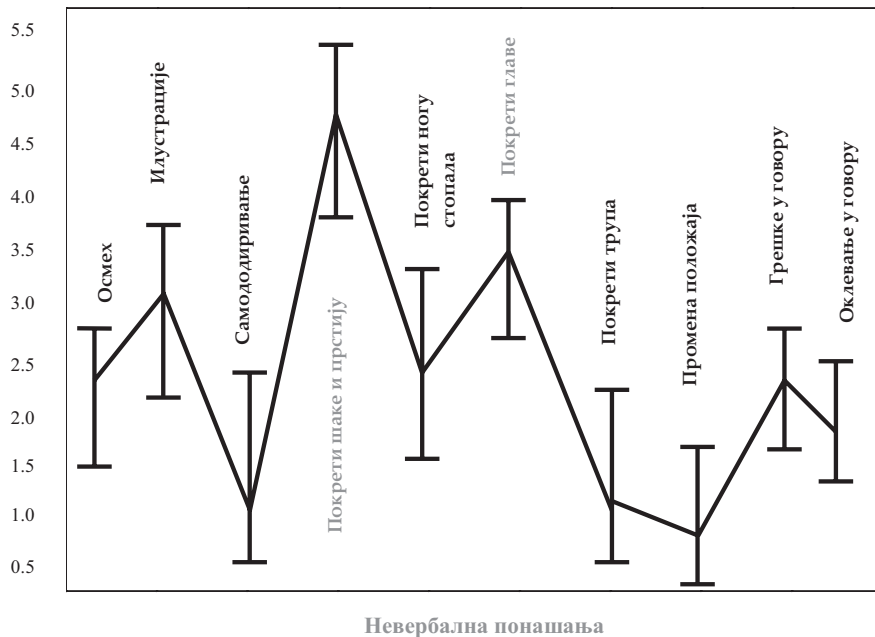
У ситуацији у којој испитаници дају истинит исказ, најизраженији аспекти невербалног понашања, сходно процени испитаника, су *покрети главе* и *покрети шаке и прстију*. Следе *илустрације, покрети ногу и стопала, оклевање у говору, покрети трупа, грешке у говору* и *самододиривање*.

Табела 1 – Разлике за нивое фактора – невербална понашања – лажан исказ

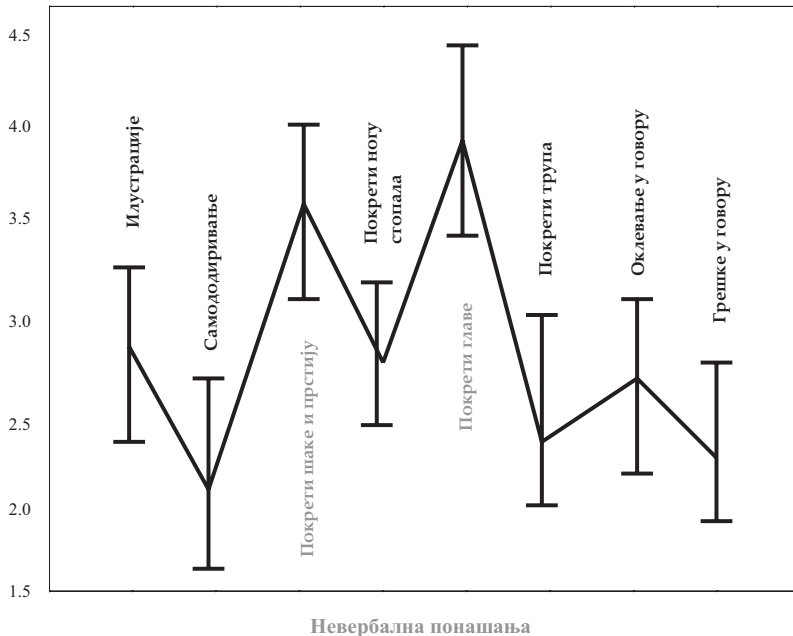
	Невербална понашања	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}	{6}	{7}	{8}	{9}	{10}
	АС	2.035	2.6975	1.27	3.9775	2.0325	3.3	1.2325	1.1	2.5575	2.04
1.	Осмех	0.000	0.000	0.000	1.000	0.000	0.000	0.000	0.000	1.000	0.000
2.	Илустрације	0.000		0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.963	0.000
3.	Самододиривање	0.000	0.000		0.000	0.000	0.000	1.000	0.877	0.000	0.000
4.	Покрети шаке и прстију	0.000	0.000	0.000		0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
5.	Покрети ногу и стопала	1.000	0.000	0.000	0.000		0.000	0.000	0.000	0.000	1.000
6.	Покрети главе	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000		0.000	0.000	0.000	0.000
7.	Покрети трупа	0.000	0.000	1.000	0.000	0.000	0.000		0.974	0.000	0.000
8.	Промена положаја	0.000	0.000	0.877	0.000	0.000	0.000	0.974		0.000	0.000
9.	Оклевање у говору	0.000	0.963	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000		0.000
10.	Грешке у говору	1.000	0.000	0.000	0.000	1.000	0.000	0.000	0.000	0.000	1.000

Табела 2 – Разлике за нивое фактора – невербална понашања – истинит исказ

	Невербална понашања	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}	{6}	{7}	{8}
	АС	2.208	1.533	3.033	2.138	3.240	1.715	2.100	1.685
1	Илустрације опажено		0.000	0.000	0.994	0.000	0.000	0.927	0.000
2	Самододиривање опажено	0.000		0.000	0.000	0.000	0.411	0.000	0.658
3	Покрети шаке и прстију опажено	0.000	0.000		0.000	0.235	0.000	0.000	0.000
4	Покрети ногу и стопала опажено	0.994	0.000	0.000		0.000	0.000	1.000	0.000
5	Покрети главе опажено	0.000	0.000	0.235	0.000		0.000	0.000	0.000
6	Покрети трупа опажено	0.000	0.411	0.000	0.000	0.000		0.000	1.000
7	Оклевање у говору опажено	0.927	0.000	0.000	1.000	0.000	0.000		0.000
8	Грешке у говору опажено	0.000	0.658	0.000	0.000	0.000	1.000	0.000	

Графикон 1 – Поредак значајности невербалних понашања – лажни

Графикон 2 – Приказ поретка значајности невербалних понашања – истинит исказ

Будући да је у нацрт уведен и фактор пола, могли смо констатовати да се процењивачи мушког и женског пола разликују по значају који су придавали појединим невербалним понашањима. У ситуацији лажног и истинитог исказа, од стране процењивача четири понашања су опажена као најзначајнија, а то су: *покрети шаке и прстију, покрети главе, илустрације и оклевање у говору*, док се поредак мање важних невербалних понашања разликује. *Грешке у говору и покрети ногу и стопала* од стране процењивача мушког и женског пола су пермутовани, што важи и за поредак *самододиривања и покрета трупа*, изузев *осмеха*.

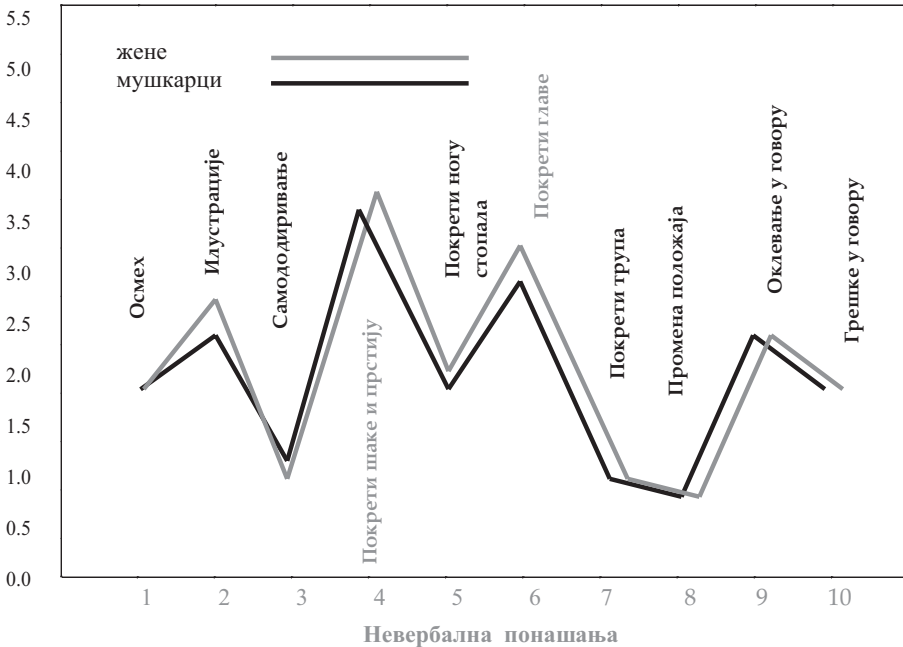
Табела 3 – *Поредак невербалних понашања по интензитету – мушкарци*

1.	Покрети шаке и прстију опажено	3.893
2.	Покрети главе опажено	3.182
3.	Илустрације опажено	2.631
4.	Оклевање у говору опажено	2.562
5.	Грешке у говору опажено	2.079
6.	Осмех опажено	2.006
7.	Покрети ногу и стопала опажено	1.993
8.	Самододиривање опажено	1.310
9.	Покрети трупа опажено	1.251
10.	Промена положаја опажено	1.131

Табела 4 – *Поредак невербалних понашања по интензитету – жене*

1.	Покрети шаке и прстију опажено	4.200
2.	Покрети главе опажено	3.609
3.	Илустрације опажено	2.872
4.	Оклевање у говору опажено	2.545
5.	Покрети ногу и стопала опажено	2.136
6.	Осмех опажено	2.109
7.	Грешке у говору опажено	1.936
8.	Покрети трупа опажено	1.181
9.	Самододиривање опажено	1.163
10.	Промена положаја опажено	1.018

Ради добијања одговора на питање на које су се невербалне знакове ослањали процењивачи приликом процене истинитости исказа на основу посматрања понашања, израчунате су просечне корелације невербалних понашања са истинитошћу исказа (табела 5).

Графикон 3 – Поредак значајности невербалних понашања – мушкарци/жене

Просечне корелације невербалних знакова са истинитошћу исказа углавном су ниског интензитета, изузев за *оклевање у говору* и *грешке у говору*. Иако су и ти коефицијенти корелације скромног интензитета, може се рећи да се уочава тенденција да су они испитаници који су наведене невербалне знакове процењивали као мање учестале уствари процењивали тачно.

Резултати истраживања показују да су студенти-процењивачи означавали *покрете шаке и прстију*, *покрете главе*, *илустрације* и *оклевање у говору* као невербална понашања која су карактеристична за испитанике чији се исказ препознаје као лажан. Своју процену лажи темељили су на већој фреквенцији, односно учесталости ових невербалних понашања, иако резултати многобројних истраживања показују да се ради о недоследним обрасцима понашања (Köhnken, 1985; Mann, Vrij & Bull, 1998; Vrij & Heaven, 1999; Vrij & Winkel, 1991). Индикативно је да су ова невербална понашања процењивачи препознавали и код особа чији је исказ оцењен као истинит.

Претпоставља се да је означавање *оклевања у говору* као индикатора лагања последица мишљења да особе које лажу треба да уложе више когнитивног напора како би осмислили своје излагање и дали уверљив исказ што је у суштини тачно, али се као последица таквог когнитивног напора јављају и неки други облици невербалних понашања чија је учесталост јављања мања. Насупрот томе, процењивачи су, управо супрот-

но, већу учесталост *покрета шаке и прстију, покрета главе и илустрација* означили као индикаторе лагања.

Табела 5 – Просечне корелације невербалних понашања са истинитошћу исказа

	Осмех	Илустрације	Самододиривање	Покрети шаке и прстију	Покрети ногу и стопала	Покрети главе	Покрети трупа	Промена положаја	Оклевање у говору	Грешке у говору
Процена истинитости 1	-0.17	-0.114	0.07	-0.121	-0.057	-0.047	0.086	-0.014	-0.153	-0.25
Процена истинитости 2	0.033	-0.015	-0.129	-0.159	-0.016	0.038	0.138	0.002	-0.11	-0.126
Процена истинитости 3	-0.075	-0.056	-0.026	-0.141	-0.229	-0.071	0.043	-0.066	0.046	-0.003
Процена истинитости 4	-0.282	-0.059	-0.1	-0.145	-0.07	-0.027	0.056	-0.07	-0.269	-0.334
Процена истинитости 5	-0.048	0.106	-0.307	-0.159	-0.129	0.027	0.131	0.025	-0.215	-0.195
Процена истинитости 6	-0.141	0.097	-0.041	-0.013	-0.153	0.082	-0.173	-0.153	-0.097	-0.133
Процена истинитости 7		0.169	0.057	-0.05	-0.326	-0.366	-0.497		-0.305	-0.322
Процена истинитости 8	-0.064	0.05	-0.234	0.104	-0.244	0.025	-0.164	-0.268	-0.215	-0.282
Процена истинитости 9	-0.128	0.046	-0.053	0.059	0.016	-0.097	0.088	-0.104	-0.038	-0.148
Процена истинитости 10	-0.012	-0.042	0.068	-0.127	-0.067	-0.058	0.042	-0.156	-0.318	-0.143
Просечна корелација*	-0.089	0.018	-0.069	-0.075	-0.127	-0.049	-0.025	-0.089	-0.167	-0.193
**	0.133	0.134	0.130	0.11	0.161	0.126	0.192	0.115	0.2	0.216

*просечна корелација – предзнак узет у обзир (као у *Статистици*)

** корен из просечних квадраних коефицијената корелације (Root Mean Square – RMS)

Што се тиче *илустрација*, претпостављамо да су студенти, вођени погрешним и стереотипним веровањима, њих означили као понашање која има везе са лагањем а не са емоционалним узбуђењем или тремом. Илустрације представљају телесне покрете којима се илуструје говор

како би се лакше објасниле идеје које је тешко изрећи речима, због чега је разумљиво зашто без употребе речи немају неко јасно значење (Ekman, 1992). Такође, њихов број се приликом лагања смањује јер људи више илуструју када су емоционално узбуђени, а не када лажу.

Закључак

Основни закључак на који упућују резултати јесте да је потврђена претпоставка од које се у истраживању пошло, тачније потврђено је да су се студенти у својој процени ослањали на она невербална понашања за која постоје стереотипна веровања о њиховој повезаности са обмањивањем. Такође је уочено постојање тзв. „личне једначине“ која се испољавала у томе да су студенти доследно наглашавали једне, а занемаривали друге облике невербалних понашања.

Стереотипно мишљење о невербалном понашању особа које лажу последица је поједностављеног и погрешног уверења о невербалним индикаторима лагања, као и неоправдане генерализације будући да приликом лагања различити типови људи показују различита, а не идентична невербална понашања. Такође, предиктивна значајност ових невербалних понашања може се објаснити и последицом наивних теорија процењивача о невербалним знаковима лагања. Као што су показали и резултати истраживања (Баић, 2010), стереотипно и погрешно мишљење о невербалним индикаторима лагања последица је недовољног знања које се односи на област психологије обмањујућег исказа.

Имајући у виду значај ове области за полицијски рад, резултати овог истраживања биће искоришћени за осмишљавање програма обуке у откривању или детекцији лагања, који би се, између осталог, базирао на два аспекта откривања обмањујућег исказа – на *анализи вербалног исказа* (процена вербалног исказа врши се применом система критеријума познатог под називом Criterion Based Content Analysis/Statement Validity Assessment (CBCA) – Анализа садржаја исказа на темељу критеријума/Процена ваљаности исказа) (Steller & Köhneken, 1989) и на *процени невербалног исказа на основу посматрања понашања*.

Литература:

1. Баић, В., (2010). *Тачност процене лагања и невербалних понашања која индикују лаж и обмањивање*, Примењена психологија 1, стр. 77-89.
2. De Paulo, B. M., Stone, J. I. & Lassiter, G. D., (1985). *Deceiving and detecting deceit*. The self and social life, стр. 323-370.
3. Ekman, P., (1991). *Telling lies*. New York: W.W. Norton.

4. Ekman, P., (1992). *Telling lie: clues to deceit in the marketplace, politics and marriage*. New York: W. W. Norton.
5. Garrido, E., Masip, J. & Herrero, C., (2004). *Police officers' credibility judgements: Accuracy and estimated ability*. International Journal of Psychology, 39, стр. 254-275.
6. Hartwing, M., Granhag, P. A., Strömwall, L. & Vrij, A., (2004). *Police officers' detection accuracy: Interrogating freely versus observing video*. Police Quarterly, 7, стр. 429-456.
7. Kapardis, A., (2001) *Psychology and Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Köhnken, G., (1985). *Speech and deception of eyewitnesses*. An information processing approach. The psychology of women, стр. 17-139.
9. Mann, S., Vrij, A. & Bull, R., (1998). *Telling and detecting lies*. Paper presented at the Eighth annual Meeting of the European Association on Psychology and Law in Cracow, Poland, September 1998.
10. Steller, M. & Köhnken, G., (1989). *Criteria-Based Content Analysis*. Psychological methods in criminal investigation and evidence, стр. 217-245.
11. Vrij, A., (2000). *Detecting Lies and Deceit*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
12. Vrij, A., (2008). *Detecting Lies and Deceit*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd. (допуњено издање).
13. Vrij, A., Edwards, K., Roberts, K. P. & Bull, R., (2000). *Detecting deceit via analysis of verbal and nonverbal behavior*. Journal of Nonverbal Behavior, 24, стр. 239-263.
14. Vrij, A., Edwards, K. & Bull, R., (2001). *Stereotypical Verbal and Nonverbal Responses While Deceiving Others*. Personality and Social Psychology Bulletin, 27, стр. 899-909.
15. Vrij, A. & Heaven, S., (1999). *Vocal and verbal indicators of deception as a function of lie complexity*. Psychology, crime & Law, 5, стр. 203-315.
16. Vrij, A. & Semin, G. R., (1996). *Lie experts' beliefs about nonverbal indicators of deception*. Journal of Nonverbal Behavior, 20, стр. 65-80.
17. Vrij, A. & Winkel, F. W., (1991). *Cultural patterns in Dutch and Surinam nonverbal behavior. An analysis of simulated police/citizen encounters*. Journal of Nonverbal Behavior, 15, стр. 169-184.
18. Vrij, A., Winkel, F. W. & Koppelaar, L., (1991). *Interactie tussen politiefunctiefunctionarissen frequentie en het effect van aan-en weggijken op de impressie formatie*. Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie, 46, стр. 8-20.

Detecting Deceit Based on Observing Nonverbal Behavior

Abstract: *The study was conducted on a sample of 90 students of Academy of Criminalistic and Police Studies in Zemun, Serbia. The sample was divided into two subsamples. The first one comprised ten junior students (6 men and 4 women). Five of them were asked to present true statements, while the other five were asked to deliver false statements. All the statements were filmed and presented to the second group of students. That group consisted of 80 senior students (58 men and 22 women, aged 21 to 25). They had two tasks – to determine whether each statement was true or false, and to estimate the frequency of presenters' non-verbal behaviours. The frequency of non-verbal behaviours was assessed using Vrij's questionnaire.*

The results showed that students-estimators consistently emphasized the same forms of nonverbal behavior (hand movements, illustrations, hesitation during speech, head movements) when it comes to the false and true statement. Their assessment was based on a greater frequency of non-verbal behavior, which is not considered to be a consistent indicator of deception and for which there are stereotypical beliefs about their relationship with deception.

Key words: *nonverbal communication, non-verbal indicators of lying, lying, deception, the assessment of truthfulness of statements, stereotypes.*

Maximillian EDELBACHER¹
Vienna, Austria

UDK 343.98.06::001.891(436)
Review scientific paper
Received 23.09.2011.

Status Quo of Crime Analysis in Austria

Abstract: *Crime analysis instruments are acknowledged as the new “sharp sword” of intelligence– led policing and police management. Interpol, Europol, New York Police, Scotland Yard, and all modern, professional police institutions are deeply convinced in this very technology-driven approach. This paper describes the history, influences and development of crime analysis in Austria. Special attention was paid to the system VICLAS, crime mapping, statistical methods, and other methods of operative and strategic crime analysis conducted by police in Austria.*

Keywords: *intelligence led policing, crime analysis, scientific research studies*

Introduction

Crime analysis is the new sharp sword of police work. It started about thirty years ago in the United States and succeeded spectacularly in New York supporting the “No tolerance or Broken Windows Philosophy” in the nineties. In the last thirty years of the twentieth century the evolution of information and communication technology (ICT), and with it the emergence of the information or network society was fascinating. This evolution has certainly been the most influential factor and has transformed societies worldwide during the past decades. In the information society, “the creation, distribution, and manipulation of information have become the most significant economic and cultural activity. As an illustration, it is estimated that Internet use grew by some 445% between the years 2000 and 2010 with some two billion people using it (Seger, 2012).

Since 2000 an interesting development in the field of security took place in Austria. This development was influenced by a political change and by frame conditions. Between 2000 and 2008, a conservatively oriented government was dominant in Austria. After the elections in 2008 we have a coa-

¹ Lecturer and the member of the Association of Austrian Criminal Investigators' organization, responsible for education and security adviser of the Academic Council on United Nations System (ACUNS).

lition between Social-Democrats and Peoples Party, this is a mixture between Socialists and Conservatives, but in the field of security still the conservative issues of “Law & Order” are dominant. In February 1999, the Western part of Austria was hit by a terrible accident caused by an avalanche in Galtür. Austria needed support of the German military to rescue people and goods out of Galtür. These two main causes were the starting point of a change of the concept of security.

A new institution was founded by the government of Austria in 2003. The so called Austrian Research Promotion Agency was established, and it takes care of all research activities in the field of Security in Austria. This institution is running programs – KIRAS programs – to support research activities of the public and the private sector. The philosophy was moving from “Safety & Security” approach to a so called “Comprehensive Security” approach. The Austrian model is now the leading model in the field of security dealing with research activities in the European Union.

Crime Analysis in Austria

Crime Analysis started rather early in the eighties in Austria. The Federal Police of Vienna had an Economic Crime Unit which was part of the Criminal Crime Department. This unit was specialized on crime of enterprises. In the eighties of the last century a technical instrument was used for the first time in this area in Austria: An “Analytical Study of Balance-Sheet” was produced in 1986, analyzing the financial capacity of a potential criminal entrepreneur. To prove criminal activities and deviant behavior, a so-called analysis of accounting was the first instrument to explain to the competent prosecutor and judge what was going on in such an entrepreneur. The analysis was used to show the flow of money and the percentage of own and foreign financial capacities. Such a picture, mainly shown as a pyramid, showing in different colors the capital structure of such an enterprise, explained in a rather simple way if the economic circumstances were positive or negative.

In 1996 the instrument of operational crime analysis started to be used in Austria, Vienna, because of fighting organized crime. The Analytic Notebook was the first device that was implemented and used.

International Influence: Influence of the USA and Germany

Crime analysis and crime mapping were originally ideas which come from the USA and were imported into Europe and in Austria. The starting point in Austria was the fight against organized crime. The organized crime unit was established in 1991 in Vienna. Because the legal attaché of the Federal Bureau of Investigation is based in Vienna, we had the chance to make contacts with the FBI of New York and officers came to Vienna to present their legal and technical instruments to fight organized crime. Analysis

Notebook, operative crime analysis and strategic crime analysis were the methods we learned by the influence of the USA.

As it was already mentioned, in the middle of the nineties we learned for the first time about the instrument of crime analysis with the help of the Academy of Criminal Justice Sciences. At about the same time the New York model of “The broken windows philosophy” came to Europe and with the help of the NYPD, we learned the use of crime analyzing and crime mapping tools.

	Operative Crime Analysis	Strategic Crime Analysis
Crime	Case Analysis	General Crime Analysis
Offender	Offender Analysis	General Offender Analysis
Method	Analysis of criminal	Analysis of Crime-tactical
Crime Control	Investigation methods	Measures

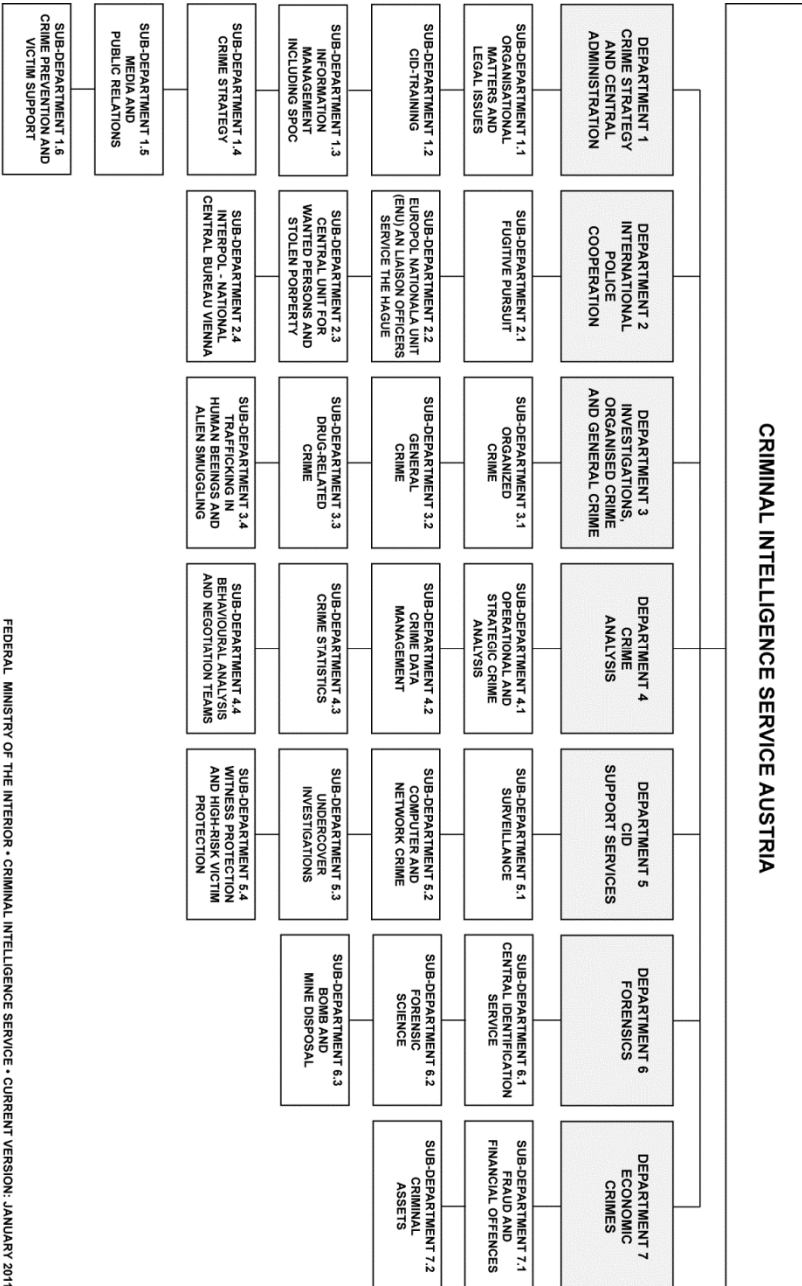
At the same time a serial killer confronted Austria with seven murder cases of prostitutes. With the help of the FBI, the profiling unit, we learned about profiling and collecting data in violent crime cases. A database on DNA (deoxyribonucleic-acid) was installed in Austria in 1993. DNA is understood as the molecule of life. Human DNA includes about 3 billion elements which hold all information about a human being and carry individual features that can help to distinguish individuals from each other. These features of DNA led to the basic idea to use it as a basic element for a database of persons who committed crimes. The data base is called: Violent Crime Linkage Analysis System (VICLAS) and was developed by the Royal Canadian Mounted Police.

After the Austrian Police founded the MEPA (Middle European Police Academy) in 1991 together with Hungary, in the following years Germany, Switzerland, Poland, Czech Republic, Republic of Slovakia and Republic of Slovenia also became members. At the beginning in the year 1998 we learned by the German Police of Bavaria the use of crime analyzing instruments and crime mapping tools. The Germans used these instruments in Munich to fight against burglaries into cars, flats and houses in a strategic way. The German influence was very dominant because of the development of EUROPOL, too. Mr. Storbeck from Germany was the director of EUROPOL in this time. EUROPOL concentrated on the development of tools of strategic and operational crime analysis instruments. The leadership invested millions of German Marks to implement modern tools of analysis. The Germans followed the approach of EUROPOL and the Police in Bavaria was very keen on keeping track.

Austrian Police Reform – Bundeskriminalamt Austria

Another important milestone in the development of Crime Analysis in Austria was the reform program reforming Austria`s Police. It started alre-

ady in 2001 in Vienna and ended with the “Century Reform of Police” in 2005, when Police and Gendarmerie were melted to one institution – the Police. The main goal of the reform activities was to reduce the number of police and Gendarmerie officers in Austria.

When the reform started in Vienna, tools of electronic crime measurements in combination with electronic crime analysis were used and became an eminent part of the game in 2001. These instruments were rather simple compared to the knowledge of today. The main weakness was that the crime measuring and crime analyzing instruments were not harmonized and officers had to fill in different system tools, which was very time consuming and results were not satisfying. In 2001, in the Ministry of Interior a management team was implemented to start the creation of an Austrian Bundeskriminalamt (BK-Austria). The BK-Austria was modeled after the Bundeskriminalamt Wiesbaden in Germany. It was founded in 2003. The BK-Austria is the top institution in the Ministry of Interior dealing with all types of crime in Austria and all types of crime from foreign countries bordering Austria. One of the main departments there is the analytic unit. This paper is produced in co-operation with BK-Austria, Mag. Paul Marouschek, director of the Crime analysis unit, and his deputy, Mag. Klaus Schachner (*Bundeskriminalamt Austria*, 2011).

Status Quo of Crime Analysis

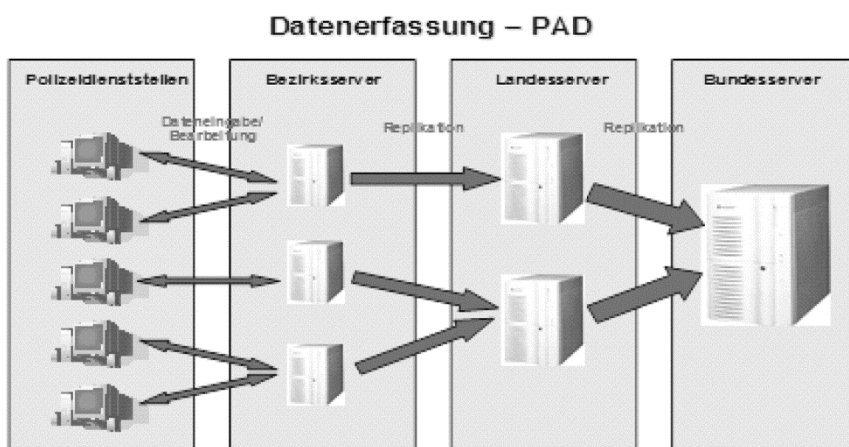
Statistics – a tool of police work

Thinking in crime investigation belongs, in a way, to tactics in criminalist matters. It is the science of an efficient, logical approach to cover up crimes. An analysis means a complete, systematic investigation of a case which is divided into object and subject elements to analyze them separately and put the pieces together afterwards. The networking and integration of these elements shall not be neglected (Walder, 2002). Analytical thinking in crime investigation matters or “Operational Analyzing” means gathering of all information of a case, to evaluate and tie them together to improve the level of knowledge and to work out hypotheses for measures of future investigation steps. Example: if a dead body is found in a flat all information about the flat are gathered (Bayley, 1994). For example – if the doors and windows were closed and locked, where the dead body was situated or if the finding situation means that the officers are confronted with a murder case or a suicide. To elaborate such thinking already is a kind of “operational analysis”.

SIMO: Safety-Monitor (Sicherheitsmonitor): Heart of Management Information System

All analytic procedure started with statistics. Statistics are important tools of police work. In 2004, administrative data were collected in a new way in Austria. The data report all crime that happens in Austria. The data base, called SIMO – Safety – Monitor (Sicherheitsmonitor) is based on direct reports from more than 25,000 police officers working in 1300 offices and

gives a current picture of about 550,000 crime cases a year that are committed in Austria. The safety monitor is programmed with the latest web technology, but it is filled via a complex replication mechanism with data gathered from the electronic document records management system from police records (PAD). PAD² has been programmed by an outsourced company on the basis of an outdated client server technology. Its concept was planned only as a document records system that then had to cope with the continuous implementation of more and more tasks, such as accident data management, analysis program cover, etc.

This is a relevant basis to build reports about the current situation and to form strategies to fight crime and to prevent crime. The pressure for using data of committed crimes increased because of issues of costs and the possibilities to use modern hardware and software. Meanwhile, applications are nearly exclusively filled by PAD. The local data quality is essential for analysis and thereby our responsibility as costly measures are often taken because of evaluations based upon it.

From the “Information Graveyard” to Leadership-Information

Crime analysis is a law enforcement function that involves systematic analysis for identifying and analyzing patterns and trends in crime and disorder. Information on patterns can help law enforcement agencies to deploy resources in a more effective manner, and assist detectives in indentifying

² PAD is an electronic supporting instrument for administration of Austrian Police records

and apprehending suspects (Silverman, 2000). Crime analysis also plays a role in devising solutions to crime problems, and formulating crime prevention strategies. Quantitative social science data analysis methods are part of the crime analysis process, though qualitative methods such as examining police reports narratives also play a role. Generally, one can differentiate between the following types of analysis:

1) Problem of Data Quality and Data Actuality

The following implementation of analytic tools had to overcome enormous problems of data quality. For the BK-Austria the SIMO tool was the next step. But at the beginning of the implementation, in 2002 – 2004, a lot of data-quality problems arose. It was a long way to go to guarantee the needed quality. The idea was basically to use methods of operational and strategic analysis as an instrument for police leadership. The director of the Bureau of crime analysis in the BK-Austria, Paul Marouschek, describes the problems of implementing such a functioning tool in his article “Vom Informationsfriedhof zu Führungsinformationssystemen” (Marouschek, 2008).

The problem of creating an information graveyard because of bad data quality could be solved by installing a Bureau as Information Logistic Centre in 2006. Since this measure was set, the quality of data increased and mistakes and failures were reduced to a level of maximum 20% in some areas. The average is much better.

2) Threshold Level Emails as an Early Warning

In order to identify emerging crime problems more quickly and automatically, 1100 threshold evaluations of crime (mobile phone theft, vehicle burglary, residential burglary etc.) will be periodically reviewed in a 3-hourly cycle. Of these, there are 900 automatically calculated thresholds, and when triggered, they are immediately sent via e-mail, with a graphical 65 week history representation. The purpose of threshold e-mails is the continuous review of exceeding a threshold number for a crime such as burglary, youth, and tourism crime, in a pre-defined period within a defined region, thus implementing an effective early warning system of high numbers and the early detection of negative trends for different areas.

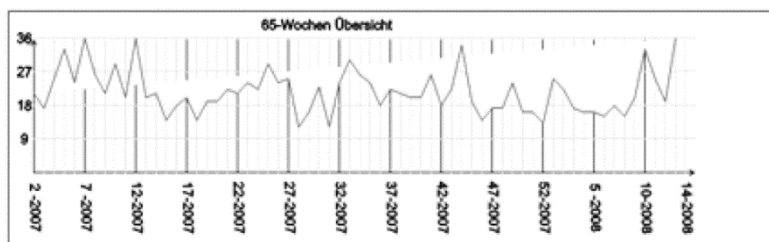
3) The Threshold Value Calculation

For selected areas of crime, nationality and age groups of offenders, a confidence interval valuation is calculated on a weekly basis on Tuesdays at 02:45, for the last 26 full calendar weeks, Monday to Sunday. The calculation is done separately for each district and each province. The upper value of the confidence interval is increased for federal states in general by 20% and in the political districts by 30%, forming the theoretical threshold. This calculated

threshold value is compared with the stored threshold value. If it is lower, it becomes the new threshold. If this is higher, then it is checked whether the threshold is triggered within the last 14 days. Only if this is the case, the new, higher threshold is applied. This ensures that creeping CI increases do not lead to creeping threshold increases. The resulting threshold values are compared every 3 hours with the number of crimes committed during the last 168 hours (equal to seven days). If the threshold is triggered the e-mails are sent out and an entry under the point ‘abnormalities’ for the daily report is made. All threshold triggers for the last seven days are also represented in the crime mapping (Kriminalitätsatlas) and thus spatially visualized.

Auffälligkeiten im Bundesland Wien

⇒ 34x Sachbeschädigung Bezirk Landstrasse in einem Beobachtungszeitraum von 168 Stunden

The Geographical Information System

The next quality step was the implementation of a geographical information system. It started in 2005 with the implementation of the SIMO all over Austria. The combination of SIMO with a geographical system was possible because of the co-operation with the police in Munich. We have the saying: “A picture tells more than thousand words”. Because of this the Police headquarters in Munich implemented the system GLADIS (Geographisches Lage-, Analyse-, Darstellungs- und Information-system – Geographical situation-, analysis-, description- and information system). This system was combined with the Austrian SIMO (Security-Monitor System) and special crimes were registered and described by mapping the areas where they were committed. Crimes like: robbery in shops, bank-robbery, burglary into shops, burglary into houses and flats, burglary into cars, thefts, pick-pocketing, thefts of bicycles, smuggling of human beings were registered and described by electronic maps of areas. Hot spots were analyzed month by month and changes were registered and controlled. If the numbers of a special crime increased, the hot spot changed into red color, if the numbers decreased, the hot spot changed into green color. The combination of the geographical information system with the SIMO became a success story for leadership decisions. A so called “Crime Atlas of Austria” was created.

With this instrument, the development of “Hot Spots” can be shown for each single crime-field (Marouschek, 2008).

The system allowed for example description analysis of wire tapping by pictures. If a criminal organization was wire tapped all the calls between the gang members could be visualized. With help of this method it can be shown who the boss is and who the street runners are, because the street runners always have to inform the bosses, therefore the picture of analyzing calls shows in color who is calling and who is receiving calls. The structure of a criminal organization can be recognized immediately. We used a basic version of this instrument for the first time in 1999, analyzing an organized crime group of black Africans drug dealers operating in Vienna by selling heroin and cocaine. The system is now developed much better. By implementing the new system again, some problems had to be solved. For example, automatic routine reports did not show the exact addresses and the failure rate was quite high.

Application of statistics in crime analysis

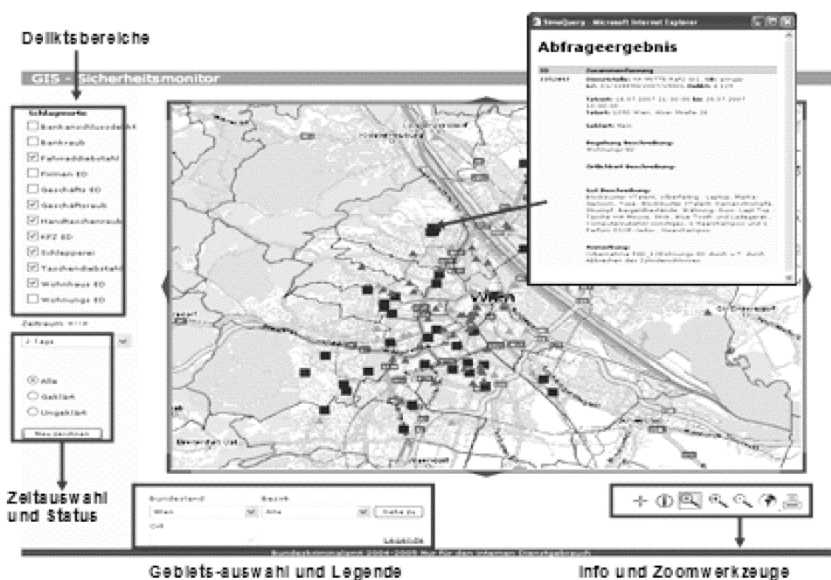
Two ways to use statistics developed: 1) Descriptive statistics; and 2) Inference statistics. What is typical for descriptive statistics is that situations are described. For these types of statistics descriptive indexes are developed. These indexes describe for example: sex, age, region, economic power. In mathematics this method is called explorative method to analyze a new phenomenon. A hypothesis can be built by using the explorative method. The other mathematical method is called inference statistic. It is a theory of relativity. Under the presumption that a phenomenon includes some elements of coincidence, the use of this mathematical method is unavoidable. With use of this method the goal is to prove if a case will be supported empirically by dates, or not. The method uses Zero-thesis and Anti-thesis as a description model. The frequency curve of an incident can be interpreted as a positive variable which can be characterized in a simple way by Poisson distribution. Further developments of this theory allow non-linear regression-functions and the use of further stochastic elements which allow watching serial interdependences (Neubauer, 2008).

A logistical center was established in the Ministry of the Interior in order to reach the goal to use the dynamic development of crime relevant information. This center has to take care to deliver correct information, in time, in the correct format and quality, at the right place and to address of the right persons and institutions, which will need them.

Intelligence Led Policing

Today, in 2011, the Department of crime analysis, BK-Austria, in the Ministry of Interior, tries to implement models of scientifically based intelli-

gence led policing. As the instrument of crime analysis, it is the most efficient one to support leadership of several projects of the Ministry of Interior, together with research institutions, mainly with the Joanneum Research in Graz, which works on developing models of forecasting crime activities. Methods like Crime Tracking, Offender`s time model of Graz, Crime factors analysis, for example watching what happens after a highway was opened (if crime increase or not), Crime factors analysis by implementing knowledge gathered by interrogation of burglars (how they select objects – research study done in 2005 by the Kuratorium für Verkehrssicherheit) are new activities of intelligence led policing.

Crime Tracking

This model originated in Munich, Germany, and was improved in Austria by BK-Austria. Crime tracking is based on a combination of SIMOS and the Geographical system. In this model crimes, for example burglaries into cars, are statistically collected in a database and how offenders move is geographically analyzed. In this method a prognosis is elaborated where the next crimes will appear.

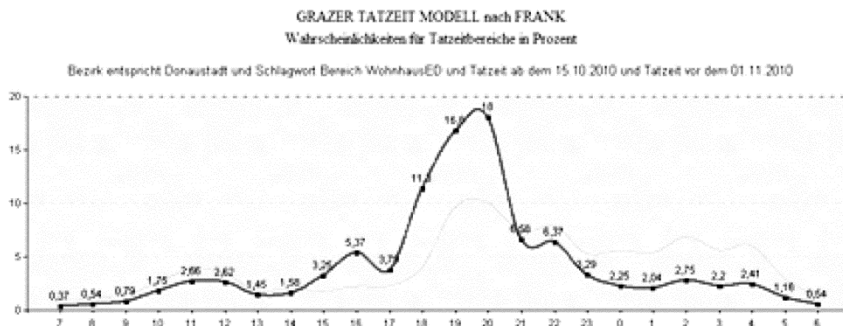
Offenders Time Model of Graz

Under the slogan: “Management is an intelligent confrontation with changes” this scientifically based model was developed. Basis for collecting data is SIMOS. On the basis of SIMOS data are brought on an analysis platform and with the support of the Joanneum Research in Graz, Austria, (co-

operation with science), it is tried to serve the customers, police and security-institutions with exact trend and prognosis analysis. With this intelligence quality feature of the new analysis model, criminogenic factors are evaluated and tested. The first model which was tested was the "Grazer Tatzeitmodell" (Graz is the second largest city of Austria) and main idea was to try to put into concrete form the offenders' performance time when committing burglaries into flats and houses. This model was the starting point for police prevention actions based on an exact prognosis of future time-windows where criminals were suspected to commit crimes. Police concentrated their resources and tried to be present in the areas which were suspected to be victimized. And it worked. Today this model is used all over Austria. One of the major challenges in the areas of residential burglary and business/shop burglary is the identification of the narrowest possible crime time period, in order to allow a sensible planning of forces. This is because victims usually specify only larger periods of crime time and so the police can only rarely determine the exact time of the crime (alarms, surveys ...).

At the "Grazer Tatzeit Modell" criminal offenses are no longer allocated to individual 6-hour segments, but due to probabilities, are spread over 1 hour segments. These probabilities are calculated from the rounded distributions of hours of the centre time of crime throughout an entire criminal field (bicycle theft, business/shop burglary, car burglary, criminal damage, ski/snowboard theft, residential burglary), where the precise time of the crime (maximum of 60 minutes difference between from and to) is already known due to various circumstances (witnesses, alarm triggers, etc.). The motto here is "lessons learnt from the past!" When analyzing this data, no regional differences were found, however, the necessity of dividing the calendar year into 3 sections: summer (May-August), transition period (March, April, September and October) and winter (November-February) became apparent. This division of probabilities graphically visualizes the preferences of offenders for individual periods and thereby contributes to more effective action planning. Example: residential burglary in Vienna/ Donaustadt in the period from 15.10.2010 to 31.10.2010.

The red curve indicates the probabilities of the residential burglary during the chosen period. The gray line represents the chances for the range of all residential burglaries in the transitional period. Hence, the perpetrators "preference" for residential burglaries in the months of March / April and September / October becomes evident from this gray line. The further the red curve is above the gray curve, the sooner one can expect a series, as the current criminal behaviour does not correspond to the average. The chart shows that for the period from 18:00 to 23:00 an overall probability of about 54% exists, while for the period of 22:00 to 06:00 only a total probability of about 23% is present.

Trend and Prognosis Models

One of the requests for analysis unit is the ever-recurring question, "and how will pick pocketing progress in Vienna over the next three months?" or "what is now the result of this action?" There is always a quite high danger of "reading coffee grounds" or "fortune telling by crystal ball" in this field. In order to also deliver a serious basis for decisions, a cooperation agreement was signed with the Joanneum Research Forschungsgesellschaft mbH at the end of 2004.³ This is a scientific institute that deals with geo-statistics in combination with the adaptation of the GLM (Generalized Linear Model) to criminological facts. Furthermore, the employees of the Institute possess a sound knowledge concerning GIS, which means that problems can be resolved quickly and assistance is given in a professional manner. The first models of calculation on population-based data and possible distortion by links with irrelevant or trivial parameters and their visualization in a GIS system were already presented to the management level of the Ministry in April 2005. In those models, with the data of SIMO, the scientific basis for trend and prognosis models for the display on trends developments (chronological component) and the possible criminogenic factors (spatial component) of crime focal points were developed, not only for Austria and the federal states, but also for all political districts. The first two modules, Trend Monitoring System (TMS) and Easy Test Application (ETA), could subsequently be completed, in April 2007.

Statistical Models for Prognosis

– Trend-Monitoring-System (TMS)

The chronological forecast of crime is an essential basic element for strategic analysis. The short to medium-term planning of resources can be supported quite well, since the TMS provides weekly forecasts up to district

³ Our scientific expert in this cooperation is M.A. Gerhard Neubauer from the Joanneum Research Graz, Gerhard.neubauer@joanneum.at

level for selected crime fields (e.g. motor vehicle theft, residential burglary). It allows detailed and timely reactions, but above all reactions in relation to emerging changes in the criminal action. Distribution as well as use of personnel and resources can thus be optimally planned (Albrecht, Das, 2011). In the statistical analysis of crime data there is a risk that the work is carried out with strong simplifications. Often only descriptive statistics are being used and then calculated under the false meaning. There is no statistical testing procedure and very often not all available data will be used, especially when comparing periods of time over several years. It is also not explained or questioned why e.g. a strong decrease is observed.

In the models developed by Joanneum Research Graz, serial dependencies are taken into account as well as the modeling of structural breaks and the installation of significance tests. The confidence intervals are specified by regular trend monitoring. Here, the underlying models themselves are again monitored and regularly reviewed for their suitability. The entire statistical data of the SIMO is transmitted each month to the Institute, and the results are made available form of graphics on the web. The forecast moment, however, is always a month ahead, since the data of the previous month mostly will not yet be completed. It is stated whether change can be expected over the next four months (forecast period) or how much increase or decrease in cases of the observed crime field per week can be assumed. Comparable periods (VZR 1) are the last six months, starting with date of prognosis or last year's forecast period (VZR 2).

Through this second comparison period also tendencies of identical seasons, winter sports season, can be projected according to their differences. Seasonal variations can be made clear using illustration of the course.

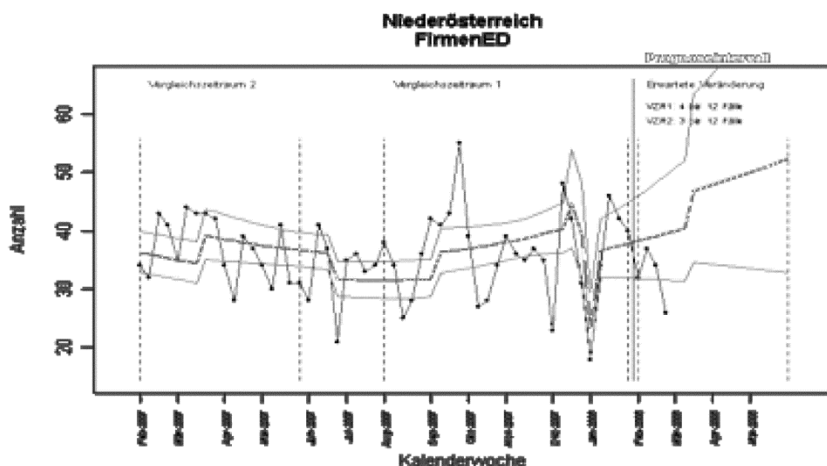
Protection of Tobacco-Shop in Vienna

Vienna is a city of tourists. Many tourists select Vienna as a destination of their wish because Vienna has the reputation of being one of the safest cities of the world. A project similar to the "Offenders time model in Graz" deals with robberies in Vienna. In the last years (2008 – 2010) particularly tobacco shops became victims of robberies. In cooperation between the Police Headquarters of Vienna, the representatives of the City of Vienna and the GIS-representatives (Geographical Information System) a victim-oriented project based on the SIMO platform was established to protect the owners of tobacco-shops. The number of robberies could be reduced in the first half of the year 2011 compared to 2010.

ILECU – Poject

In the Balkans area, a project of the ten states of the Balkans and their neighbor countries was established. The project is called International Law

Enforcement Cooperation Units Project – ILECU, and is based on a Police Cooperation Convention from 2006. The project plan was relates to the period of time of five years. Leaders of the project team are Austria and Germany. The main goal is to strengthen crime-analysis capacities.

Conclusion and Future Development

Problem oriented policing and intelligence led policing are future development steps in policing (*Octopus Programme, Combating Organised Crime*, 2004). Policing is becoming more and more scientifically based. This development seems to be a great challenge: on the one hand policing becomes more sophisticated and is research based; on the other hand it has to be checked and balanced with handling problems of people. That means people`s problems have to be in the centre of police activities (Marenin, Das, 2011). Although all these measures of cooperation of practitioners and scientists have an excellent influence on the quality and sustainability of police work, we have to be aware that we need to speak with people, to listen to their problems, and to find solutions in combining technical tools and human capacities. The future development shall be:

1. Recognizing Factors of Crime;
2. Analyzing Social Networks;
3. Further Use of Geographical Possibilities.

References:

1. Albrecht, J.; Das, D., (2011). *Effective Crime Reduction Strategies*, International Perspectives, International Police Executive Symposium Co-Publication, by CRC Press, Taylor & Francis, London – New York, 2011 (book).
2. Bayley, D., (1994). *Police for the Future*, published by Oxford University Press, New York (book).
3. *Bundeskriminalamt Austria*, (2011). Different education and presentation papers About Operative– and Strategic Crime Analysis, 2008 – 2011, Paul Marouschek, Klaus Schachner and team partners, Vienna.
4. http://en.wikipedia.org/wiki/Crime_analysis from July 10th, 2011.
5. Marenin, O.; Das, D., (2011). *Trends in Policing*, Interviews with Police Leaders across the Globe, International Police Executive Symposium Co-Publication, published by CRC press Taylor & Francis, London, New York, 2011 (book).
6. Marouschek, P., (2008). *Vom Informationsfriedhof zu Führungsinformationssystemen*, published in the SIAK Journal Nr. 2/2008 (article).
7. Neubauer, G., (2008). *Statistik als Werkzeug der strategischen Polizeiarbeit*, published in SIAK-Journal Nr. 4/2008. (article – Author is: Project leader at the Institute of applied Statistics at the Joanneum Research in Graz, Austria).
8. *Octopus Programme, Combating Organised Crime*, (2004). Best practice surveys of the Council of Europe, chapter 4, Crime analysis, reported by the Committee of Experts on Criminal Law and Criminological Aspects of Organised Crime (PC-CO, 1997-2000) and the Group of Specialists on Criminal law and Criminological Aspects of Organised Crime (PC-S-CO, 2000-2003), published by the Council of Europe, Strasbourg, 2004 (book).
9. Seger, A., (2012). *Cybercrime and economic crime*, Council of Europe, Strasbourg, will be published in “Financial Crimes: A Global Threat”, January 2012 (article).
10. Silverman, E., (2000). *NYPD Battles Crime: Innovative Strategies in Policing*, Northeastern University Press, Boston (book).
11. Walder, H., (2002). *Kriminalistisches Denken*, 6. Auflage, Heidelberg (book).

Максимилијан ЕДЕЛБАХЕР¹
Беч, Аустрија

UDK 343.98.06::001.891(436)

Прегледни научни рад
Примљено: 23.09.2011.

Status quo криминалистичке анализе у Аустрији

Апстракт: Инструменти криминалистичке анализе признати су као нови „оштри мач“ вршења полицијских послова и менаџмента у полицији, који се темељи на обавештајним подацима. Интерпол, Еуропол, Њујоршка полиција, Скотланд јард и све друге модерне професионалне полицијске институције дубоко верују у приступ спречавања криминалитета који се заснива на криминалистичкој анализи. Овај рад описује историјат, утицаје и развој криминалистичке анализе у Аустрији. Посебна пажња је посвећена систему VICLAS, мапирању криминалитета, статистичким и другим методама оперативне и стратешке криминалистичке анализе коју спроводи полиција у Аустрији.

Кључне речи: полицијски послови засновани на обавештајним подацима, криминалистичка анализа, научноистраживачке студије.

Увод

Криминалистичка анализа је нови *оштри мач* полицијског посла. С њом је започето пре тридесет година у Сједињеним Америчким Државама и спектакуларно се наставило деведесетих у Њујорку, у оквиру подршке филозофији „без толеранције и поломљених прозора“. Последњих тридесет година двадесетог века еволуција информационих и комуникационих технологија (ИКТ), а са њом и развој информатичког друштва и интернета, била је фасцинантна. Ова еволуција је свакако била најутицајнији фактор који је током протеклих деценија трансформисао друштва широм света. У информатичком друштву „стварање, дистрибуција и манипулација информацијама постали су најзначајнија економска и културна активност. Као илустрација, процењено је да је употреба интернета порасла за неких 445% између 2000. и 2010. године, тако да га данас користи око милијарду људи“ (Seger, 2012).

Од 2000. године у Аустрији је дошло до занимљивог развоја догађаја у области безбедности. На овај развој утицала је политичка промена у

¹ Предавач и члан Асоцијације аустријских кривичних истражитеља одговоран за образовање, саветник за безбедност ACUNS-а (Академског савета система Уједињених нација).

друштву и стицај одређених околности. Наиме, између 2000. и 2008. године конзервативно оријентисана влада у Аустрији је била доминантна. Након избора 2008. године дошло је до коалиције саоцијал-демократа и Народне странке, што је представљало мешавину социјалиста и конзервативаца, иако су у области безбедности још увек била доминанта конзервативна схватања „права и реда“. Фебруара 1999. године западни део Аустрије је погођен страшном несрећом коју је изазвала снежна лавина у Галтуру. Та два узрока означила су почетак промена у концепту безбедности аустријског друштва.

Аустријска влада је 2003. основала нову институцију, тзв. Агенцију за промоцију истраживања Аустрије, која се бави свим истраживачким активностима у области безбедности. Она води KIRAS програме у циљу подршке истраживачким активностима јавног и приватног сектора. Тако је безбедносна филозофија почела да се мења од приступа „сигурности и безбедности“ до тзв. приступа „свеобухватне безбедности“. Аустријски модел је тренутно водећи модел у Европској унији у области безбедности када је реч о истраживачким активностима.

Анализа криминала у Аустрији

У Аустрији је анализа криминала почела раних осамдесетих година 20. века. Федерална полиција Беча је имала Јединицу за економски криминал која је била саставни део Одељења за криминал. Ова јединица је била специјализована за откривање и доказивање криминала унутар предузећа и привредних друштава.

Осамдесетих година прошлог века, по први пут у Аустрији, употребљен је технички инструмент истраживања криминала – наиме, 1986. године сачињена је *Аналитичка студија извештаја о балансу*, која је анализирала финансијске капацитете потенцијалних учинилаца кривичних дела (вредност прибављене користи). Кривичне активности и девијантна понашања је могла да докаже тзв. анализа рачуноводства, и она је била први инструмент који је објаснио надлежном тужиоцу и судији шта се догађа у једном сложеном циклусу активности привредног субјекта.

Анализа је коришћена да се покаже ток новца и проценат сопствених и страних финансијских капацитета у њему. Такав приказ, углавном представљен пирамидом која је различитим бојама приказивала структуру предузећа, објашњавао је на релативно једноставан начин да ли су економске активности те фирме позитивне или негативне.

У Бечу је, 1996. године, почео да се употребљава инструмент оперативне анализе криминала у циљу сузбијања организованог криминала. Аналитичка бележница (*Analytic Notebook*) је била прва оперативна метода која је примењена и коришћена за ову сврху.

Међународни утицај: САД и Немачка

Анализа криминала и његово мапирање су идеје које су оригинално потекле у САД, одакле су увезене у Европу и Аустрију. Иницијални повод за њихову примену у Аустрији било је повећање ефикасности борбе против организованог криминала. Јединица за организовани криминал успостављена је 1991. године у Бечу. Пошто је правни аташе Федералног истражног бироа (FBI) САД био смештен у Бечу, имали смо прилику да успоставимо контакте са њујоршким FBI-ем, чији су службеници дошли да представе правне и техничке инструменте борбе против организованог криминала. Аналитичка бележница, оперативна анализа криминала и стратешка анализа криминала су методе које смо научили од колега из САД.

Као што је већ поменуто, средином деведесетих година у Аустрији смо се упознали са инструментима анализе криминала, уз помоћ Академије кривичноправних наука. Негде у исто време у Европу је дошао њујоршки модел „филозофије полумљених прозора“, и уз помоћ њујоршке полиције смо савладали употребу методе анализе криминала и мапирања криминала.

	оперативна анализа криминала	стратешка анализа криминала
кривично дело	анализа случаја	општа анализа криминала
учинилац	анализа учинилаца	општа анализа учинилаца
метод	криминалистичка анализа	криминалистичко-тактичка анализа
контрола криминала	истражне методе	стратешке мере

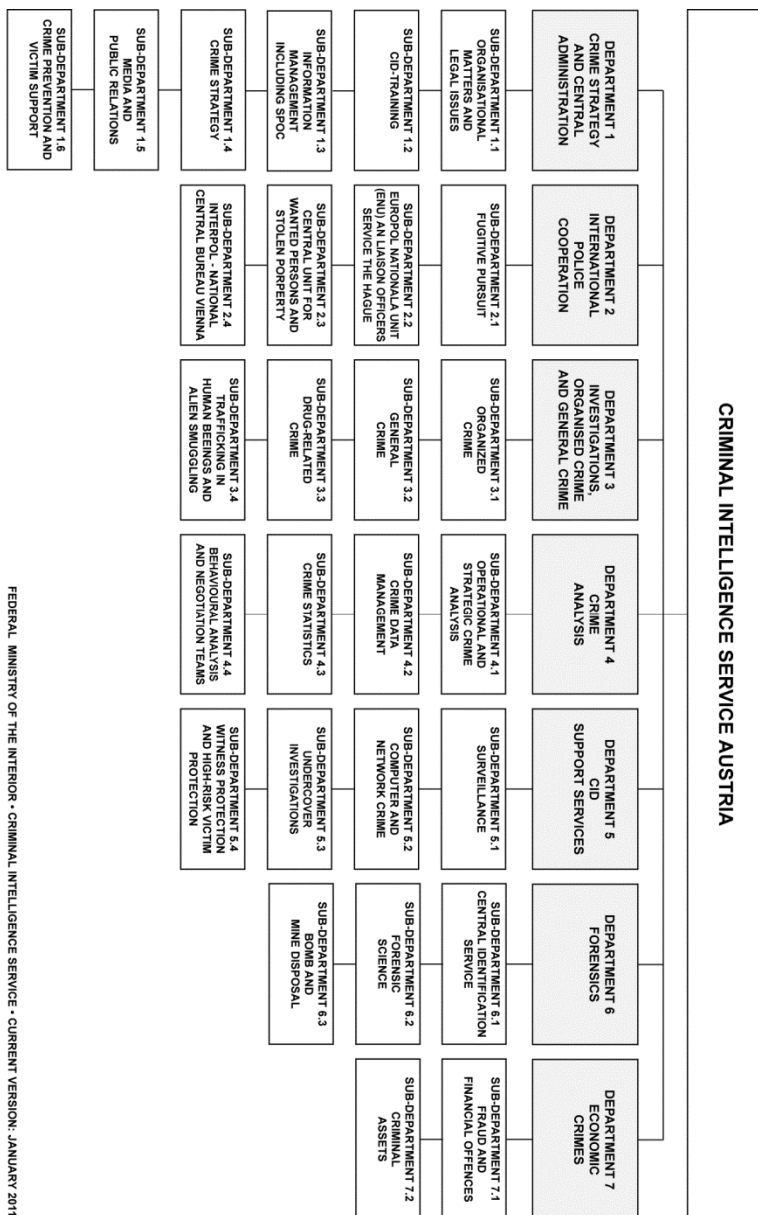
У исто време, у Аустрији се појавио серијски убица са седам случајева убистава проститутки. Захваљујући сарадњи са FBI-ем сазнали смо за његову јединицу за профилирање, као и за методе профилирања и сакупљања података у случајевима насилних кривичних дела. База података ДНК (дезоксирибонуклеинска киселина) успостављена је у Аустрији 1993. године. Људска ДНК има око три милијарде елемената који садрже све информације о људском бићу и носе индивидуалне карактеристике које помажу у разликовању особа.

Ове карактеристике довеле су до идеје да се ДНК користи као основни елемент за базу података о особама које су учиниле кривична дела. Најпознатија база ове врсте назива се Аналитички систем повезивања насилних кривичних дела (Violent Crime Linkage Analysis System – VICLAS) и развила га је канадска краљевска коњичка полиција.

Године 1991. аустријска полиција, заједно са Мађарском, успоставила је МЕРА-у (Средњеевропска полицијска академија – Middle European Police Academy), којој су се наредних година прикључиле и Немачка, Швајцарска, Пољска, Чешка, Словачка и Словенија. Почетком 1998. године полиција Баварске нас је упознала са употребом инструмената анализе криминала и његовог мапирања. Немци су ове инструменте користили у Минхену како би се на стратешки начин борили против провала у аутомобиле, станове и куће. Немачки утицај је био врло доминантан и због развоја ЕУРОПОЛ-а, чији је директор у то време био Немац Сторбек. ЕУРОПОЛ се концентрисао на развој стратешких алата и инструмената оперативне анализе криминала, а руководство је уложило милионе немачких марака за примену ових модерних алата.

Реформа аустријске полиције – Bundeskriminalamt Austria

Још једна битна ставка у развоју анализе криминала у Аустрији био је програм реформе аустријске полиција. Реформа је почела већ 2001. године у Бечу, а завршила се „Полицијском реформом века“, 2005. године, када су се полиција и жандармерија спојиле у једну институцију – полицију. Главни циљ активности током реформе био је смањење броја полицајаца и припадника жандармерије Аустрије. Када је реформа у Бечу почела, коришћени су алати електронског мерења криминала у комбинацији са електронском анализом криминала. Ови алати су постали битан део реформских процеса 2001. године, али су ти инструменти били прилично једноставни у поређењу са данашњим знањима. Главна слабост је била у томе што мерење криминала и инструменти његове анализе нису били усаглашени, тако да су полицајци морали да попуњавају разне системске алате, што је одузимало много времена и није доносило задовољавајуће резултате. Те 2001. године је у Министарству унутрашњих послова успостављен тим за менаџмент, с циљем да започне стварање Аустријске савезне службе за криминалистику (Bundeskriminalamt – ВК). ВК Аустрије је створена по угледу на такву службу у Висбадену (Bundeskriminalamt Wiesbaden), у Немачкој. Основана је 2003. године и постала је врховна институција у Министарству унутрашњих послова, која се бави свим облицима криминала у Аустрији и свим врстама криминала у страним земљама који угрожавају Аустрију. Једно од њених главних одељења је Јединица за аналитику, која је настала као резултат сарадње ВК са Полом Марушеком (Paul Marouschek), директором Јединице за криминалистичку аналитику, и са његовим замеником, Клаусом Шахнером (Klaus Schachner) (*Bundeskriminalamt Austria*, 2011).

Status quo анализе криминала

Статистика као алат полицијског посла

Размишљање о околностима кривичног дела у криминалистичкој истрази на неки начин припада криминалистичкој тактици и *златним питањима* криминалистике – реч је о научно заснованом, ефикасном,

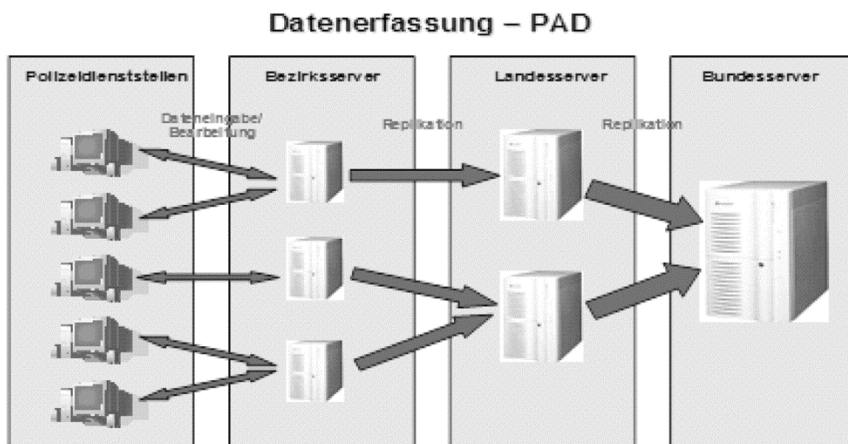
мултиваријантном логичком приступу откривања и расветљавања кривичних дела. Анализа подразумева комплетну, систематичну истрагу случаја који је подељен на објективне и субјективне елементе како би се одвојено анализирали његови поједини делови, након чега се врши њихова синтеза (Walder, 2002). Аналитичко размишљање у криминалистичким истрагама, или „оперативна анализа“, подразумева сакупљање свих информација о случају, њихову евалуацију и повезивање, како би се повећао ниво знања и разрадиле хипотезе за адекватне мере у конкретној, али и будућим истрагама (Bailey, 1994). На пример – ако су врата и прозори собе били затворени и закључани, а у њој се налази леш, да ли затечена ситуација значи да су полицајци суочени са случајем убиства или самоубиства. Разрада таквог начина размишљања већ представља врсту „оперативне анализе“.

SIMO: Контролор безбедности (Sicherheitsmonitor): срце система управљања информацијама

Аналитичка процедура истраживања криминала почела је применом статистике и њених метода. Статистика је важан алат полицијског посла. Административни подаци су 2004. године у Аустрији почели да се прикупљају на нов начин – они приказују сва кривична дела која се догађају у земљи. Ова база података се зове SIMO: Контролор безбедности (Sicherheitsmonitor) и заснива се на директним извештајима више од 25.000 полицијских службеника из 1.300 канцеларија, дајући слику тренутног стања о приближно 550.000 случајева који се годишње испоље у Аустрији. Контролор безбедности је програмиран најновијом веб технологијом, али се попуњава комплексним механизмом репликације, односно подацима сакупљеним у систему управљања документованим подацима из полицијске архиве (PAD). PAD² је програмирала спољна фирма на основу застареле технологије клијент-сервера. Концепт PAD-а је планиран тако да буде систем за похрањивање података који се затим све више анализирају и којима се све више управља (управљање подацима о незгодама, покривање аналитичких програма итд.).

Ово је релевантна база за израду извештаја о тренутном стању криминала, за сачињавање стратегија за борбу против криминала и његову превенцију. Притисак да се користе подаци о учињеним кривичним делима повећао се због питања трошкова и могућности коришћења модерног хардвера и софтвера. С друге стране, апликације се скоро искључиво попуњавају из PAD-а, а квалитет локално сакупљених података је кључан за анализу.

² PAD је електронски инструмент за подршку администрацији података аустријске полиције.

Од „информационог гробља“ до руководиоца информацијама

Анализа криминала је у функцији спровођења закона и она укључује систематску анализу идентификовања и проучавања појавних облика и трендова криминала и других девијантних понашања. Информације о обрасцима криминала могу помоћи агенцијама за спровођење закона да распореде ресурсе на ефективнији начин и помогну криминалистима у идентификовању и хватању осумњичених (Silverman, 2000). Анализа криминала такође игра значајну улогу у решавању одређених проблема у криминалистици и формулисању стратегија за превенцију криминала. Методе квантитативне анализе података социјалних наука део су процеса анализе криминала, али и квалитативне методе, као што је испитивање извештаја полиције, такође имају значајну улогу.³ Генерално, може се указати на следеће факторе који утичу на квалитет анализе:

1) Проблем квалитета података и њихове актуелности

Имплементација аналитичких алата морала је да превазиђе огромне проблеме који су се тицали квалитета података. За ВК Аустрије алат SIMO био је следећи корак. Међутим, већ на почетку имплементације, од 2002. до 2004. године, изашле су на видело многе тешкоће везане за квалитет самих података. Процес који је довео до њиховог потребног квалитета био је дуг и тежак. Идеја је била да се користе методе оперативне и стратешке анализе као инструменти за руковођење у полицији.

³ Извор: http://en.wikipedia.org/wiki/Crime_analysis претражен 10. 7. 2011. године.

Директор Бироа за анализу криминала у ВК Аустрије, Пол Марушек, описао је проблеме коришћења таквог функционалног алата у свом чланку „*Vom Informationsfriedhof zu Führungsinformationssystemen*“ (Marouschek, 2008).

Проблем настанка *информационог гробља* због лошег калитета података могао се решити успостављањем Бироа као информатичко-логистичког центра, 2006. године. Пошто је ова мера предузета, квалитет података се знатно повећао, док су се грешке и неуспеси смањили на ниво од највише 20 одсто, а у неким областима просек је био и много бољи.

2) *И-мејлови о достигнутом нивоу као рано упозорење*

Како би се брже и аутоматичније идентификовали проблеми криминала који су у настајању, периодично се ревидирају извршене евалуације стања криминала (крађе мобилних телефона, провале у возила, провале у стамбене објекте итд), у трочасовним циклусима. Од укупног броја, 900 је аутоматски прорачунатих прагова криминала (дефинисана горња граница стања из претходних извештаја), који када се достигну, одмах буду послати и-мејлом, са графичком презентацијом података из претходних 65 седмица. Сврха и-мејлова са информацијама о достигнутим праговима је континуиран преглед превазилажења граничног броја за одређена кривична дела, попут провалних крађа, малолетничке делинквенције и кривичних дела чије су жртве туристи, за раније одређен период, на одређеној територији, јер се на тај начин постиже ефективан систем раног упозоравања о високим цифрама и рано откривање негативних трендова за разне области криминала.

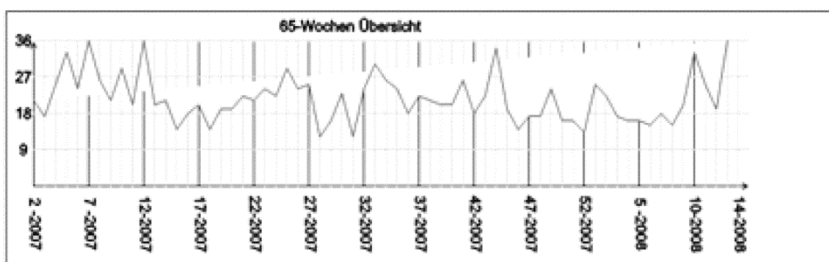
3) *Прорачунавање вредности прага*

За одабране области криминала, националност учинилаца, и за старосне групе преступника процена интервала поузданости се врши седмично, уторком у 2,45 часова за претходних 26 седмица, од понедељка до недеље. Прорачуни се врше одвојено за сваки дистрикт и сваку провинцију. Горња вредност интервала поузданости (CI) се генерално повећава за федералне државе за 20, а у политичким дистриктима за 30 одсто, чинећи теоретски праг. Ако је он нижи од претходно дефинисаног, добијамо нови праг (горњу границу). Ако је виши, проверава се да ли је такав праг достигнут у последњих 14 дана. Такав нови праг ће се узети као релевантан једино ако је достигнут у том временском оквиру. На овај начин се осигурава да постепено повећање интервала поузданости не води до постепеног померања прага навише. Крајње вредности прага се свака 3 сата пореде са бројем кривичних дела учињених током последњих 168 сати (7 дана). Ако је достигнут праг, шаљу

се и-мејлови и прави се запис о кључним абнормалностима у оквиру дневног извештаја. Мапирањем криминала (Kriminalitätsatlas) приказује се и свако достизање прага у претходних 7 дана.

Auffälligkeiten im Bundesland Wien

⇒ 34x Sachbeschädigung Bezirk Landstrasse in einem Beobachtungszeitraum von 168 Stunden

Географски информациони систем

Следећи корак у достизању квалитета криминалистичке анализе је примена географског информационог система. Почела је 2005. године, применом SIMO-а у целој Аустрији. Комбинација SIMO-а и географског система била је могућа због сарадње са полицијом Минхена. Сходно изреци да *слика вреди више од хиљаду речи*, полицијска управа у Минхену применила је систем GLADIS (Geographisches Lage-, Analyse-, Darstellungs- und Information-system – Географски систем ситуације, анализе, описа и информација). Систем је комбинован са аустријским SIMO-ом (Security-Monitor System) те су тако регистрована и описана одређена кривична дела кроз њихово мапирање на подручјима где су извршена. Кривична дела као што су разбојништва у продавницама, банкама, обијање кућа и станова, обијање аутомобила, џепарења, крађе бицикала, трговина људима и сл. регистрована су и описана електронским мапама датих подручја. Жаришта се анализирају на сваким месец дана, а промене се региструју и контролишу. Ако се број одређених кривичних дела повећа, критично место се зацрвени, док се у случају смањења обоји зеленим. Комбиновање географског информационог система са SIMO-ом показало се веома успешним у сузбијању криминала и добило је велику подршку руководиоца у полицији. Сачињен је такозвани „Криминалистички атлас Аустрије“, помоћу кога се може приказати развој „жаришта“ за свако поље криминала (Marouschek, 2008).

Даље, систем је омогућавао и описну анализу мере надзора разговора (прислушкивања) помоћу слика. Ако би се криминална организација прислушкивала, сви позиви између чланова банде могли су бити

визуализовани. Уз помоћ других метода, могло се видети ко је *главни* у криминалној групи а ко је *улични радник*, с обзиром да криминалци на улици увек морају да обавештавају своје шефове, па стога слика анализе позива приказује у одређеној боји онога ко позива, а у другој онога ко прима позиве. На тај начин се прилично јасно и брзо може препознати структура криминалне организације. Основну верзију овог инструмента смо први пут користили 1999. године, за анализу организоване криминалне групе дилера дроге из Африке, који су деловали у Бечу продајући хероин и кокаин. Данас је сам систем много развијенији, а неки његови недостаци су отклоњени. На пример, аутоматски рутински извештаји раније нису тачно показивали адресе (локације), због чега је стопа грешке била прилично висока.

Примена статистике у криминалистичкој анализи

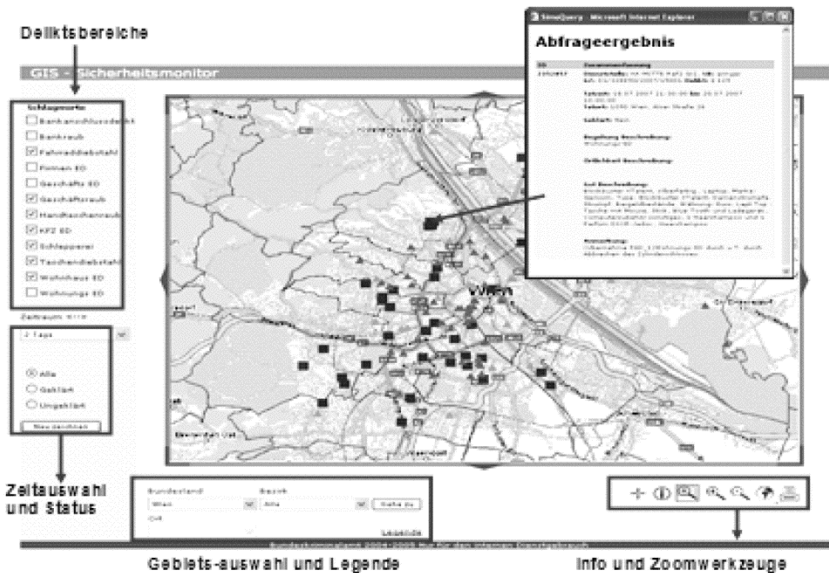
Развила су се два начина употребе статистике: дескриптивна статистика и статистичка инференција. Типично за дескриптивну статистику јесте да се ситуације описују. За ову врсту статистике одређују се дескриптивни индекси, који описују нпр. пол, старост, регију, економску моћ. У математици се овај метод назива експлоративним методом анализе неког новог феномена. Експлоративним методом се може поставити и одређена хипотеза. Други математички метод се зове статистичка инференција, и почива на теорији релативитета. Под претпоставком да неки феномен укључује елементе случајности, употреба овог математичког метода је неизбежна. Циљ његове употребе је да се докаже да ли ће случај бити емпиријски поткрепљен датумима или не. Метод користи нулту тезу и антитезу као модел дескрипције. Кривуља фреквенције неког инцидента може се интерпретирати као позитивна варијабла, што се једноставно може приказати *Поасономом дистрибуцијом*. Даљи развој ове теорије укључује нелинеарне регресионе функције и употребу даљих стохастичких елемената који омогућавају праћење серијских међузависности (Neubauer, 2008).

Како би се омогућило коришћење информација релевантних за криминалистичку анализу, успостављен је логистички центар у Министарству унутрашњих послова. Овај центар води рачуна да се правремено доставе тачне информације, одговарајућег формата и квалитета, на право место, правим особама и институцијама којима ће оне бити потребне.

Вршење полицијских послова на основу обавештајних података

Данас Одељење за анализу криминалитета ВК Аустрије, при Министарству унутрашњих послова, покушава да примени научне моделе

вршења полицијских послова који се темеље на обавештајним подацима. Како је инструмент анализе криминала најефикаснији при подржавању функција управљања и руковођења, неколико пројеката Министарства унутрашњих послова, заједно са истраживачким институцијама, углавном са центром Јоанеум из Граца, ради на развоју модела за предвиђање криминалних активности. Методи као што су праћење криминала, временски модел преступника из Граца, анализа фактора криминала (нпр. посматрање шта се дешава након отварања аутопута, повећава ли се број прекршаја или не), анализа фактора криминала коришћењем знања сакупљеног током испитивања провалника – како бирају објекте (истраживачка студија коју је 2005. године спровео Комитет за безбедност саобраћаја, Kuratorium für Verkehrssicherheit)), данас су основа вршења полицијских послова који се темеље на обавештајним подацима.

Праћење криминала

Овај модел води порекло из Немачке, из Минхена, а унапређен је у Аустрији од стране ВК Аустрије. Праћење криминала засновано је на комбинацији SIMOS-а и Географског система. По овом моделу кривична дела, нпр. провале у аутомобиле, статистички се сакупљају у базу података и географски анализирају са кретањем извршилаца. На основу овог модела разрађују се прогнозе где ће се испољити следеће кривично дело.

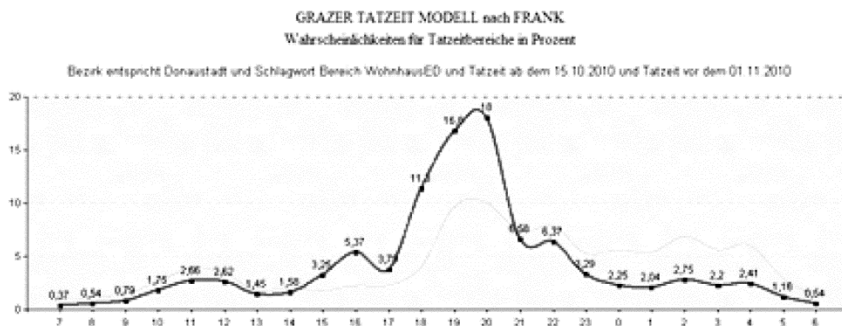
Временски модел преступника из Граца

Овај модел је развијен под слоганом „Менаџмент је интелигентна конфронтација са променама“, а основ за сакупљање података је SIMOS. Преко SIMOS-а се подаци доводе до аналитичке платформе при чему се, уз подршку истраживачког центра Јоанеум из Граца, покушава изаћи у сусрет корисницима, полицији и институцијама безбедности са тачном анализом трендова и прогнозом криминала. Овим новим моделом анализе евалуирају се и тестирају криминогени фактори. Први модел који је тестиран био је „Grazer Tatzeitmodell“ (Грац је други по величини град у Аустрији) уз покушај да се у конкретан формат стави време када су учиниоци вршили провале у станове и куће. Овај модел је био полазиште за полицијске акције превенције на основу тачних прогноза будућих временских интервала за које се сумњало да ће у њима бити извршена кривична дела. Полиција је концентрисала своје ресурсе и покушала да буде присутна у областима за које се сумњало да ће бити нападнуте. И успело је. Данас се овај модел користи широм Аустрије. Један од главних изазова у области превенције проваљивања и обијања у стамбене и пословне објекте јесте проналажење најужег могућег временског интервала извршења кривичног дела, како би се разумно могла планирати употреба превентивних снага. Жртве обично дају веће временске периоде извршења кривичног дела, тако да полиција у ретким случајевима може тачно одредити време извршења кривичног дела (аларми, анкете и сличне методе).

По моделу „Grazer Tatzeitmodell“, извршена кривична дела се више не смештају у посебне шесточасовне сегменте, него се на основу вероватноће смештају у једночасовне временске оквире који се израчунавају на основу заокружене дистрибуције времена извршења прекршаја кроз цело поље криминала (крађа бицикала, провале у пословне објекте, провале у аутомобиле, вандализам, крађа скија/сноуборда, провале у стамбене објекте), где је већ познато прецизно време кривичног дела (највише 60 минута од почетка до краја) захваљујући разним околностима (сведоци, укључивање аларма итд.). Овде је мото користити све што је научно до тада. Током анализе ових података нису пронађене никакве разлике на регионалном нивоу, међутим, постаје очигледна неопходност поделе календарске године на 3 дела: лето (мај-август), прелазни период (март, април, септембар и октобар) и зима (новембар-фебруар). Ова подела вероватноће испољавања графички представља преференције учинилаца за индивидуалне периоде и као таква доприноси ефективнијем планирању активности. Нпр. провала у стамбени објекат у Бечу/Донауштат у периоду од 15. 10. 2010. до 31. 10. 2010. године.

Црвена кривуља показује *вероватноћу* провала у стамбене објекте за време одабраног временског периода. Сива линија представља *могућ-*

ности провала у стамбене објекте у прелазном периоду. Значи, „преференција“ учинилаца за провале у стамбене објекте у месецу марту/априлу и септембру/октобру постаје очигледна на овој сивој линији. Што је црвена кривуља удаљенија од сиве, пре се може очекивати серија провала, јер текуће криминално понашање не одговара просеку. Графикон показује да постоји општа вероватноћа од око 54 одсто за период од 18,00 до 23,00 часа, док је за период од 22,00 до 06,00 часова генерална вероватноћа само око 23%.

Модел тренда и прогнозе

Један од захтева за аналитичку јединицу је и питање које се стално понавља: Како ће се џепарење развијати у Бечу током наредна три месеца? Или: Који је садашњи резултат ове акције? У овом пољу увек постоји велика опасност од „гледања у шољицу кафе“ или „прорицања помоћу кристалне кугле“. Како би се располагало добром основом за доношење одлука, крајем 2004. године потписан је уговор о сарадњи са истраживачким центром Јоанеум Forschungsgesellschaft mbH⁴. Ради се о научном институту који се бави геостатистиком у комбинацији са GLM-ом (генерализовани линеарни модел) прилагођеним криминолошким чињеницама. Даље, запослени у Институту имају опсежно знање о GIS-у, што значи да се проблеми могу брзо решити, а да се помоћ пружа на професионалан начин. Први модели прорачуна података заснованих на популацији и могућим дисторзијама због линкова са ирелевантним или тривијалним параметрима и њихово приказивање у GIS систему већ су представљени руководећем нивоу Министарства у априлу 2005. године. У тим моделима са подацима SIMO-а настала је научна основа за модел тренда и прогнозе, за приказивање развоја трендова (хронолошка компонента) и могућих криминогених фактора (просторна

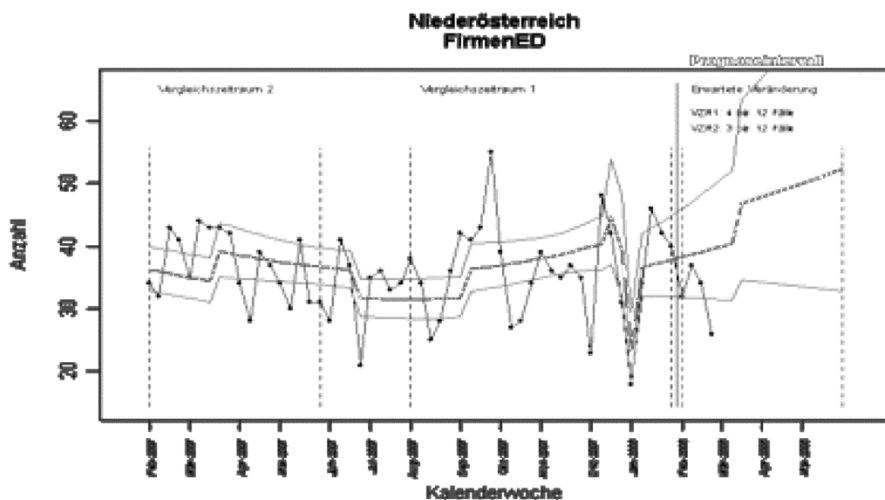
⁴ Наш научни експерт у овој сарадњи је мр Герхард Неубауер (Gerhard Neubauer) из истраживачког центра Јоанеум, Грац, Gerhard.neubauer@joanneum.at

компонента) жаришта криминала, и то не само у Аустрији и федералним државама, него и у свим политичким дистриктима. Накнадно су прва два модела, систем за праћење трендова (Trend Monitoring System – TMS) и једноставна тест апликација (Easy Test Application – ETA), завршени априла 2007. године.

Статистички модели за прогнозирање – Систем за праћење трендова (Trend Monitoring System – TMS)

Хронолошка прогноза криминала је најбитнији и основни елемент стратешке анализе. Краткорочно и средњерочно планирање ресурса може се прилично добро подржати, с обзиром на то да TMS пружа недељне прогнозе до нивоа дистрикта, за одобрена поља криминала (нпр. крађа моторних возила, провале у стамбене објекте). То омогућава детаљне и правовремене реакције, али изнад свега реакције у вези са настајућим променама у криминалном деловању. Стога дистрибуција, као и коришћење кадрова и ресурса, може бити оптимално планирана (Albrecht, Das, 2011). У статистичкој анализи података о криминалу постоји ризик великих поједностављивања. Често се користи само дескриптивна статистика, након чега се врши израчунавање са погрешним значењем. Не постоји процедура статистичког тестирања и врло често неће бити употребљени сви доступни подаци, нарочито приликом упоређивања временских интервала у распону од неколико година. Такође није објашњено, нити доведено у питање зашто је, на пример, запажено велико смањење извршења кривичних дела. У моделима које је развио истраживачки центар Јоанеум из Граца узете су у обзир серијске зависности, као и моделирање прекида у структури тестова значајности. Интервали поверења су одређени регуларним праћењем трендова. Овде су и сами модели који леже у основи поново праћени и њихова стабилност се редовно ревидира. Сви статистички подаци СИМО-а се сваког месеца преносе у Институт, а резултати су доступни, у форми графикана, на интернету. Прогноза је, међутим, увек за један месец унапред, јер подаци од претходног месеца углавном још не буду завршени. У извештајима се наводи да ли се може очекивати промена у наредна четири месеца (период прогнозе) или колико се повећање или смањење може претпоставити у случајевима посматраног поља криминала, на недељу дана. Упоредиви интервали (VZR 1) су последњих шест месеци, почевши од датума прогнозе или прошлогодишњег периода прогнозе (VZR 2).

Преко овог другог периода поређења на основу уочених разлика могу се пројектовати и тенденције у истој сезони, на пример, зимска спортска сезона. Као илустрација курса могу се издвојити сезонске варијације.

Заштита трафика у Бечу

Беч је град туриста – многи туристи бирају Беч за своју дестинацију јер има репутацију једног од најзанимљивијих и најбезбеднијих градова на свету. Пројекат сличан „временском моделу преступника из Граца“ бави се пљачкама у Бечу. Последњих година (2008-2010) су нарочито трафике постале мета пљачкаша. У сарадњи са Полицијском управом Беча, представници града и представници GIS-а (Географског информационог система) успоставили су пројекат заснован на платформи SIMO-а, оријентисан на жртве, како би заштитили власнике трафика. Број пљачки у првој половини 2011. године знатно је смањен у поређењу са 2010. годином.

Пројекат ILECU

На подручју Балкана је успостављен пројекат у којем учествује десет балканских држава и суседних земаља. Назив пројекта је *Пројекат јединица за сарадњу међународних агенција за спровођење закона* – ILECU (International Law Enforcement Cooperation Units), а заснива се на *Конвенцији о полицијској сарадњи* из 2006. године. План пројекта је прављен за период од пет година. Руководиоци пројектног тима су Аустрија и Немачка, а главни циљ је јачање капацитета за анализу криминала.

Закључак и будући кораци

Вршење полицијских послова са фокусом на примени обавештајних података представља будуће кораке у развоју полиције (*Octopus Pro-*

gramme, Combating Organised Crime, 2004). Вршење полицијских послова је све више засновано на научним основама. Развој је велики изазов – с једне стране вршење полицијских послова постаје све софистицираније и засновано на истраживањима, а с друге стране мора бити проверено и балансирано са решавањем проблема људи. То значи да људски проблеми морају бити у центру полицијских активности (Marepin, Das, 2011). Иако све мере сарадње практичара и науке позитивно утичу на квалитет и одрживост полицијског посла, морамо бити свесни нужности разговора са људима, слушања проблема које имају и проналажења решења комбиновањем техничких алата и људских капацитета. Будући развој ће бити у правцу:

1. препознавања фактора криминала;
2. анализирања друштвених мрежа; и
3. даље употребе географских могућности.

Литература: *види страну 57.*

Превод: *Снежана Вла,*
Управа за стручно образовање, оспособљавање,
усавршавање и науку, МУП РС

Проф. др Саша МИЈАЛКОВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

UDK 355.401/402
Прегледни научни рад
Примљено: 6.09.2011.

Обавештајно-безбедносне службе и национална безбедност*

Апстракт: Од настанка државе „љубоморно“ штите своје виталне вредности и интересе у чему их, неретко, спутавају друге државе. Истовремено теже да заштите унутрашњи поредак и безбедност од тзв. унутрашњег непријатеља. Стога у оквиру свог (државног) система организују (националне) системе безбедности, у оквиру којих формирају извесне специјализоване безбедносне субјекте. Међу њима се, свакако, издвајају обавештајне и безбедносне службе, као елитни субјекти безбедности. Оне врше обавештајну и безбедносну делатност у оквиру извесног безбедносно-обавештајног система, који је један од подсистема националног система безбедности. Надлежне су да прикупљају, обрађују, достављају и тумаче податке који су највишим политичким одлучиоцима неопходни за ваљано вођење државне политике. Истовремено, штите највише државне тајне, најважније објекте и личности од активности страних тајних служби. Готово свуда имају статус тајне дипломатије“ и сматрају се „првом и последњом линијом заштите националне безбедности“.

За разлику од обавештајног рада који је стар колико и човек и везује се за настанак тајни у међуљудским (међугрупним) односима, обавештајна служба је у материјалном смислу настала са настанком државе, а у формално-правном смислу тек у 17. веку. Како су се развијали друштво и држава, тако је еволуирала и обавештајна служба. У раду је учињен осврт на место и улогу обавештајних и безбедносних служби у заштити безбедности државе и друштва у оквиру традиционалног и савременог концепта националне безбедности.

* Рад је резултат реализовања научноистраживачког пројекта под називом *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција*, који финансира министарство надлежно за науку у Републици Србији (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду (2011-2014). Руководилац пројекта је проф. др Саша Мијалковић.

Кључне речи: безбедност „вестфалске“ државе, безбедност „поствестфалске“ државе, национални систем безбедности, безбедносно-обавештајни систем, обавештајна служба, служба безбедности.

Увод

У настојању да што ефикасније заштите виталне националне и државне вредности и интересе у хаотичним међународним односима, али и унутрашњи поредак и безбедност од тзв. унутрашњег непријатеља, државе у оквиру својих система безбедности формирају специјализоване безбедносне службе. Међу њима се свакако издвајају обавештајне и безбедносне службе, као најелитнији субјекти безбедности. Оне су надлежне да врше обавештајну и безбедносну делатност у оквиру извесног безбедносно-обавештајног система, који је један од подсистема националног система безбедности.

Иначе, централне категорије обавештајног феномена обједињују обавештајну, безбедносну и необавештајну – субверзивну делатност којима се у основи остварује национална безбедност (обавештајна активност) и организацију – установу која је компетентни организатор и извршилац те активности (обавештајна служба), као и свеукупност обавештајних, безбедносних и других установа државе или другог одговарајућег ентитета које координирано делују на заштити националне безбедности и извршењу других задатака које пред њих поставе носиоци политичке власти (безбедносно-обавештајни систем).¹ Према томе, основне категорије обавештајног феномена јесу обавештајна активност, обавештајна служба и безбедносно-обавештајни систем.

Обавештајна активност (у ширем смислу) је најшири појам који обухвата укупну делатност обавештајних институција обавештајне, субверзивне и безбедносне природе. Сврха *обавештајне активности обавештајне службе* (у *ужем смислу*) је долажење до специфичних поверљивих информација које су од значаја за очување постојећег поретка власти или за његову заштиту, односно за реализацију осталих стратешких интереса државе или другог одговарајућег ентитета (Милошевић, 2001:6-8).

¹ Полазећи од схватања о историјској условљености настанка и развоја обавештајне службе у материјалном и формалном смислу, у даљем тексту термином „обавештајна активност“ означаваће се обавештајна делатност, тј. обавештајна служба у функционалном (материјалном) смислу, а изразом „обавештајна служба“ обавештајна служба у организационом (формалном) смислу. Доследно разликовање обавештајних активности и обавештајне службе има потпуно оправдање не само из прагматичних и едукативних, него и из суштинских разлога. Иначе, реч *служба* у српском језику има значење *именице* (служба као организација, институција) и значење *глагола* (служба као вршење радње и делатности, службовање) (Мијалковић, Милошевић, 2011:15).

Субверзивна делатност је скуп делатности којима се подрива (дестабилизује) држава и доводи до промене њеног устројства, односно друштвено-политичког и уставног поретка, или бар владе. Субверзивне делатности обавештајних служби се често ослањају на одане групе унутар земље која се напада, помоћу којих се представљају као унутрашње, а не спољашње (Мијалковић, 2009а:260-271). Пракса субверзивног деловања је веома развијена и разноврсна, од деструктивног психолошко-пропагандног деловања, преко вршења отмица, атентата, диверзија, терористичких аката и субверзивне шпијунаже, до изазивања и управљања кризама, подршке политичкој опозицији у непријатељским земљама, свргавања „непослушних“ режима насилним превратима, изазивања војне интервенције и економског покоравања читавих нација.

Најзад, *безбедносна делатност* је скуп активности и мера које су усмерене ка спречавању и сузбијању: обавештајне и субверзивне делатности страних обавештајних служби (*контраобавештајна служба, посебно служба за контрашпијунажу*); угрожавајуће делатности чији су носиоци унутрашњи екстремисти и припадници екстремне политичке емиграције (*служба за заштиту уставног поретка*); унутрашњег и међународног тероризма (*противтерористичка обавештајна служба*); угрожавања носилаца највиших државних функција (*служба обезбеђења личности и објеката*) и најтежих облика привредног, финансијског и организованог имовинског криминалитета (*финансијско-обавештајна служба, служба за сузбијање организованог криминала, служба за сузбијање високотехнолошког криминала, служба за сузбијање ратних злочина, служба за сузбијање корупције* итд.) (Мијалковић, Милошевић, 2011:320).

Даље, *обавештајна служба* је специјализована организација државног апарата која специфичним методима и средствима спроводи обавештајне, безбедносне, субверзивне и друге активности с циљем заштите унутрашње и спољне безбедности и реализације стратешких циљева сопствене државе, као и заштите интереса саме службе. У ужем смислу, реч је о информативној служби, надлежној за прикупљање обавештајних информација и података. У ширем смислу, подразумева и *службу безбедности*, тј. специјализовану институцију државне управе која спроводи поменуте видове безбедносне делатности (Мијалковић, Милошевић, 2011:16-17).

Безбедносно-обавештајни систем је прописима дефинисан делокруг надлежности и међусобних права свих обавештајних и безбедносних служби и других установа државе које су ангажоване да прикупљају, процењују и дистрибуирају обавештајне податке, као и да извршавају друге захтеве који им се ставе у надлежност (Ђорђевић, 1987:33).

Најзад, *национални систем безбедности*, у ширем смислу, обухвата све потенцијале (природне, људске, материјално-техничке, нормативно-

политичке и институционалне ресурсе) једне земље који су ангажовани на очувању виталних националних и државних, али и међународних и глобалних вредности и интереса. У ужем смислу, то су само делови ових ресурса који су специјализовани и професионално, легално и легитимно, директно или индиректно, реализују функцију националне безбедности. Конкретније, национални систем безбедности је форма организовања и функционисања државе и друштва у спровођењу превентивних, репресивних и санационих мера и радњи којима се референтне националне вредности и интереси достижу/остварују, унапређују, омогућава се њихово уживање и штите се од безбедносних изазова, ризика и претњи, односно ревитализују уколико су угрожени.

Значи, обавештајне службе су само једна „коцкица на мозаику званом национални систем безбедности“. Међутим, место и улога обавештајних служби на пољу националне безбедности су променљиви, зависно од тога да ли је реч о тзв. вестфалској или поствестфалској, демократској или недемократској, економски развијеној или сиромашној држави итд.

Корелација безбедности државе и друштва и делатности обавештајних и безбедносних служби

Као субјекти националног система безбедности, обавештајне и безбедносне службе су у непосредној функцији безбедности држава и друштва, међународних организација и савеза у којима државе имају чланство или партиципирају, као и планетарног живота (човечанства). Не постоји држава која нема обавештајну службу, а највећи број њих има их и по неколико.²

Паралелно са државним сектором безбедности, у оквиру недржавног сектора такође се развијају и фигурирају извесне форме обавештајних („псеудо“) организација. Оне махом делују под параваном детективских, информативних и сличних агенција за пружање безбедносних услуга, односно као информативна подршка оперативним јединицама у оквиру приватних војних компанија. Разлог је тај што је у готово свим земљама оснивање и деловање обавештајних служби ексклузивно право државе, док је за недржавне актере забрањено и кажњиво законом.³

Такви обавештајни елементи делују у интересу својих оснивача, односно клијената – правних и физичких лица који их, по комерцијалним принципима, ангажују за пружање извесних безбедносних услуга или за добављање поверљивих информација и обавештења. Иако постојање обавештајних и безбедносних служби у недржавном сектору може да

² О обавештајним и безбедносним службама многих савремених држава опширније у: Милошевић, Срећковић, 2010; Савић, Бајагић, 2005.

³ На пример, у Републици Србији. Видети члан 1 Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије (Службени гласник РС, бр. 116/2007).

буде спорно, упражњавање обавештајне делатности је неспорно (в. Мијалковић, 2010:251-270).

Предмет овог рада су обавештајно-безбедносне службе које, као нарочити органи државне управе, спроводе међународно и национално право и штите националне вредности и интересе реализујући политику и стратегију националне безбедности, мада се многи елементи њихове организације и функције односе и на обавештајне организације у недржавном сектору.

Основна мисија обавештајних и безбедносних служби је, свакако, безбедност државе, односно национална безбедност. Стога нема државе која не поклања значајну пажњу свом безбедносно-обавештајном систему, односно законском уређивању његове организације и функције (надлежности, послова, мера и активности), кадровској политици (одабиру, обуци и усавршавању кадрова), материјално-техничком опремању, надзору и контроли итд. Обавештајно-безбедносна делатност и службе готово свуда имају статус „тајне дипломатије“ и сматрају се „првом и последњом линијом заштите националне безбедности“.

Табела 1 – Генералне разлике обавештајних и безбедносних служби државног и недржавног сектора

Обавештајне и безбедносне службе	Државни сектор	Недржавни сектор
Оснивач/ послодавац	– држава, – институције међувладине сарадње у безбедности	– недржавни актери
Корисник услуга	– држава, – међувладине организације	– заинтересовани клијенти
Правни основ оснивања и деловања	– међународно право, – национално право, – стратегија националне безбедности, – друга стратегијска документа	– национално право, – оснивачки акт, статут и интерна акта, – облигационо право, – привредне узансе, обичаји и правила професије и струке
Циљеви оснивања и деловања	– национална безбедност, – међународна безбедност	– „приватна“ безбедност, – профит
Контрола	– држава (законодавни, извршни и правосудни органи), – омбудсман и заштитник права грађана, – интерна контрола, – надзорна тела институција међувладине сарадње у безбедности, – међународни суд за људска права	– органи јавне безбедности, – управни надзор, – инспекцијска контрола, – интерна контрола, – судска контрола

Значај мисије безбедносно-обавештајних служби потврђују и давно изречене мудрости по којима „један војник не чини војску, али један обавештајац на невидљивом фронту може да нанесе већу штету или губитке противнику него читава тенковска дивизија или десетине шпијунских сателита“; затим „са слабом војском не мора да се изгуби рат, али са слабом обавештајном службом то је сигурно“; уз то, „војску можеш да створиш на брзину, али не и обавештајну службу“ (Ронин, 2009:12-13).

Међутим, с „транзицијом“ садржаја појма, односно концепта националне безбедности временом се мењала и улога обавештајних и безбедносних служби. Тако је обавештајна и безбедносна делатност са заштите суверенитета, територијалног интегритета и спољнополитичких интереса државе, проширивана на бројне друге сфере друштвеног, државног и међународног живота. Стога ћемо настојати да укратко елаборирамо позицију обавештајних и безбедносних служби у традиционалном и савременом концепту националне безбедности.

Обавештајне и безбедносне службе у традиционалном концепту националне безбедности

Традиционални концепт националне безбедности заснован је на тзв. вестфалској држави, односно на *Доктрини о неповредивости суверенитета*, која датира од Аугсбуршког мира из 1555. године, а која је потврђена и Вестфалским миром 1648. године. Тада су европски владари одбили да признају секуларну власт Римокатоличке цркве, замењујући систем папске власти из средњег века *сувереним државама*. Концепт државног суверенитета по коме нико није изнад државе обједињује два законска права: сувереност укључује политички ауторитет заснован на територији и аутономији. Територијалност је право искључивог политичког ауторитета над одређеним географским простором (унутрашња сувереност), а аутономност значи да ниједан спољни фактор – као што је друга држава – нема ауторитет унутар граница дефинисане државе (спољна сувереност) (в. Кегли, Виткоф, 2006:121; Holsti, 2006:17-23; Neuwold, 1994:49). У овом периоду долази до развоја црквене дипломатије и шпијунаже, као и до стварања прве законски институционализоване обавештајне службе.⁴

⁴ До стварања класичне обавештајне службе долази у време Буржоаске револуције у Енглеској (1640-1660). После свргавања с власти енглеског краља Чарлса I, канцелар Оливер Кромвел својим утицајем доприноси да се 1647. године оснује прва обавештајна служба под надлежношћу парламента. Та година се узима као датум када је настала обавештајна служба у правом смислу, јер је тада први пут њен делокруг рада у области обавештајних и безбедносних послова законски регулисало највише представничко тело државе (уп. Савић, Делић, Илић, 1998:40).

У центру вестфалске државе и традиционалног концепта националне безбедности су виталне *државне вредности* (суверенитет, територијални интегритет, политичка независност, опстанак државе и национално јединство) и *државни интереси* у анархичној (нестабилној и конфликтној) спољној политици који су најчешће супротни интересима других држава, и које је требало штитити од директних војних и обавештајно-субверзивних, па и нуклеарних претњи (тзв. *концепт националних вредности и спољно-политичких интереса*) (в. Бајагић, 2004: 815-816; в. Мијалковић, 2009б:55-73).

Примарно средство заштите наведених вредности и интереса је моћ државе. Она се генерално сводила на војну и обавештајну, а потом и на економску моћ. Уз то, приступањем држава одређеним савезима настојало се да новостечена моћ превазиђе величину и деструктивност потенцијалних и активних претњи (тзв. *стратегија одвраћања*).

Тако настају и прве међународне војне снаге и наднационални безбедносно-обавештајни системи.

Највеће претње и опасности по националну безбедност били су оружани напад споља и различити облици „субверзија изнутра, обавештајно потпомогнути споља“, а не економски, социјални, еколошки, образовни, здравствени, прехранбени, проблеми физичке безбедности и други проблеми људи. У том смислу, безбедност је поистовећивана са тзв. *спољном безбедношћу земље*, а грађани су били инструмент у функцији безбедности, односно одбране земље.

Стога су и дипломатија, обавештајна и војно-одбрамбена делатност биле примарне функције националне безбедности. Зато је и највећи део националних организационих, кадровских, техничких и материјалних ресурса био у функцији обавештајних служби и оружаних снага.

Друштвене вредности штићене су агресивном обавештајном, одлучном контраобавештајном и перфидном субверзивном делатношћу, односно спремношћу да се употреби, претњом употребе и употребом војске и специјализованих војних снага. Ово је нарочито било изражено у периоду тзв. хладног рата. Тада долази до развоја организационих и функционалних капацитета војних служби безбедности, служби у саставу органа иностраних послова и тзв. унутрашњих – дефанзивних служби безбедности.

Безбедност је поистовећивана са „довољном војном способношћу, борбеном готовошћу и обавештајном моћи“ којима би држава победила у евентуалном рату за заштиту својих вредности и интереса. Увећање војне моћи, развој обавештајних капацитета и реализација националних интереса супарничке државе (блока) сматрани су непосредном претњом по сопствене вредности, интересе и безбедност. То је додатно подстакло развој војне безбедности, односно војних обавештајно-безбедносних компоненти и „трку у наоружавању“.

Последица таквог стања (које се укратко може описати старом максимумом: „најбољи мир је припрема за вођење рата“) је и развој *индустријске шпијунаже* (усмерене првенствено ка војној индустрији), затим развој *нуклеарне шпијунаже* и стварање првих тзв. *нуклеарних обавештајних служби* (усмерених ка цивилним и војним нуклеарним програмима других земаља) (в. Таталовић, 2006:232-233; Jervis, 2006:54-55; Schwartz, 1983; Jervis, 2004:94-100; Vuzan, 1991:271-276), развој *економске шпијунаже* и пројектовање економских притисака и санкција као вид субверзивног деловања (в. Стајић, Гађиновић, 2007) итд.

У неким социјалистичким земљама (нпр. СССР, Румунија, Бугарска, Албанија итд.), паника од „спољног“ и „унутрашњег“ непријатеља условила је развој „тоталног шпијунирања“, тоталитарних – диктаторских режима, разрачунавање са политичким неистомишљеницима, неповерење у међународне организације и безбедносне механизме међународне заједнице, стварање војних савеза и блокова.

Идеја и појам националне безбедности неретко су поистовећивани са безбедношћу владајуће политичке олигархије, односно режима. У таквим ситуацијама поред војних снага, стуб државне безбедности била је и инструментализована обавештајна служба – *политичка полиција*, а продукт њеног деловања *државна репресија – терор*.

Истовремено, приметно је слабљење механизма јавне безбедности, односно заштите безбедности грађана. Пажња полицијских и правосудних система често је генерално била усмерена ка спречавању и сузбијању политичког криминала, деловања страних обавештајних служби и деловања тзв. унутрашњег непријатеља државе којег неретко подржавају стране обавештајне службе.

Људске слободе и права у многим земљама не само да су занемаривани него су били објект *структурног насиља*, тј. систематског и безобзирног угрожавања и кршења. Тајна и јавна полиција неретко су прибегавале тортури, мучењу, нечовечном и свирепом поступању према „државном непријатељу“.

Тако је безбедност државе јачала на рачун безбедности људи.

Док су многе државе јачале своју „спољну безбедност“, урушиле су се изнутра услед акумулације кризе у свим сферама друштвеног живота. Резултат тога су грађански ратови, грађанске револуције, насилне промене политичке власти и распада држава. Наиме, испоставило се да су највеће претње по националну безбедност заправо етнички и верски национализам, политичка превирања, повећање обима (организованог) криминала, социјално нејединство, експанзија еколошких ризика и претњи, економске и социјалне противречности и кризе које су, нажалост, често прерастале и у сурове оружане конфликте. Такву су судбину доживеле махом државе реал-социјализма чији национални системи безбедности нису били способни и спремни да одговоре новим изазовима и претњама. Примери који

аргументују ову тезу су свежи: СССР, Чехословачка, Румунија, Албанија, „друга“ и „трећа“ Југославија, Србија.

Ситуација се није много разликовала ни на простору бивше СРФЈ. Безбедност државе се према непосредном објекту заштите традиционално делила на *јавну* и *државну безбедност*. Све до почетка трећег миленијума поистовећивана је са тзв. спољном безбедношћу државе коју је требало штитити војним и обавештајним средствима од оружаних напада споља. Сагледавана је, пре свега, из угла државе као субјекта хаотичних међународних односа који се бори за свој физички опстанак.

За овај концепт безбедности преваходно је коришћена синтагма *државна безбедност*, под чим се подразумевала безбедност уставног поретка од политичког криминала, безбедност државе од спољне агресије и субверзивног деловања, односно безбедност режима и поретка власти, а неретко и безбедност владајуће класе.⁵ Иначе, *безбедност режима* је стање у којем су владајуће елите безбедне од насилних изазова њиховој владавини. Израженији је у *тоталитарним државама* (где елите у настојању да успоставе учинковитију власт узрокују изазове свом ауторитету од стране моћних група у друштву) и у *слабим (пропалим) државама* (у којима је, због слабих институционалних капацитета, капацитета принуде и националне кохезије, опасност од унутрашњих угрожавања безбедности као што су сиромаштво, глад, друштвено насиље, политичка нестабилност, пролиферација оружја, криминал, тероризам, друштвени слом, економска пропаст, загађење животне средине, епидемије, насилна промена власти, оружана побуна, отцепљење дела територије, устанак, геноцид, војна диктатура и сл., већа од спољних претњи држави).⁶

Ово је био „довољан разлог“ да се и сваки покушај напада или напад на режим на власти и њихове интересе сматра угрожавањем безбедности државе. У том смислу, појам државне безбедности имао је знатно ужи обим и садржај од савременог поимања националне безбедности, јер није обухватао категорије безбедности појединца и друштвених група, њихових слобода и људских права, живота и имовине, демократских институција, као ни недржавни сектор безбедности, који су сматрани сфером тзв. *јавне безбедности*. По том критеријуму је и у министарствима (секретаријатима) надлежним за унутрашње послове постојала бипартидна организа-

⁵ Савременије поимање државне безбедности подразумева „заштиту безбедности државе и откривање или спречавање делатности усмерених ка подривању или рушењу уставом утврђеног поретка“, што је шири приступ (Милетић, 2001:16). Значи, државна безбедност је ужег обима и садржаја, поткатегија је и конституенс националне безбедности.

⁶ Опасност од слома државе услед безбедносних проблема који делују изнутра назива се *дилемом безбедности* која, за разлику од *безбедносне дилеме* с којим се суочавају јаке и развијене државе, погађа сиромашније и неразвијене државе. Небезбедност у слабим државама последица је историјског процеса изградње државе, структуре и процеса постојећег међународног поретка и безбедносних стратегија које су прихватиле елите слабих држава (Jackson, 2010:172-173, 187; в. и Zartmen (ed.), 1995).

циона подела на тзв. секторе (службе, ресоре) јавне и државне безбедности. Ресор државне безбедности заправо је представљао ресорску обавештајно-безбедносну службу.

Синтагма државна безбедност данас је често предмет малверзација. Наиме, они који је злоупотребљавају настоје да, као у прошлости, државу идентификују с „гарнитуром“ на власти. Истовремено, иако је подразумевала и стање заштићености од тзв. политичког криминала који је усмерен ка подривању уставног поретка, многи ову синтагму неодојиво везују за обавештајну службу (СДБ), касније Ресор државне безбедности (РДБ), чије су претече Одељење за заштиту народа (ОЗНА) и Управа државне безбедности (УДБ)). Ова служба је, осим заштите националних вредности и интереса, у прошлости имала и извесне атрибуте политичке полиције, односно штитила је интересе политичке олигархије и кршила слободе и права грађана и политичких неистомишљеника.

Према истом критеријуму понекад се и безбедност оружаних снага експлицитно издвајала из општег појма безбедности, с тим што такво схватање није било прихватљиво. Наиме, полазећи од специфичног објекта заштите, војна безбедност обједињавала је функцију (задатке) државне и јавне безбедности ради заштите оружаних снага од карактеристичних делатности којима се угрожавају стање безбедности и припреме за оружану борбу. На том плану у оружаним снагама савремених држава делују посебне службе војне безбедности у чијој се организационој структури и изван ње налазе војнообавештајне и контраобавештајне службе. Положај, делокруг и овлашћења су им различити и зависе од многобројних фактора. Осим тога, у неким државама војна полиција и органи војне безбедности имају овлашћења и изван оружаних снага, али има и супротних примера.⁷

Јавна безбедност у основи је схватана као стање заштићености јавног поретка, односно заштите грађана и њихове имовине у држави. Под јавним поретком подразумевамо укупност јавних интереса зајамчених и заштићених правним системом, без обзира на то да ли је реч о општим (јавни ред и мир и сл.) или појединачним правима (личне слободе и права, имовина и др.). Јавна безбедност се остварује откривањем, спречавањем и сузбијањем кривичних и других кажњивих дела из домена

⁷ *Војна безбедност* је перципирање стварне слободе од војних претњи и коришћење организованог војног насиља у политичке сврхе. Субјекти војне безбедности су државе или аспиранти – изазивачи државне моћи (нпр., побуњеници). Војна безбедност се постиже на више начина: одвраћањем, одбраном, балансирањем, прикључивањем победничкој страни, промовисањем мирољубивих идеологија, решавањем сукоба (позитивни мир), споразумима, империјалном и неоимперијалном доминацијом, те етничким чишћењем и геноцидом (Herring, 2010:154-155). У ужем смислу, подразумева безбедност (обавештајну и безбедносну заштиту) оружаних снага од свеколико угрожавања. Тако је југословенска *Служба државне безбедности* у знатној мери реализовала функцију војне безбедности кроз контраобавештајну заштиту јединица и штабова *Територијалне одбране*, као саставног дела оружаних снага СФРЈ.

тзв. класичног криминалитета, одржавањем јавног реда и мира, осигурањем функционисања саобраћаја на путевима, заштитом од пожара и експлозија и вршењем других стручних и административних послова. Наведене послове и задатке традиционално врше органи јавне безбедности.

После демократских промена на Балкану, почетком 21. века, синтагма национална безбедност преовладала је у домаћој оперативној и научној употреби. Њоме се обележава свеобухватна (интегрална) друштвена и државна безбедност, односно *безбедност и заштита друштва (становништва и нације) и државе од свеколиког (војног и невојног, унутрашњег и спољног) угрожавања, као и њихово партиципирате у сферама међународне и глобалне безбедности.*

Улога обавештајних служби данас није пресудна за националну безбедност: на прагу трећег миленијума као виталне вредности националне безбедности, поред одбране земље, издвајају се и безбедност грађана, здравствена безбедност, економска безбедност, еколошка безбедност и социјална безбедност (Симић, 2002:30).

Данас су обавештајне службе само једна од интегралних компоненти националне безбедности и субјеката међународне сарадње у сфери безбедности. Паралелно с тим, приметна је тенденција стварања обавештајних елемената при појединим субјектима недржавног сектора безбедности.

Обавештајне и безбедносне службе у савременом концепту националне безбедности

Савремено поимање националне безбедности, а тиме и места и улоге обавештајних и безбедносних служби у безбедности државе и друштва, знатно се разликује од традиционалног.

Наиме, савремени концепт *националне безбедности* (безбедност тзв. поствестфалске државе) је стање несметаног остваривања, развоја, уживања и оптималне заштићености националних и државних вредности и интереса које се достиже, одржава и унапређује функцијом безбедности грађана, националног система безбедности и наднационалним безбедносним механизмима, као и одсуство (појединачног, групног и колективног) страха од њиховог угрожавања, те колективни осећај спокојства, извесност и контрола над развојем будућих појава и догађаја од значаја за живот друштва и државе.

Националне вредности које су предмет заштите су првенствено мир, слобода, права и безбедност људи и друштвених група; квалитет живота; национално јединство, достојанство, понос и идентитет; здрава животна средина; енергетска стабилност, економски и социјални просперитет; информациони ресурси; правни поредак и владавина права;

територијални интегритет; политичка самосталност и опстанак државе и друштва.

Национални интереси су у функцији референтних вредности и операционализација су основних потреба нације или државе. То су најопштија програмска одређења државних органа и релевантних политичких субјеката у погледу остваривања и заштите највиших друштвених вредности и потреба. Артикулишући националне интересе, држава исказује основне претпоставке свог опстанка и просперитетног развоја (Ковач, 2003:31, 33, 37).

Референтне националне и државне вредности и интереси штите се од широке лепезе угрожавајућих појава (данас, пре свега, од криминала, тероризма, унутрашњих оружаних сукоба, еколошких и социјалних претњи, природних и техничко-технолошких несрећа), а не доминантно од оружане агресије, политичких, војних и економских притисака или субверзивних делатности других држава. Значајна сфера заштитне функције је превенција угрожавајућих појава (тзв. *смањивање опасности*).

Заштита националне безбедности првенствено је задатак националног система безбедности. То је *подсистем државе и друштва који обухвата субјекте и функције државног и недржавног, цивилног и војног сектора којима се штите националне и државне вредности и интереси од војних и невојних безбедносних изазова, ризика и претњи* (в. Мијалковић, 2007:41-45).

Осим тога, у заштити националне безбедности учествују и актери свих нивоа безбедности: појединци, друштво, држава, међународна заједница. Истовремено, национални системи безбедности учествују у заштити свих наведених нивоа безбедности. Ово стога што државе и даље једине имају све капацитете (људске, материјално-техничке и организационе) за њихову заштиту од највећег броја изазова, ризика и претњи.

Овакво схватање је очигледно исправно и оправдано: познато је да се под државом уопште подразумева читава друштвена заједница, тј. целина државне територије, њених грађана и органа власти. Полазећи од тога, појму безбедности државе не припада само заштита државног апарата као хијерархијске организације састављене од индивидуалних и колективних носилаца државне власти (држава у ужем смислу), него и заштићеност територије и становништва обухваћених једном државном организацијом (држава у ширем смислу).

Са транзицијом традиционалног у савремени концепт националне безбедности, обим задатака *јавне безбедности* постепено се ширио у односу на задатке државне безбедности. Тако су полицији све више припадали задаци и послови који су у одређеној мери у надлежности обавештајних и безбедносних служби. Такав случај је био и са контролом кретања и боравка странаца, контролом кретања путничког саобра-

ћаја преко државне границе и пасошком службом, које је наш законодавац раније сврставао у област заштите државне безбедности, тј. обављале су их посебне службе у оквиру Управе државне безбедности.⁸

Истовремено, на прагу 21. века, евидентно је ширење надлежности обавештајних и безбедносних служби (нпр. сузбијање организованог, финансијског, високотехнолошког и другог тешког криминала). Међутим, оне се и даље не супротстављају свим угрожавањима друштва и државе. Њихова пажња је, по правилу, генерално усмерена ка спречавању и сузбијању организованих и конспиративних, тј. тајних или по-тајних (прикривених), политички мотивисаних појава угрожавања која спроводе појединци, групе, организације и институције које непосредно организују или спроводе обавештајне или субверзивне активности у земљи или у иностранству.

У том смислу, савремени задаци обавештајних служби подразумевали би планирање и предузимање адекватних мера и активности с циљем откривања, идентификовања, праћења, документовања, пресецања, сузбијања и онемогућавања носилаца таквих делатности. Значи, улога обавештајних и безбедносних служби непосредно је везана за националну безбедност, али међу њима се не може ставити знак једнакости јер су у односу посебног (ужег) према општем (ширем).

У оквиру свог делокруга рада, обавештајне и безбедносне службе примењују специфична средства, мере и радње ради заштите државног суверенитета, територијалног интегритета, одбрамбене способности и других виталних вредности. Конкретније, реч је о обавештајним и контраобавештајним пословима, затим пословима спречавања и сузбијања унутрашњег екстремизма и тероризма, угрожавајуће делатности екстремне емиграције и тероризма међународног значаја, организованог, финансијског, високотехнолошког и другог тешког криминала, као и о пословима обезбеђења одређених личности, безбедносној заштити појединих подручја и објеката (органа и институција) и безбедносној заштити домаћих држављана на привременом боравку и раду у иностранству.

Наведени послови се обављају плански и систематично, и то првенствено прикупљањем података и других обавештења. Стручност и ефикасност у вршењу тих послова најзначајнији је фактор остварења националне безбедности, иако на стабилност стања безбедности знатно утичу и друге активности органа државне управе и политичког система (пропаганда, информисање и др.).

⁸ Проблем разграничења јавне и државне безбедности био је још изразитији раније, будући да је у време Краљевине Југославије чак и уношење у земљу фалсификованог новца и неважећих хартија од вредности било третирано као облик спољног угрожавања безбедности државе, због чега се његовим сузбијањем бавило Одељење Државне Заштите (Милошевић, 2001).

Табела 2 – Надлежности обавештајних служби појединих земаља⁹

Земља Заштита	Велика Бри- танија	Чешка	Украјина	Турска
Национални интерес, суверенитет, политички систем	Национални интерес	Основне демократске вредности, суверенитет и територијални интегритет, државне и службене тајне	Политичка сфера, војна индустрија, одбрана	Територијални и државни интегритет, уставни поредак
Економски интереси	Добробит економије	Кључни економски интереси	Економска сфера	/
Криминал	Превенција криминала	Организовани криминал и тероризам	Међународни организовани криминал	/
Остало	/	/	Екологија, информативни простор	/

Остваривање националне безбедности, према томе, претпоставља, с једне стране, делатност којом се заштићује становништво, територија и уставни поредак, а с друге стране, механизам којим се та делатност реализује, тј. субјекте који обављају стручне послове заштите безбедности државе. У том погледу могуће је разликовати *материјалну (функционалну)* од *формалне (организационе)* компоненте остваривања националне безбедности. Међутим, у пракси је реч о јединственој целини (национални систем безбедности) која органски повезује и материјалну и формалну компоненту.

Унапређени су и извесни механизми контроле рада служби безбедности, како *интерни* (тзв. унутрашња контрола, генерални инспектори), тако и *екстерни* (законодавних, извршних и судских органа).

Закључак

Традиционално, обавештајне службе су специјализовани органи државне управе који су надлежни да прикупљају поверљиве податке који су највишим државним органима неопходни за креирање и вођење државне политике, односно за заштиту података од значаја за безбедност државе и релевантних недржавних актера. Прве обавештајне службе настале су у оквиру оружаних снага како би војска остваривањем информационе надмоћи над непријатељем побеђивала на бојном пољу, односно у оквиру верских институција, за остваривање тоталитарне

⁹ Мијалковић, Милошевић, 2011:13; аутор табеле је проф. Милошевић.

доминације вишег клера над нижим свештенством и верницима. Касније се развијају у оквиру дипломатских органа и економских и енергетских субјеката тзв. вестфалске државе. Настанком међународних војних блокова настају и наднационални обавештајни савези. У недемократским – тоталитарним државама обавештајне службе су имале улогу политичке полиције која штити интересе режима.

Табела 3 – *Механизми контроле извршне власти над обавештајним службама појединих земаља*¹⁰

Земља Облици контроле	Велика Британија	Чешка	Украјина	Турска
Именовање директора обавештајних служби	Кабинет министра	Влада или надлежни министар	Председник	Премијер, уз сагласност председника и консултовање Савета за националну безбедност
Нарушавање неповредивости стана и средстава комуникације	Одобрење доноси министар	/	/	/
Надзор над радом обавештајних служби	Преко комесара који сачињава годишње извештаје и информише премијера о функционисању служби	/	Председник преко савета за националну и државну безбедност	Централно координационо тело преко подсекретара МИТ
Обавештајне службе су потчињене	Ресорном министру	Председнику и влади	Председнику	Подсекретару, премијеру
Обавештајни извештаји се подносе	Премијеру и министру, заједнички комитет их координира и одређује приоритете	/	Председнику и премијеру	Савету за националну безбедност (MGK) (председнику, премијеру, оружаним снагама)
Друго	Заједнички обавештајни комитет за координацију и приоритетна питања	/	/	Премијер може да обустави кривичне поступке против припадника служби

¹⁰ Мијалковић, Милошевић, 2011:14; аутор табеле је проф. Милошевић.

У савременим условима *обавештајно-безбедносна делатност представља правним прописима и политичким одлукама предвиђен и уређен делокруг надлежности, права и дужности обавештајних служби и других институција у склопу безбедносно-обавештајног система државе, које систематски прикупљају, обрађују и презентују обавештајна сазнања и спроводе друге активности по захтеву носилаца државне власти, у интересу безбедности државе и друштва. Као носиоци функције националне безбедности, обавештајне и безбедносне службе су интегрални субјекти безбедносно-обавештајног система који је један од подсистема националног система безбедности.*

Анализа места и улоге обавештајних и безбедносних служби у савременом концепту националне безбедности нас, даље, наводи на следеће закључке:

- појам обавештајно-безбедносна делатности шири је од појма обавештајно-безбедносних служби, јер ову функцију спроводе и други органи и институције (дипломатија, полиција, царина, инспекције, војска итд.);
- обавештајно-безбедносне службе су само део националног система безбедности који реализује неке од потфункција националне безбедности (обавештајну и безбедносну), у разним сферама (националне, војне, информацијске, енергетске, еколошке, економске, политичке итд.) безбедности, и
- делатност обавештајних и безбедносних служби усмерена је против најперфиднијих видова криминала (организовани, финансијски, високотехнолошки, економски криминал итд.) којима се угрожава безбедност друштва, државе и међународне заједнице, међу којима доминира политички криминал.

Стога је и реално очекивати да се ни једна држава неће одрећи својих обавештајних служби, те да ће се оне у будућности вероватно само уско специјализовати за обављање послова из појединих сектора националне безбедности, и развијати и усавршавати.

Литература:

1. Бајагић, М. (2004). *Нови концепт безбедности: сарадња у безбедности (Cooperative Security)*, Безбедност, год. 46, бр. 6, стр. 815-832.
2. Buzan, B. (1991). *People, States & Fear – An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Lynne Rienner Publishers, Boulder-Colorado.
3. Ђорђевић, О. (1987). *Основи државне безбедности*, ВШУП, Београд.

4. *Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 116/2007.
5. Jackson, R. (2010). *Sigurnost režima*, У: *Suvremene sigurnosne studije* (prevod, ur. Collins, A.), *Politička kultura*, Zagreb.
6. Jervis, R. (2004). *The Utility of Nuclear Deterrence*, In: *The Use of Force – Military Power and International Politics*, (eds. Art, R. J.; Waltz, K. N.), Rowman&Littlefield Publishers Inc., Oxford.
7. Jervis, R. (2006). *The Spiral of International Insecurity*, In: *Perspectives on World Politics* (eds. Little, R.; Smith, M.), Routledge, London-New York.
8. Кегли, Ч. В.; Виткоф, Ј. Р. (2006). *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија МСП СЦГ, Београд.
9. Ковач, М. (2003). *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности – Теоријске основе*, Свет књиге, Београд.
10. Манојловић, Д. (2005). *Криминалистичка истраживања: криминалистичко-обавештајне аналитичке методе*, Безбедност, год. 47, бр. 6, стр. 1012-1026.
11. Мијалковић, С. (2007). *Обавештајни рад у превенцији међународних организованих илегалних миграција*, Наука-безбедност-полиција, vol. 12, бр. 1, стр. 75-92.
12. Мијалковић, С. (2007). *О кризи националног система безбедности Републике Србије*, Ревија за безбедност – стручни часопис о корупцији и организованом криминалу, бр. 5, Центар за безбедносне студије, Београд.
13. Мијалковић, С. (2009а). *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
14. Мијалковић, С. (2009б). *Национална безбедност – од вестфалског до постхладноратовског концепта*, Војно дело – општевојни научно-теоријски часопис, бр. 2, Министарство одбране Републике Србије, Београд.
15. Мијалковић, С. (2010). *О недржавном сектору националног система безбедности – инострана и домаћа искуства*, Страни правни живот, бр. 2, Институт за упоредно право, Београд.
16. Мијалковић, С.; Милошевић, М. (2011). *Обавештајно-безбједносна дјелатност и службе*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
17. Милетић, С. (2001). *Појмовник полицијског права*, Службени гласник, Београд.
18. Милошевић, М. (2001). *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд.
19. Милошевић, М.; Срећковић, З. (2010). *Безбедносне службе света*, НИО Војска, Београд.

20. Møller, V. (2003). *Национална, социјетална и људска безбедност – Општа разматрања са приказом балканског случаја*, Људска безбедност (ур. Дулић, Д.), vol. 1, бр. 1, Факултет цивилне одбране, Београд, стр. 35-68.
21. Ронин, Р. (2009). *Обавештајни рад*, Службени гласник и Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд.
22. Савић, А.; Бајагић, М. (2005). *Безбедност света – од тајности до јавности*, ПА и ВШУП, Београд.
23. Савић, А., Делић, М., Илић, П. (1998). *Основи државне безбедности*, ОИЦ РДБ МУП РС, Београд.
24. Симић, Д. Р. (2002). *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ и Факултет политичких наука, Београд.
25. Стајић, Љ., Гађиновић, Р. (2007). *Увод у студије безбедности*, Драслар партнер, Београд.
26. Стајић, Љ. (2008). *Основи система безбедности са основама истраживања безбедносних појава*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад.
27. Schwartz, D. N. (1983). *NATO's Nuclear Dilemmas*, Brookings Institution, Washington DC.
28. Таталовић, С. (2006). *Национална и међународна сигурност*, Политичка култура, Загреб.
29. Herring, E. (2010). *Vojna sigurnost, Y: Suvremene sigurnosne studije* (prevod, ur. Collins, A.), *Politička kultura*, Zagreb.
30. Heywood, A. (1994). *Political Ideas and Concepts – An Introduction*, MacMilan Press LTD, London.
31. Holsti, K. J. (2006). *States and Statehood*, In: *Perspectives on World Politics* (eds. Little, R.; Smith, M.), Routledge, London-New York.
32. Zartmen, I. W. (ed.) (1995). *Collapsed States – The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*, Lynne Rienner, Boulder.

The Intelligence-Security Services and National Security

Abstract: *Since their inception, states have been trying to protect their vital interests and values more effectively, in which they are often impeded by other countries. At the same time, they seek to protect the internal order and security against the so-called internal enemy. Therefore, the states organize (national) security systems within their (state) systems, in which they form some specialized security entities. Among them, however, intelligence and security services are the ones that stand out, as the elite security entities. They are competent to carry out intelligence and security activities within the certain security-intelligence system, which is one of the subsystems of the national security system. Intelligence and security activities and services almost everywhere have the status of 'secret diplomacy' and they are considered as "the first and the last line of protection of national security".*

Unlike the intelligence operations, which are as old as man and which can be related to the emergence of secrets in human (intergroup) relations, intelligence service, in the material sense, emerged with the inception of state, and in the formal and legal sense it emerged in 17th century. As the state and society had been developing, so the intelligence service evolved. This paper presents an overview of the place and role that intelligence and security services have had in the state and society security protection, within the traditional concept national security, as well as in the contemporary one.

Key words: *"Westphalian" state security, "Post-Westphalian" state security, national security system, security-intelligence system, intelligence service, security service.*

др Звонимир ИВАНОВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
проф. др Божидар БАНОВИЋ
Правни факултет, Универзитет у Крагујевцу

UDK 316.772::001.893::341.413
Прегледни научни рад
Примљено: 6.09.2011.

Анализа правне регулативе надзора над комуникацијама и пракса Европског суда за људска права*

Апстракт: Мера надзора над комуникацијама је релативно нова у нашем законодавству, али појавом нових технологија применљивих на најразличитије облике комуникација јављају се многобројни проблеми. Наравно, ово није случај само у Србији, већ много шире. Слична проблематика јавља се и у Европској унији, а ми се као потписница европске Конвенције о људским правима (ЕКЉП) морамо руководити и праксом Европског суда за људска права у Стразбуру (ЕСЉП). Стандарди који се у европским земљама постављају у овој области у својој основи садрже правила установљена управо у пракси овог суда. Без обзира на све трендове и догађаје у овој области наши законодавац, у последње време, није у потпуности на нивоу европских. Аутори анализирају чињенице и околности везане за законско регулисање мере надзора и смањања телефонских и других облика комуникација, уз упоредно правну анализу праксе ЕСЉП, али и суда ЕУ у Луксембургу. У ову анализу уноси се и разматрање предлога нацрта новог Законика о кривичном поступку (ЗКП). Аутори анализом и приказом упоредно правне праксе покушавају и да дају предлоге *de lege ferenda* у Србији.

Кључне речи: тајни надзор комуникација, Суд за људска права у Стразбуру, људска права, прислушкивање, полиција.

Увод

С обзиром на свакодневно сусретање са новим технологијама у савременом животу, може се спекулисати о *ропствовању* људске расе

* Рад је резултат реализовања научноистраживачког пројекта под називом Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција, који финансира министарство надлежно за науку у Републици Србији (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду (2011-2014). Руководилац пројекта је проф. др Саша Мијалковић.

високим технологијама. Нове облике технолошких решења која човеку помажу у свакодневном животу и активностима готово да више и не примећујемо, они истог тренутка када се појаве постају саставни део наше свакодневице. Ту већ више није битно да ли је у питању телефонски уређај или *таблет* рачунар са напредним комуникацијским карактеристикама – важно је да има мултифункционалност и да омогућава разне облике комуникације, који се не састоје само у разговору, већ и размени великих количина података између два или већег броја лица. Криминалне и криминалистичке аспекте злоупотребе, односно употребе комуникационих технологија, веома је тешко појмити уколико се не влада стручном материјом комуникација, чиме се издвајају и два основна правца сагледавања ове материје у криминалистици. Први се односи на могућности злоупотребе технолошких достигнућа у комуникационим технологијама у сврху извршења кривичних дела, које сваким даном све више расту и развијају се. Са друге стране, ова област представља најофанзивнији елемент савремене стратегије сузбијања криминалитета, посебно његових најсложенијих форми. С обзиром на тековине демократских друштава која су поставила границе у задирање јавне власти у прокламована права и слободе грађана, посебно у право на уживање приватности, значајно је размотрити постојеће стандарде у овој области.

Конвенција Савета Европе о високотехнолошком криминалу и надзор над комуникацијама

Као један од начина и метода супротстављања транснационалном организованом криминалу јавља се тајни надзор над комуникацијама. *Конвенција Савета Европе о високотехнолошком криминалу*¹ (ВТК) – ЦЕТС 185 предвиђа различите механизме за борбу против ВТК (Урошевић, Ивановић, 2010а:65). Један од механизма је мера пресретања садржаја података у комуникацији. Она предвиђа овлашћења надлежних органа да прикупљају или снимају, у реалном времену, податке из садржаја одређених комуникација пренетих преко рачунарског система, или да прикупљају или снимају податке из садржаја о одређеним комуникацијама које се преносе на територији државе (чија је јурисдикција) применом техничких средстава, која се налазе на тој територији (члан 21 ЦЕТС). У одређеним земљама мера има назив проспективни надзор², она подразумева претра-

¹ *Council of Europe Convention on Cybercrime*, CETS No. 185, *Закон о потврђивању Конвенције о високотехнолошком криминалу*, Службени гласник РС – Међународни уговори, бр. 19/2009.

² У емпиријском истраживању једног од аутора у оквиру докторске дисертације одбрањене на Правном факултету у Крагујевцу, испитаници (припадници полиције, судства, тужилаштва и експерти у облсти ВТК) су се у погледу овако назване мере одредили у следећим оквирима:

живање интернета у реалном времену и „ослушкивање“³ саобраћаја, уколико је у питању комуникација интернетом, а уколико су у питању други начини преноса података постоје различита ограничења.

Мере садржане у ЦЕТС 185, по мишљењу међународне заједнице, представљају неопходан минимум стандарда за обезбеђење предуслова за успешно сузбијање ВТК, које би требало уградити у национална законодавна решења. Ипак, државама које су потписале и ратификовале ЦЕТС 185⁴ остављена је могућност стављања резерве на примену мера које се односе на прикупљање података о саобраћају у реалном времену и пресретање података из садржаја. Сврха стављања резерве јесте да се странама уговорницама омогући да успостављање, спровођење и примену овлашћења из *Конвенције* усагласе са условима и ограничењима предвиђеним домаћим законодавством, што треба да омогући одговарајућу заштиту људских права и слобода, у складу са преузетим међународним обавезама.

Процедурална правила морала би се поштовати у погледу кривичних дела прописаних одредбама ЦЕТС 185, али и других кривичних дела извршених рачунаром, рачунарским системима и мрежама, као и код проналажења, изазивања, обезбеђења и прикупљања трагова у електронској форми везаних за оваква кривична дела⁵.

Према ЦЕТС 185, надлежни органи гоњења имају овлашћења: да нареде или на сличан начин прибаве или остваре хитну заштиту одређених рачунарских података, укључујући и податке о саобраћају који су били похрањени посредством рачунарског система, у оним случајевима када постоји основана сумња да су ти подаци подложни изменама или губитку⁶; да нареде предају одређених рачунарских података одређе-

56,25% испитаника сматра га полицијском мером предвиђеном за одређена кривична дела у законодавству; у делфи верзији 33,33% испитаника одредило се за овај одговор; 12,5% испитаника сматра да он представља форму полицијске мере против свих кривичних дела и учинилаца. Посебна мера која се спроводи само на основу одлуке суда (наредба, налог) представља одговор 31,25% испитаника основне анкете али и 66,67% испитаника делфи верзије анкете.

³ У употреби је и термин „њушкање“ (енг. sniffing).

⁴ Закључно са 31. 7. 2011. године *Конвенцију* је ратификовало 30 држава чланица Савета Европе и САД као држава нечланица, а 13 држава чланица и 3 које нису чланице Савета Европе је потписало, али је још увек није ратификовало – види:

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=185&CL=ENG> – доступно на дан 31. 7. 2011.

⁵ <http://www.itu.int/ITU-D/cyb/cybersecurity/docs/itu-toolkit-cybercrime-legislation.pdf>

р. 19. доступан 14. 3. 2010.

⁶ Члан 16 *Конвенције* – Подаци о којима је реч су они који нису обрисани до тренутка доношења овакве наредбе. Овакво прибављање, по *Конвенцији*, може трајати најдуже до 90 дана. Међутим, није прописана обавеза интернет сервис провајдера (ИСП) да овакве податке доставе органима гоњења, већ их они прибављају самостално. Значајно је рећи да је ово овлашћење различито од овлашћења задржавања података. Природа комуникација и савремених облика саобраћаја приморава креаторе мера да раздвоје облике активности са подацима, како због провајдера ових услуга, тако и због корисника и самих органа гоњења. Но, *Конвенција* само оквирно регулише ове одредбе, а на државама чланицама је да пропишу сопствене процедуре и мере заштите свих учесника у комуникационом саобраћају.

ним лицима у чијем поседу (државини) се исти налазе у одређеном рачунарском систему или одређеном медију за похрањивање података; да нареде интернет провајдерима предају података о корисницима услуга везаним за овакве услуге који су у поседу интернет провајдера или у његовој фактичкој власти⁷; да захтевају парцијално откривање података о саобраћају⁸; да прегледају (претресу) и заплене сваки рачунар или његов део, и рачунарске податке похрањене на њима, као и медиј за смештање (архивирање) рачунарских података уколико постоји основана сумња да се на њему налазе инкриминишући материјали⁹; као и да од провајдера електронских комуникација прикупљају податке који се односе, пре свега, на употребу интернета и кредитних картица, а на основу којих се може доћи до имена или ИП адресе потенцијалног учиниоца кривичног дела¹⁰. Када је реч о мерама предвиђеним *Конвенцијом* можемо навести следеће:

– **Хитна заштита сачуваних рачунарских података**¹¹ предвиђа могућност надлежних државних органа да нареде или на сличан начин остваре заштиту одређених рачунарских података (укључујући ту пода-

⁷ Чл. 18 *Конвенције* – Подаци о којима је реч су сви они подаци (рачунарски, али и подаци у другој форми) у државини провајдера а који се односе на корисника услуга и коришћење услуга осим података о садржини комуникације. То су подаци на основу којих се може установити: тип комуникационе услуге који је коришћен, техничке мере предузете у том циљу, као и период коришћења услуге; идентитет преплатника, његова поштанска или географска адреса, телефонски или други приступни број; информације о рачуну и плаћањима услуге, који су доступни у зависности од уговора о пружању услуга; свака друга информација присутна на месту инсталације комуникационе опреме доступна на основу уговора о пружању услуга.

⁸ Чл. 17 *Конвенције* – Ово овлашћење везује се за случај када је у питању више различитих провајдера. Такође се односи и на пружање више различитих услуга које би се могле при комуникацији искористити – приступни провајдери, такозване бесплатне бежичне локалне мреже или бежичне бесплатне тачке за интернет, али и информације о рутерима.

⁹ Чл. 19 *Конвенције* – Значајно је поменути и става 2 овог члана који указује на могућност претраге података у виртуелном окружењу, који се физички не налазе на територији државе под чијом јурисдикцијом се врши претресање. Наравно, овде се указује и на поштовање националног суверенитета. Став 3 наводи да ова овлашћења морају да омогуће: а) привремено одузимање или сличан облик обезбеђења рачунарског система, његовог дела или медијума за архивирање релевантних рачунарских података; б) да сачине и задрже копије оваквих рачунарских података; в) да очувају интегритет (целовитост) релевантних похрањених података, и г) да изазову читљивост недоступних података или изузму такве податке са рачунарског система којем је приступљено.

¹⁰ Чл. 20. *Конвенције*, тач. б, предвиђа да је провајдер услуга дужан да у оквирима својих техничких могућности: 1) прикупи или похрани податке путем техничких средстава на територији државе; 2) да сарађује и пружи асистенцију релевантним органима у прикупљању или похрањивању података о саобраћају у реалном времену везаних за одређену комуникацију на сопственој територији пренету путем рачунарског система. Неопходно је и да држи интегритет тих података, а препоручује се да у ту сврху користи и средстава математичких алгоритама. У поређењу са садржинским пресретањем података, овај облик прикупљања рачунарских података је мање интрузиван, не омогућава директан приступ садржинским оквирима комуникације, већ само информацијама које су неопходне за спровођење криминалистичких мера и радњи.

¹¹ У Србији је ова мера била прописивана подзаконским актима и тек је, крајем јула 2010, *Законом о електронским комуникацијама*, чл. 128, покушано да се одговори на ове обавезе из *Конвенције*.

тке о саобраћају сачуване преко рачунарског система), посебно у случајевима када се верује да су такви подаци подложни губитку или измени; да се лице или установа на које се таква наредба односи обавезе да штити и сачува целовитост тих рачунарских података за неопходан временски период, а највише до 90 дана, као и да се обавезе да штити тајност таквих поступака (чл. 16 ЦЕТС 185). Практично, у питању су случајеви када постоји оперативна, форензичка или практична потреба за очувањем података како би се они могли даље адекватно користити. Лица задужена за задржавање оваквих података и уређаја морају чувати податке о њима као поверљиве¹².

– Хитна заштита и делимично откривање података о саобраћају у реалном времену предвиђа могућност хитне заштите података о саобраћају у односу на податке из претходне мере, без обзира да ли је у преносу поруке учествовао један или више далаца услуга, као и могућност откривања количине података у саобраћају довољне за идентификацију далаца услуга, и путање којом је саобраћај извршен (чл. 17).

– **Претраживање и заплена (привремено одузимање) сачуваних рачунарских података** предвиђа могућност надлежних органа да на својој територији претраже одређени рачунар¹³, рачунарски систем, рачунарски програм¹⁴ или његов део, и у њему сачуване рачунарске податке, медије за чување рачунарских података, или да, уколико су тражени подаци сачувани на неком другом рачунарском систему, а тим подацима се може приступити са почетног рачунарског система, прошире претрагу или на други сличан начин приступе том рачунарском систему (чл. 19). Предвиђена је и могућност да надлежни органи заплена или на сличан начин обезбеде рачунарски систем или његов део, као и медије за чување података, да направе и задрже копије тих рачунарских података, одрже целовитост битних рачунарских података и учине рачунарске податке недоступним, или их уклоне из рачунарског система ком је приступљено. Постоји могућност да се сваком лицу које познаје начин рада рачунарског система или мере примењене за заштиту података на том систему, нареди да, у разумној мери, пружи неопходне податке, како би се омогућило предузимање описаних мера. Према

¹² ИТУ у свом приручнику за ВТК легислативу, <http://www.itu.int/ITU-D/cyb/cybersecurity/docs/itu-toolkit-cybercrime-legislation.pdf> стр. 27, иде и даље предлажући да се у вези са међународном сарадњом у погледу ове радње не сме постављати услов двоструке кажњивости. У истом приручнику наводи се да је одбијање пружања међународне правне помоћи у овој области могуће само уколико се захтев односи на политичко кривично дело или је везан за такво дело, или уколико замољена држава сматра да се тиме задире у суверенитет, безбедност, јавну безбедност или друге државне интересе. Такође, неће се обезбедити доступност података уколико се њима угрожава поверљивост спровођење неке истраге државе на чијој територији су такви подаци, осим уколико та држава, након обавештења државе молиље, не одлучи супротно.

¹³ <http://www.itu.int/ITU-D/cyb/cybersecurity/docs/itu-toolkit-cybercrime-legislation.pdf> р. 23, последњи пут приступљено 8. 6. 2011.

¹⁴ Ibid.

ИТУ-овом приручнику за израду ВТК легислативе, неопходно је размотрити и претраге у повезаним системима¹⁵.

Наиме, уколико разматрамо претраге које се у виртуелном свету простиру и на територије других држава, неопходно је предвидети и могућност спровођења оваквих претрага од стране других држава и њихових органа гоњења. Услови за ово су да се предмет претраге јавља доступним са: рачунара, система, програма или његовог дела чији власник има приступ или могућност контроле, а за који постоји наредба за претресање (или сличан акт којим се омогућава претрага), па је зато неопходно дати легислативну могућност проширења претрага и кроз овакве могућности. У овом смислу посебно треба водити рачуна о тзв. *open source* (отвореним) изворима, који су свима доступни без обзира где се налазе (па би било парадоксално постављати питање њиховог приступа од стране власти једне државе), али и о јавно доступним похрањеним подацима, програмима, подацима о саобраћају комуникација и садржају истих, без обзира на чијој територији се налазе. Што се тиче привременог одузимања предмета, оно се односи на претходно помињане дигиталне податке и подразумева следеће¹⁶: заплону или слична средства за обезбеђење рачунара, рачунарског система или његовог дела, или медијума за похрањивање података; прављење и задржавање „имица“ (врсте идеалне електронске копије) помињаних података; очување интегритета ових података и обезбеђење документовања оваквог очувања интегритета путем примене средстава математичких алгоритама; изазивање прикривених или неприступачних података и њихово изузимање са рачунара (система).

Једна од вероватно најдалекосежнијих одредби тиче се тзв. „пресретања података“¹⁷ – фактички прислушкивања електронских комуникација, првенствено оних везаних за интернет (чл. 21 ЦЕТС 185). Интересантно је размотрити разлоге које су при увођењу ове мере навели аутори *Конвенције*: према њима, у одређеним случајевима није могуће, или чак није довољно само прикупити податке о оствареном саобраћају¹⁸, већ је неопходно прикупити доказе који ће довести до процесуирања и осигурати осуђујућу пресуду за извршиоца. Ово је нарочито актуелно у случајевима када је извршилац познат и када је позната особа са којом комуницира, те средства те комуникације, а предмет и садржина ове комуникације су инкриминишући. До ове мере ће доћи

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Термин је усвојен из: Николић и др., 2010:48, у циљу одржавања униформности, мада је можда боље користити термин пресретање комуникација или процеса преноса података.

¹⁸ Ово је интересантна термиолошка одредница и прављење дистинкције с обзиром да се према ставу праксе ови елементи комуникација разликују, па и услови за полицијско и тужилачко поступање у погледу садржине и форме комуникација.

онда када је за доказивање кривичног дела неопходно имати материјал сакупљен у, како се наводи у ЦЕТС 185, „реалном времену“, односно у тренутку када се комуникација одиграва¹⁹. Веома је значајно од ове мере разликовати меру предвиђену чл. 20, која подразумева прикупљање у реалном времену рачунарских података о комуникационом саобраћају. Прикупљање података о комуникационом саобраћају у реалном времену предвиђа овлашћења надлежних органа да прикупљају или снимају у реалном времену податке о саобраћају одређених комуникација пренетих преко рачунарског система или да прикупљају или снимају податке о саобраћају повезане са одређеним комуникацијама које се преносе на територији једне државе применом техничких средстава која се налазе на тој територији (чл. 20 *Конвенције*).²⁰ Интересантно је поменути и да се даје могућност да се у овом смислу користе и провајдери услуга – да се путем налога они принуде (или од њих захтева) да предузму овакве радње.²¹

Ова област интервенције државних органа је и најосетљивија јер се практично задире (повређује се) у право на приватност и право на преписку, односно слободу изражавања (првенствено чл. 8 и 10 *Европске конвенције о људским правима и основним слободама* – ЕКЉП), док сама *Конвенција* ЦЕТС 185 не садржи одговарајућа ограничења и гаранције да таква права неће бити злоупотребљена (осим генералног ограничења да се при извршењу свих мера морају поштовати међународни стандарди људских права постигнути кроз поменуте међународне документе). Наравно, у питању су фундаментална права, а уз то неопходно је поштовати и одредбе *Конвенције Савета Европе* бр. 108 о заштити права појединца у вези са аутоматском обрадом личних података.²²

Члан 21 ЦЕТС 185, који регулише пресретање података, наводи да ће се ова мера предузети за „озбиљна дела“ (више о овом термину и тумачењу појма у: Мијалковић, С., Манојловић, Д., 2008:154,156), па је

¹⁹ Насупрот томе стоји мера заплене постојећих доказа који су раније снимљени на рачунару или другом медијуму за чување и пренос података, коју *Конвенција* такође предвиђа у чл. 19. У односу на ову меру имамо најразличитија тумачења и практичне примере у земљама потписницима *Конвенције*, у вези са начином складиштења тих података и трансфера тако складиштених информација.

²⁰ У ЕУ *Директива о приватности и електронским комуникацијама* (*Directive 2002-22-EC on Universal Service and Users' Rights Relating to Electronic Communications Networks and Services*, Official Journal of the European Communities, L108/51-77, од 24. 4. 2002) дефинише да се подаци о телекомуникационом саобраћају корисника, који се обрађују и похрањују од стране пружаца јавних мрежа или услуга, морају обрисати или учинити анонимним након што више нису неопходни за сврхе преноса комуникација, а то се односи и на податке о локацији корисника. Наравно, једини изузетак употребе оваквих података је у случају полицијске истраге, када је легитиман.

²¹ Посебно када говоримо о међународној правној помоћи, треба поменути да по основу реципроцитета може бити постављена обавеза органа на пружање овакве асистенције.

²² *Конвенција* је доступна на адреси: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/108.htm> последњи пут приступљено 31. 1. 2010.

остављено државама да пропишу круг дела на која би се она применила. Оваква формулација је практична, али носи и могућност злоупотребе. Шта више, став 3 поменутог члана одређује да државе морају прописати услове под којима ће провајдери, који нужно морају учествовати у сакупљању ових информација, поступати у вези са околношћу да се одређени корисник надзире или његова комуникација прати и снима (у смислу постојања права да о он томе, евентуално, у одређеном моменту буде обавештен), као и то да ће садржину на тај начин прикупљених података морати да чувају као тајну. У односу на приказане мере из чл. 20 и 21 ЦЕТС 185 постоји и мера издавање наредбе која предвиђа могућност надлежних државних органа да нареду лицу на својој територији да преда одређене рачунарске податке које поседује или контролише, а сачувани су у рачунарском систему или на медију за чување рачунарских података, као и даваоцу услуга који пружа услуге на територији стране уговорнице да преда податке о претплатнику који се односе на услуге које тај давалац услуга поседује или контролише (члан 18).

Према *Приручнику за обуку судија Савета Европе*²³, пресретање процеса преноса података не даје могућност анализе садржаја размењених у оваквој комуникацији уколико је комуникација била заштићена неким уређајем или процесом шифровања.²⁴ Оваква технологија може се користити не само у оквирима размене података или датотека – *file exchange*, већ и у случајевима ВоИП комуникација (*Voice over IP*), посебно у светлу актуелних догађања на тржишту социјалних мрежа (у виду сарадње Фејсбука и Скајпа, Гугл+ и Гугл тока и сл.).²⁵

У сваком случају неопходно је разликовати описано пресретање комуникација (остваривање увида у садржај), од задржавања података о комуникацији (формални аспекти комуникационог саобраћаја) и прикупљања рачунарских података у реалном времену. Ова подела има и своју практичну страну. *Конвенција* не предвиђа аутоматско прикупљање и снимање података (рачунарских и комуникационих) од стране провајдера. Најпре зато што би овакво обавезивање изискивало значајна новчана средства и ангажовање великог броја људи од стране провајдера, а корист не би пропорционална оваквим ангажовањима. *Конвенција* предвиђа само циљано сакупљање података, након прибављања адекватног, законом прописаног акта надлежног органа (судског или

²³ *Приручник за обуку судија у супростављању кибер криминалу* доступан на интернет страници: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/meetings/Bureau/TrainingManualJudges_en.pdf доступан дана 26. 1. 2010.

²⁴ О другачијем схватању видети у: Урошевић, В., Ивановић, З., 2010а:64-71).

²⁵ Више о проблему заштићених комуникација и њиховом пресретању на интернет страници: www.scm.uws.edu.au/compsci/computerforensics/Publications/Computer_Forensics_Past_Present_Future.pdf доступан 29. 1. 2010, а о злоупотребама погледати (Урошевић, В., 2009).

другог органа који омогућава независну оцену) који спроводи поступак (чл. 15 ЦЕТС 185)²⁶. Разлози за овакво решење везују се за процес настанка *Конвенције*²⁷, али и за околности које прате судску праксу Европског суда за људска права (ЕСЉП)²⁸, посебно у вези са одлукама о чл. 8 ЕКЉП²⁹. У овом смислу многа законодавства, а посебно је то актуелно у оквирима ЕУ, кроз проблематику директиве о задржавању података (*Data retention Directive 2006/24/EC*)³⁰ уводе обавезу задржавања података о комуникационом саобраћају за привредна друштва која пружају комуникационе услуге. У Србији се ова мера одређује као надзор и снимање телефонских и других комуникација и предвиђена је чл. 504е *Законика о кривичном поступку* (ЗКП)³¹ (упоредити са Тањевић, Н., 2009:156).

Проблеми традиционалног законског оквира надзора над комуникацијама

Питање које је последњих година врло актуелно јесте – како „слушати“ комуникације а не угрозити право на приватност појединца (Комлен Николић, Л., и др. 2010:135-140; упоредити и са: *Приручник за тренинг тужилаца и судија у области високотехнолошког криминала*, 2009:77-82.)³². За разлику од истраге поводом других кривичних дела, код којих нпр. прислушкивање телефона долази као мера којој претходе неке друге истражне радње које би идентификовале да је неко лице умешано у противправно деловање, код високотехнолошког криминала понекад се не може утврдити јасна граница када постоји сумња, односно када је тражење појединих приватних података о личности дозвољено, и уопште релевантно за истрагу. Овај проблем се не јавља услед постојања тенденције полицијских и других органа да своја овлашћења тумаче широко. Напротив, сама природа високотехнолошког криминала је таква да је он „скривен“ и да је потребно значајно знање и искуство да би се уопште перципирао. Такође, оваква криминална средина већ, сама по себи, изискује примену мера и у иницијалном моменту расветљавања оваквих кривичних дела.

²⁶ У питању је широка формулација коју, како ћемо видети касније, покушава да искористи и наш законодавац.

²⁷ Није постојао шири консензус да би се ово питање уредило на начин који омогућава другачије решење. Више у: *Convention on Cybercrime – Explanatory Report*, <http://conventions.coe.int/treaty/en/reports/html/185.htm> p. 25, последњи пут приступљено 31. 3. 2011.

²⁸ На ово се *Конвенција* позива у чл. 15, ст. 1.

²⁹ Члан којим се третира право на поштовање приватног и породичног живота.

³⁰ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:105:0054:0063:EN:PDF> последњи пут приступљено 11. 7. 2011.

³¹ Али је предвиђена и *Законом о електронским комуникацијама*, чл. 127.

³² У питању је право које произлази из чл. 8 *Европске конвенције о људским правима*.

Надзор и снимање телефонских и других комуникација (телекомуникационих линија) и праћење и снимање активности (прислушкивање) рачунарских система и њихових корисника може помоћи у истрази, нарочито у случајевима када овакви системи само емитују податке, без њиховог записивања, тамо где подаци једва да прелазе граничне оквире, и у оним случајевима када је неопходан константан надзор над телекомуникацијама лица. Оваква специјална истражна мера и радња³³ са једне стране је изузетно ефикасна у смислу доказивања кривичног дела (јер се лице појављује као директан актер кривичног дела или се самоинкриминише), као и за утврђивање организационе структуре и веза у организованој криминалној групи, док са друге стране ова радња представља веома офанзивно, значајно и директно задирање у сферу приватних права и слобода лица чије се комуникације надзиру³⁴.

Атрибути који су претходно наведени најпре произлазе из тајности и прикривености спровођења ових специјалних мера и радњи. У већини земаља код ових облика специјалних мера и радњи постављају се много ригорознији услови него што је то случај са другим облицима

³³ У суштини, у питању је више радњи и веома је значајно издиференцирати активности о којима је реч. Наиме, надзор и снимање телефонских и других комуникација мора се разликовати најпре у области ВТК. Када говоримо о тајном прислушкивању и снимању, оно не обухвата меру аутоматског рачунарског претраживања личних и других са њима повезаних података (при чему *Конвенција* о ВТК не предвиђа ову меру) из члана 504.љ, већ меру из чл. 504е ЗКП. Свака аутоматска рачунарска обрада података о комуникацијама дефинитивно је обрада која обухвата одређене личне или са њима повезане податке. Овакве околности омогућавају најразличитији софтверски пакети а савремени трендови иду ка обједињавању свих могућности дајући мултифункционалност програмима и чинећи их примамљивим за кориснике. Најлакше је то схватити кроз пример примене софтверског пакета I2 Analyst notebook или Encase форензичке алатке на оствареним комуникацијама на подацима о саобраћају комуникација, а не на садржаним истих (Више о томе у: Рањеловић, Д., 2009:270). Неки аутори говоре и о „метерингу“ (eng. *metering, meter check printer* – евидентирање телефонских бројева са којих се позива и бројева који се позивају, време позивања и трајања позива, али не и евидентирање садржаја разговора) у овим случајевима. Теоретски је могућа и ситуација у којој се може применити аутоматска рачунарска обрада података и приликом пресретања комуникација у реалном времену, али је у овом тренутку она неизводљива за техничке могућности у Србији. (Више о *data mining*-у у: Маринковић и др., 2009:70). Из тог разлога неопходно је разликовати ове мере али и разумети њихов однос и могуће разлике са другим мерама. Задржавање података о комуникационом саобраћају има карактеристике аутоматског рачунарског претраживања, али је ова мера наметнута оператерима с обзиром да они у сваком случају остварују анализу ових елемената комуникационог саобраћаја. Подаци о времену и дужини обављеног разговора, позицији израчунатој на основу базних станица, идентификацији држалаца ГСМ картица, али и ИП адреса, МАЦ адреса и других идентификујућих елемената већ представљају резултате аутоматске рачунарске обраде података у области деловања телекомуникационог оператера.

³⁴ Такође, имамо земље у којима су неке фазе радњи које су овде разматране подељене на различите специјалне истражне мере и радње (СИМ). То можда представља једно од логичних решења с обзиром на количину података и материјала који се могу прибавити применом само једне мере, а на тај начин се могу конкретније заштитити слобода и права грађана. Основ разликовања момената примене различитих радњи је природа комуникација, па се под надзором над комуникацијама подразумева активност која покрива све информације које излазе из рачунара и усмерене су на друго лице, али не и оне које се стварају и саобраћају само унутар рачунара, не и изван њега или унутар одређеног рачунарског система.

задирања у људска права и слободе, на пример код радње претресања станова и других просторија. Управо због тога неопходно је да државни органи у потпуности поштују принцип законитости, односно *да предузимају само оне мере које су изричито предвиђене законским одредбама*, уколико су друге блаже мере којима би се могао остварити циљ према начелу супсидијарности исцрпљене и за које је претходно прибављена наредба надлежног органа (Мијалковић и др., 2009:156). Питање да ли се традиционална овлашћења телефонског прислушкивања могу проширити и на друге облике телекомуникација веома је осетљиво питање и у компаративном праву. Решења иду у распону од оних која не праве посебно питање код рачунара као облика или средства комуникације чија се активност може надзирати и снимати, наводећи „надзор телекомуникационог саобраћаја укључујући и снимање садржаја истог“, до оних који сматрају да се мора разликовати и дозволити само надзор над конверзацијом или комуникацијом или „надзор и снимање телекомуникационог саобраћаја на носиоцима звука“ (Мијалковић и др., 2009:156).

Теоретичари проблематизују и питање начина остваривања телекомуникационог саобраћаја, па уводе и околности техничко-технолошких основа комуникације, где се разликују нпр. комуникације остварене преко ВоИП технологије и електронском поштом (у САД се разликују услови за добијање наредбе за надзор и снимање комуникација које се остварују у датом моменту између учесника у комуникацији, од оних код којих долази до складиштења садржаја комуникације). Оваква ограничења веома су проблематична када посматрамо питање аналогне примене принудних мера у јурисдикционим подручјима других држава³⁵.

Постоје аутори који указују на различите сегменте у оквиру ове мере и радње препознајући надзор (нарочито одређених карактеристика комуникације, телефонских листинга и у мобилним и фиксним телефонијама, ИМЕИ и ИМСИ бројева и претрага коришћења ових бројева у различитим мрежама и сл.) као могући посебан облик ове комплексне радње (Милидраговић, 2010:217-227). Овакву поделу приказује и *Конвенција о ВТК*, кроз форму и садржину комуникација.

³⁵ Нису само традиционални оквири они који овде представљају проблем. Карактеристичан пример је Немачка, у којој се у погледу доношења *Закона о прислушкивању електронских комуникација* подигла велика прашина 2009. и 2010. године, а у сукобу су били влада и председник, и група од 34.000 грађана. Наиме закон је донет, председник је одбио да га потпише, а грађани су поднели тужбу Немачком уставном суду (иницијативу за оцену уставности и законитости). Закон је на крају повучен. Више о томе на: <http://www.netzpolitik.org/2009/ticker-muendliche-anhoerung-zur-vorratsdatenspeicherung/> доступан 29. 3. 2010. Посебно треба обратити пажњу на бугарски закон из јануара 2010. који даје широка овлашћења полицији, а што је такође изазвало протесте незадовољних грађана. Више о томе на: http://www.sofiaecho.com/2009/12/18/831890_the-eyes-have-it доступан 29. 3. 2010.

Као крајња консеквенца ове поделе јавља се третирање одређених радњи (у оквиру надзора), којима би се могла обухватити комуникација другим средствима, као оперативно-тактичких а не као истражних радњи, чиме би и доказна вредност ових радњи изостала.

Питање одобравања оваквих радњи значајно је са аспекта задирања у приватност лица чија се комуникација надзире, па је могуће да такав случај изискује наредбу истражног судије (Голић, Џудовић, 2010:243). Ово у сваком случају зависи од тумачења појма комуникација и онога шта он све обухвата.

Комуникацију можемо посматрати и као скуп два елемента – садржине и форме, па уколико се пресретање односи на садржину – подразумевала би се наредба истражног судије и третман акта као истражне радње, а уколико је у питању форма³⁶ – имала би третман радње мањег значаја у задирању у људска права и слободе за шта је могући основ и одобрење ЈТ³⁷. Овакав став одговара досадашњој пракси и законом прописаним оквирима.

Поједине одлуке ЕСЈП прихваћене су као референтне у овој проблематици. Конкретно, ради се о пресудама Малоне против Уједињеног Краљевства³⁸ (где је утврђено да прикупљање информација о позиваним телефонским бројевима, времену и дужини позива потпада под појам комуникација)³⁹, и Копланд против Уједињеног Краљевства⁴⁰ (у којој је прецизирано да појам приватности и преписке обухвата не само телефонске комуникације, него и електронску пошту и употребу

³⁶ Форма о којој је реч први пут је у нашој пракси регулисана писаним актом – *Законом о електронским комуникацијама*, члан 129. Обавеза оператора из члана 128, став 1 овог закона односи се на податке потребне за:

- праћење и утврђивање извора комуникације;
- утврђивање одређених комуникација;
- утврђивање почетка, трајања и завршетка комуникације;
- утврђивање врсте комуникације;
- идентификацију терминалне опреме корисника, и
- утврђивање локације мобилне терминалне опреме корисника.

Обавеза задржавања података обухвата и податке о успостављеним позивима на које није одговорено, али не обухвата податке о позивима чије успостављање није успело.

³⁷ Ово и јесте случај нпр. са предлогом нацрта новог ЗКП и чл. 286, ст. 3, текст доступан на <http://www.mpravde.gov.rs/cr/articles/zakonodavna-aktivnost/> последњи пут приступљено 21. 7. 2011.

³⁸ *Malone v. United Kingdom* (Application no. 8691/79), пресуда од 2. августа 1984, ст. 83-84.

³⁹ У питању је релативно стар случај код којег је постављено питање основаности и природе надзора над формом комуникација, а у питању су били „листинзи“ обављених разговора, моменат њиховог остваривања са одређених бројева, дужина трајања, фактички и локације позива. Ови листинзи су прављени штампачима у оквиру телефонске компаније, без наредбе суда. Одлуком је установљена пракса по којој се форма комуникације изједначава са садржином, по правној заштити, па је и за ове облике или карактеристике комуникације неопходно постојање наредбе суда. Посебно интересантно би било тумачење које се из овог случаја може извести према карактеристикама интернет комуникација, података о оствареним комуникацијама у најширем смислу, као и триангулација информација о оствареним комуникацијама кроз елементе форме, уз укрштање са ГПС подацима.

⁴⁰ *Copland v. United Kingdom* (Application no. 62617/00), пресуда од 3. априла 2007, ст. 43.

интернета)⁴¹, али и о пресуди Круслин против Француске⁴² (која је од значаја за превентивну или постфестум надзорну улогу суда у случајевима надзора и снимања комуникација), и Коп против Швајцарске⁴³ (у вези са идентификацијом одређене особе која комуницира са одређеног корисничког броја, али и чувањем података о комуникацији и надзору над комуникацијама). Описане одлуке дају стандарде по којима је:

- изједначена форма комуникације са њеном садржином у погледу задирања „јавне власти“ у приватност комуникације, у вези са чл. 8 ЕКЉП. Овај стандард је примењив и на интернет комуникације, а у савременим условима постоји више потребе за овим у односу на друге видове комуникације. Интернет пружа много више могућности за задирање у приватност комуникација коришћењем свих карактеристика комуникације, како од провајдера услуга, тако и са рачунара и сервера које корисник користи;
- изједначена електронска пошта са другим облицима комуникације у погледу правне заштите, али и статуса; такође и употреба ове поште у оквирима пословних комуникационих канала. Постављањем ових стандарда очекује се од држава да успоставе стандарде за издавање наредби у овој области које би покривале и електронску пошту и које би спадале у појам комуникација, а такође би обухватале и приватно коришћење пословне комуникације. Према овим стандардима чл. 8 обухвата и пословну комуникацију коришћену у приватне сврхе;
- уводе се основи за превентивну и постфестум судску контролу надзора и снимања комуникација;
- постављени су стандарди о дужини трајања и похрањивању архиве података о надзору комуникација.

Према ЗКП-у, одредбе које прописују (услове под којима је могуће наредити) надзор и снимање телефонских и других разговора или комуникација другим техничким средствима (рачунарске мреже), и оптичка снимања лица за која постоје основи сумње да су сама или са другим извршила или изузетно припремају поједина кривична дела⁴⁴

⁴¹ У овом случају изједначена је комуникација која се остварује путем интернет електронске поште са другим облицима комуникације, где је установљена пракса по којој је неопходно да буде испуњен сет одређених услова како би се остварио надзор над комуникацијама ове врсте. Такође се изједначава постојање приватности у оквирима пословне комуникације са приватном, где се у суштини проширује домет права на приватност комуникација и на пословне комуникације. У питању је широко схваћен појам „јавне власти“ и ограничење њеног задирања у приватне облике комуникације лица.

⁴² *Kruslin v. France* (Application no. 11801/85), пресуда од 24. априла 1990.

⁴³ *Kopp v. Switzerland* (13/1997/797/1000), пресуда од 25. марта 1998.

⁴⁴ У питању су лица за које постоје основи сумње да су учинила кривично дело из члана 504а овог законика, ако се на други начин не могу прикупити докази за кривично гоњење, или би њихово прикупљање било знатно отежано. Мере из става 1 овог члана изузетно се могу одредити и ако постоје основи сумње да се припрема неко од кривичних дела из члана 504а, а

није могуће применити за кривична дела ВТК, с обзиром да таксативно наведеним кривичним делима на која се ове мера односи (глава XXIXа ЗКП под насловом Посебне одредбе о поступку за кривична дела организованог криминала, корупције и друга изузетно тешка кривична дела⁴⁵) нису обухваћене и инкриминације из области ВТК. И остале специјалне истражне методе, као што су пружање симулованих правних услуга, ангажовање прикривених иследника, контролисана испорука, остала су ван домашаја примене од стране органа за борбу против високотехнолошког криминала, имајући у виду да су, према законским одредбама, примењиве само за кривична дела организованог криминала, корупције и друга изузетно тешка кривична дела, а дела БТК нису обухваћена овим каталогом⁴⁶.

околности случаја указују да се на други начин кривично дело не би могло открити, спречити или доказати, или би то изазвало несразмерне тешкоће или велику опасност.

⁴⁵ Оне садрже поједина посебна правила поступка за кривична дела организованог криминала, корупције и друга изузетно тешка кривична дела. У кривична дела корупције из става 1 овог члана, и ако нису резултат деловања организоване криминалне групе, спадају кривична дела: злоупотреба службеног положаја (чл. 359 *Кривичног законика*), противзаконито посредовање (чл. 366 КЗ), примање мита (чл. 367 КЗ) и давање мита (чл. 368 КЗ). У друга изузетно тешка кривична дела из овог члана, и ако нису резултат деловања организоване криминалне групе, спадају кривична дела: убиство (чл. 113 КЗ), тешко убиство (чл. 114 КЗ), отмица (чл. 134 КЗ), разбојништво (чл. 206, ст. 2 и 3 КЗ), изнуда (чл. 214, ст. 3 и 4 КЗ), фалсификовање новца (чл. 223, ст. 1 до 3 КЗ), прање новца (чл. 231, ст. 1 и 2 КЗ), неовлашћена производња, држање и стављање у промет опојних дрога (чл. 246, ст. 1 и 2 КЗ), кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије (чл. 305 до 321 КЗ), недозвољено држање оружја и експлозивних материја (чл. 348, ст. 3 КЗ), недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи (чл. 350, ст. 2 и 3 КЗ), трговина људима (чл. 388 КЗ), трговина децом ради усвојења (чл. 389 КЗ), међународни тероризам (чл. 391 КЗ), узимање талаца (чл. 392 КЗ) и финансирање тероризма (чл. 393 КЗ). Одредбе ове главе које се односе на кривична дела из става 3 овог члана примењују се и у поступку за кривична дела из чл. 370 до 386 КЗ, као и у поступку за тешка кршења међународног хуманитарног права извршена на територији бивше Југославије од 1. јануара 1991. године, која су наведена у статуту Међународног кривичног суда за бившу Југославију. Одредбе ове главе које се односе на кривична дела из става 3 овог члана примењују се и у поступку за кривична дела из чл. 322, ст. 3, чл. 323, ст. 3, чл. 335, чл. 336, ст. 1, 2 и 4 и чл. 337 и 339 КЗ, ако су извршена у вези са кривичним делима из става 3 овог члана, као и у поступку за кривично дело из члана 333 КЗ, ако је извршено у вези са кривичним делима из ст. 3 и 7 овог члана.

⁴⁶ Према изменама *Закона о организацији и надлежностима државних органа у борби против високотехнолошког криминала* (ЗОНДОБВТК), у чл. 3 екстензивним тумачењем се може доћи до појединих дела која би спадала у надлежност у оквиру примене ових мера: у тач. 2 – кривична дела против интелектуалне својине, имовине, привреде и правног саобраћаја, код којих се као објекат или средство извршења кривичних дела јављају рачунари, рачунарске системи, рачунарске мреже и рачунарски подаци, као и њихови производи у материјалном или електронском облику, ако број примерака ауторских дела прелази 2.000 или настала материјална штета прелази 1.000.000 динара; као и у тач. 3 – кривична дела против слобода и права човека и грађанина, полне слободе, јавног реда и мира и уставног уређења и безбедности Републике Србије, која се због начина извршења или употребљених средстава могу сматрати кривичним делима високотехнолошког криминала, у складу са чл. 2, ст. 1 овог закона. А чл. 2 гласи: „Високотехнички криминал у смислу овог закона представља вршење кривичних дела код којих се као објекат или средство извршења кривичних дела јављају рачунари, рачунарске системи, рачунарске мреже, рачунарски подаци, као и њихови производи у материјалном или електронском облику“.

Закон о електронским комуникацијама предвиђа тајност електронских комуникација, па чл. 126 и наводи: пресретање електронских комуникација којима се открива садржај комуникације није допуштено без пристанка корисника, осим на одређено време и на основу одлуке суда, ако је то неопходно ради вођења кривичног поступка или заштите безбедности Републике Србије, на начин предвиђен законом. Оператор је дужан да омогући законито пресретање електронских комуникација.

Надлежни државни орган који спроводи послове законитог пресретања дужан је да води евиденцију о пресретнутим електронским комуникацијама, која нарочито садржи одређење акта који представља правни основ за вршење пресретања, датум и време вршења пресретања, као и да ову евиденцију чува као тајну, у складу са законом којим се уређује тајност података.

Оператор је дужан да, ради остваривања ове обавезе, о свом трошку обезбеди неопходне техничке и организационе услове (уређаје и програмску подршку).

Предлог нацрта ЗКП-а, чланом 161 предвиђа посебне доказне радње, као и услове за одређивање. Посебне доказне радње могу се одредити према лицу за које постоје основи сумње да је учинило кривично дело из члана 162⁴⁷, а на други начин се не могу прикупити докази за кривично гоњење или би њихово прикупљање било знатно отежано. Оне се, изузетно, могу одредити и према лицу за које постоје основи сумње да припрема неко од ових кривичних дела, а околности случаја указују да се на други начин кривично дело не би могло открити, спречити или доказати, или би то изазвало несразмерне тешкоће или велику опасност.

⁴⁷ Кривична дела у односу на која се примењују посебне доказне радње. Под условима из члана 161 овог законика посебне доказне радње се могу одредити за следећа кривична дела:

– за која је посебним законом одређено да поступа Тужилаштво за организовани криминал или Тужилаштво за ратне злочине;

– тешко убиство (чл. 114 *Кривичног законика*), отмица (чл. 134 КЗ), приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију (чл. 185, ст. 2 и 3 КЗ), изнуда (чл. 214, ст. 4 КЗ), фалсификовање новца (чл. 223, ст. 1 до 3 КЗ), прање новца (чл. 231, ст. 1 до 4 КЗ), неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (чл. 246, ст. 1 до 3 КЗ), угрожавање независности (чл. 305 КЗ), угрожавање територијалне целине (чл. 307 КЗ), напад на уставно уређење (чл. 308 КЗ), позивање на насилну промену уставног уређења (чл. 309 КЗ), оружана побуна (чл. 311 КЗ), диверзија (чл. 313 КЗ), саботажа (чл. 314 КЗ), шпијунажа (чл. 315 КЗ), одавање државне тајне (чл. 316 КЗ), изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости (чл. 317 КЗ), повреда територијалног суверенитета (чл. 318 КЗ), удруживање ради противуставне делатности (чл. 319 КЗ), припремање дела против уставног уређења и безбедности Србије (чл. 320 КЗ), тешка дела против уставног уређења и безбедности Србије (чл. 321 КЗ), недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја (чл. 348, ст. 3 КЗ), недозвољени прелаз државне границе и кријумчарење људи (чл. 350, ст. 2 и 3 КЗ), злоупотреба службеног положаја (чл. 359 КЗ), трговина утицајем (чл. 366 КЗ), примање мита (чл. 367 КЗ), давање мита (чл. 368 КЗ), трговина људима (чл. 388 КЗ) и узимање талаша (чл. 392 КЗ);

– спречавање и ометања доказивања (чл. 336, ст. 1 КЗ) ако је учињено у вези са кривичним делом из тач. 1 и 2 става 1 овог члана.

Под овим условима посебна доказна радња тајног надзора комуникације се може одредити и за следећа кривична дела: неовлашћено искоришћавање ауторског дела или предмета сродног права (чл. 199 *Кривичног законика*), оштећење рачунарских података и програма (чл. 298, ст. 3. КЗ), рачунарска саботажа (чл. 299 КЗ), рачунарска превара (чл. 301, ст. 3 КЗ) и неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података (чл. 302 КЗ).

Тајни надзор комуникације, предвиђен чл. 166, може бити одређен од стране суда (на образложен предлог ЈТ) уколико су испуњени ови услови и обухватиће надзор и снимање комуникације која се обавља путем телефона или других техничких средстава, или надзор електронске или друге адресе осумњиченог и заплону писама и других пошиљки.

У овако дефинисаном системском простору за надзор комуникација, чак ни у последњем законском предлогу није обухваћен нумерационо сваки облик комуникације, већ се изискује за сваки њен облик посебно тумачење. Већ помињани, али и неки нови облици комуникационих карактеристика, на пример, МАЦ адресе уређаја који се користе, ИП адресе, прокси серверске маске, претраживачка историја одређеног корисника, историја крстарења интернетом, историја коришћења претраживачких сервиса (google, yahoo, krstarica), коришћење различитих социјалних мрежа и „клауд компјутинг“ могућности које оне пружају (комуникација и четовање у оквиру клауд окружења, похрањивање података у оквиру истих и сл.) тешко се могу обухватити оваквим решењима без опширнијих образлагања и објашњења.

Међутим, уколико је неопходно да се овакве одредбе унесу у законски текст, онда је потребно предвидети различите нивое услова у погледу прибављања наредби за издавање различитих комуникационих карактеристика, нпр. листинга мобилних телефона, или за прибављање евиденција у вези са информационо-комуникационим технологијама (ИКТ), од ИП и МАЦ адреса уређаја до мејлова и римејлера коришћених у комуникацији. У сваком случају, неопходно је да овакве наредбе доноси суд, али се у испуњавању услова за њих могу прописати различите одредбе. Могуће је предвидети и различите нивое судова за издавање различитих наредби, што такође може бити основ за њихово лакше прибављање. Такође, могуће је предвидети оне мере прописане *Конвенцијом* (у облику и са домашајем које она предвиђа) и на тај начин решити овај проблем.

Пракса Европског суда за људска права и најважнији стандарди у овој области

Према пракси ЕСЉП неопходно је да постоје одређени услови везани за имплементацију одреби о тајном надзору над комуникацијама.

Првенствено постављен стандард везан за чл. 8⁴⁸ ЕКЉП у пракси је у погледу одредби за тајни надзор комуникација одређен кроз принцип законитости „у складу са законом“, при чему се, с обзиром да су потписнице *Конвенције* и земље прецедентног права, узима у обзир најшире могуће тумачење појма закона. У овом смислу треба консултовати одлуку Круслин против Француске, од 24. априла 1990, према којој ЕСЉП узима у обзир да су судови држава чланица ти који су најкомпетентнији да тумаче норме националног законодавства, па је могуће да постоје („законски“) основи постојећи и у судској пракси (иако она не представља изворе права), или поступању органа гоњења, али се поставља питање квалитета тог основа. Дакле, чак и да није прописано законом и да је судска (и оперативна) пракса постојећа, могуће је и њу, условно речено, узети за правила поступања, посебно уколико је тако посматрају и судови. Ово представља још један стандард који се мора узети у обзир приликом тумачења случајева надзора комуникација. Могуће је да ће суд, у датом случају, утврдити да постоје некавалитетно постављене законске норме којима се неадекватно и несразмерно даје могућност „јавним властима“ да задиру у приватност грађана. Овакав је случај, на пример, са широким постављањем основа за надзор комуникације, не прописујући посебно различите мере које обухватају посебне елементе комуникационог корпуса, као што то ЦЕТС 185 одређује.

Такође, од круцијалног је значаја и да мере тајног надзора за грађане могу бити довољно „доступне и предвидиве“, формулисане у довољно значајном степену прецизности⁴⁹ како би грађани могли прилагодити своје понашање постојању оваквих мера које прете њиховој приватности. Овде је, поред Малоун, од значаја и одлука Аман против Швајцарске⁵⁰. Кључни принцип је ексклузивна компетентност закона у ограничењу слобода, а оваква ограничења морају имати легитимне циљеве,

⁴⁸ Право на поштовање приватног и породичног живота: 1. Свако има право на поштовање свог приватног и породичног живота, дома и преписке; 2. Јавне власти неће се мешати у вршење овог права сем ако то није у складу са законом и неопходно у демократском друштву у интересу националне безбедности, јавне безбедности или економске добробити земље, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.

⁴⁹ У светлу кандидатуре за ЕУ, можда је значајно консултовати и одлуке Европског суда правде у Луксембургу. Тако се у одлуци *Österreichischer Rundfunk (the European Court of Justice Application No. 35841/02, одлука од 7. децембра 2006, С-195/06; 2007/С 315/24)* наводи да „свако ограничавање права на приватност мора бити формулисано са довољно прецизности како би се грађанима омогућило да своје понашање прилагоде оваквим нормама и захтевима предвидљивости“. За ову материју од значаја је и одлука *S. and Marper v. United Kingdom, (Applications no. 30562/04 and 30566/04), од 4. децембра 2008.*

⁵⁰ *Amman v. Switzerland, пресуда од 16. фебруара 2000.* У овом другом случају постављено је питање коришћења али и чувања података о надзору комуникација након дугог временског периода у различитим правним окружењима, када је више закона који се односе на материју измењено.

или да стреме једном од легитимних циљева одређених *Конвенцијом*, како је то у пресуди Аман против Швајцарске.

Основни услов за ограничење слобода и права, у смислу искључивања заштите предвиђене чл. 8 ЕКЉП, јесте да је то „неопходно као ограничење слобода и права у демократском друштву“, као и да се то чини у сврху: заштите живота и здравља људи; заштите националне и јавне безбедности; заштите права других лица; спречавања немира и криминала; заштите економске снаге и безбедности земље. При том је од значаја и квалитет овлашћења предвиђених законом за државне органе у овом смислу (овде је од значаја одлука Круслин против Француске). У сваком случају неопходно је да оваква мера буде предвиђена у складу са начелом *minus malum permittitur ut evitetur maius* (да се начини мање зло од зла које прети). Тумачење права на поштовање приватног и породичног живота мора бити схваћено најшире могуће, па се у ове оквири може унети и проширење на комуникације на послу (пресуда Нјемец против Немачке⁵¹). За то је неопходно да случајеви буду релевантни и да за примену мере буду пружени адекватни разлози, праћени релевантном документацијом.

Посебно је интересантан стандард пружен у случају К. У. против Финске⁵². У овом случају је малолетник К. У. био шиканиран и узнемиран од стране непознатог извршиоца путем интернета. Ово је учињено на тај начин што је на једном сајту постављен његов број телефона са позивом да му се јаве особе које би га водиле и усмеравале у животу. Посебан вид шиканирања у овом случају представљало је и његово декларисање као младог геја коме је овакво усмеравање и вођење потребно од других, искусних, слично сексуално оријентисаних особа. У законодавству Финске није био предвиђен правни основ за откривање података о лицу које је поставило ове информације на дати сајт, па их полиција није могла прибавити. Оштећени К. У. је покренуо поступак пред ЕСЉП, па је судском одлуком утврђено кршење чл. 8 ЕКЉП и указано на околност да су полиција и други државни органи у обавези да поступају по извршењу кривичног дела и да су дужни да предузму све што је у њиховој моћи да би се дело расветлило. Такође, значајно је, у зависности од околности случаја и аспеката правног добра (односно аспекта приватности) које је угрожено, до које мере ће постојати могућност задирања државе у слободу и права⁵³. Такође је веома значајно да и законски оквири омогуће расветљавање кривичних дела, а да не спречавају државне органе у поступању при расветљавању, нарочито у

⁵¹ Niemietz v. Germany, (*Application* no. 13710/88), пресуда од 16. децембра 1992.

⁵² Case of K. U. v. Finland (*Application* no. 2872/02), одлука од 2. децембра 2008.

⁵³ У том смислу интересантно је консултовати и одлуке August v. United Kingdom (dec.), no. 36505/02, одлука од 21. јануара 2003, као и M. C. v. Bulgaria, no. 39272/98, § 150, одлука од 4. децембра 2003.

случају жртава малолетних лица. При томе, неопходно је консултовати и околности осавременења стандарда у области ИКТ, о чему нарочито треба водити рачуна код ограничавања овлашћења органа, када су у питању мере предвиђене *Конвенцијом*⁵⁴. Суд се у датом случају поставио као орган који констатује да је у случајевима извршења кривичног дела, посебно тамо где је жртва малолетник, неопходно да се органи гоњења понашају и поступају у складу са обезбеђивањем адекватне мешавине очувања права и слобода грађана, а да, са друге, ефикасно спроводе истраге.

Закључак

На основу приказаног може се закључити да наше законодавство пред проблемом регулисања тајног надзора комуникација, није у потпуности одговорило постављеним стандардима у овој области. Међутим, веома је индикативно да и земље Европске уније такође нису кадре да у потпуности одговоре оваквом изазову, посебно у имплементацији *Директиве о задржавању података*, услед реакција јавности, али и уставних судова земаља чланица. Наиме, уставни судови су утврдили повреду одредаба устава у случајевима покушаја примене закона који су имплементирали решења ове *Директиве* (Бугарска 2008, Немачка 2010, Чешка 2010, Пољска 2011, Мађарска 2011). Шта то законодавци правних система ових држава знају боље од нашег?

Проблеми третирања комуникација, у најопштијем смислу, могу довести до најразличитијих практичних препрека. Значајно је препознати могуће импликације описаних мера предвиђених *Конвенцијом*, и њихове облике имплементације у нашем законодавству. Према приказаном ипак можемо закључити да у нашем законодавству нису потпуно адекватно издиференциране све мере предвиђене *Конвенцијом*, а такође нису адекватно постављени ни услови за примену оних које су предвиђене. Покушало је са делимичним разликовањем услова за предузимање одређених мера и њихове проблемске структуре, кроз делимичну анализу комуникационе систематике. Дат је и приказ различитих схватања о конструкцији и схватању појма комуникација, са акцентом на околности које поједине земље препознају као значајне у имплементацији у кривичном поступку.

Посебно је интересантно укључити и анализу праксе ЕСЉП у овој области која се односи на примену чл. 8 ЕКЉП, а која успоставља стандарде у овој области, како у поступању органа гоњења и суда, тако и законодавца и актуелних, али и могућих будућих законских решења у

⁵⁴ За ове стандарде погледати: *Christine Goodwin v. United Kingdom* [GC], no. 28957/95, § 74, одлука од 11. јула. 2002.

овој области. Управо на овој равни покушали смо да, поред приказа актуелних чињеница и карактеристика мера и стандарда у њиховој примени, дамо и могуће алтернативе, уз критике постојећих решења.

Дакле, неопходно је издиференцирати мере предвиђене *Конвенцијом о ВТК*, предвидети наредбе о остваривању хитне заштите (или обезбеђења) одређених рачунарских података и наредбе о предаји тих података лицима која их имају у државини. Ова мера мора бити ограниченог трајања с обзиром на тешкоће које се везују за њену примену, па се може одредити краћи рок од оног предвиђеног у прописима ЕУ (180 дана). Код нас тај рок може бити, како је већ предвиђено, *Конвенцијом* – 90 дана. Ова врста мере мора имати посебан статус, с обзиром на личне податке и податке о комуникацијама који се овим путем откривају, а могуће је предвидети и различите нивое услова у случајевима „тешких кривичних дела“ у односу на друга дела.

Када су у питању наредбе о парцијалним формалним елементима комуникације, од непроцењивог је значаја третирати ову меру као елемент комуникације и предвидети је као радњу коју наређује суд, уз испуњење формалних елемената за њену примену. Ово директно произлази из приказаних стандарда ЕСЉП.

Такође, потребно је предвидети посебне услове за примену мере претресања рачунара и рачунарских система и мрежа, и са тим везане могућности заплене података са њих и са њима повезаним уређајима. С обзиром да је ова мера предвиђена *Конвенцијом*, значајно ју је предвидети као посебан облик претресања. Предвиђеност *Конвенцијом* није једини разлог, већ се може појавити и проблем одузимања неког важнијег сервера у држави. Тада је много економичније и целисходније урадити клон хард диска уређаја који би требало одузети, него одузети цео уређај. У таквим случајевима подаци се налазе само на хард диску овог сервера а не у РАМ меморији или матичној плочи и евентуално кабловима уређаја. Могуће је предвидети и мере које препостављају претрагу у повезаним системима.

У вези са мером пресретања комуникација у реалном времену, или тајним надзором (термин из предлога нацрта ЗКП), поред приказане проблематике и стандарда које би законодавац морао предвидети интересантно би било обухватити и могућност дешифровања енкодираних комуникација. У овом случају, према правилима струке, морали би се употребити и уређаји или софтверски пакети способни да открију и отклоне начин и метод шифровања комуникација.

Литература:

1. Директива о приватности и електронским комуникацијама, (2002). „*Directive 2002-22-EC on Universal Service and Users' Rights Relating to Electronic Communications Networks and Services*“, Official Journal of the European Communities, L108/51-77, од 24. 4. 2002.
2. Воšković, А. (2003). *Radnje policije u prekrivičnom postupku po zahtevu i naredbi drugih subjekata*, NBP: Nauka – Bezbednost – Policija, год. 8, бр. 2, стр. 145-156.
3. Голић, Д., Цудовић, М., (2010). *Упоредноправни приказ примене мере надзора и снимања комуникација*, Безбедност, год. 52, бр. 3, стр. 242-250.
4. Marinković, D., Branković, A., Milojković, B., (2009). *Computer data search and comparison – General reviews and application in crime investigation*. NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo, vol. XIV, бр. 1, стр. 63-78.
5. Маринковић, Д., Ђурђевић, З., (2010). *Рачунарско претраживање и упоређивање података у откривању и доказивању кривичних дела*, Ревивија за криминологију и кривично право, вол. 48, бр. 3, стр. 245-264.
6. Мијалковић, С., Манојловић, Д., (2008). *Прибављање листинга телефонског претплатничког броја грађанина – контроверзе у раду националних система безбедности*, Страни правни живот, год. 52, бр. 2, стр. 150-168.
7. Милидраговић, Д., (2010). *Правни основ надзора комуникација путем телефонског листинга*, Право и форензика у криминалистици (зборник радова), Крагујевац, стр. 217-227.
8. Милошевић, М.; Бошковић, А. (2003) *Приручник за кривично процесно право*, Београд : Полицијска академија,
9. Николић Комлен, Л. et al. (2010). *Сузбијање вискотехнолошког криминала*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца, АЕЦИД, Београд.
10. *Приручник за тренинг тужилаца и судија у области вискотехнолошког криминала*, (2009). Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, АТЦ, Београд.
11. Ранђеловић, Д., Делија, Д., Поповић, Б., (2009). *EnCase Форензички алат*, Безбедност, год. 51, бр. 1-2, стр. 286-313.
12. Тањевић, Н., (2009). *Компјутерски криминал – правна заштита на националном нивоу*, Безбедност, год. 51, бр. 1-2, стр. 152-167.
13. Урошевић, В., (2009). *Злоупотреба платних картица и рачунарске преваре*, Правни информатор, год. XII, бр. 9, Београд.

14. Урошевић, В., Ивановић, З., (2010а). *Злоћудни програми – malware*, ФОРУМ БИСЕЦ 2010, Конференција о безбедности информација, Београд: Метрополитан универзитет, ФИТ, стр. 64-71.
15. Урошевић, В., Ивановић, З., (2010б). *Фокуси у сарадњи криминалистичких полиција са аспекта Националног централног бироа ИНТЕРПОЛ-а Београд*, Безбедност, год. 52, бр. 1, стр. 62-73.
16. Amman v. Switzerland, пресуда од 16. фебруара 2000.
17. August v. United Kingdom (dec.), no. 36505/02, одлука од 21. јануара 2003.
18. Copland v. United Kingdom (*Application no. 62617/00*), пресуда од 3. априла 2007.
19. Christine Goodwin v. United Kingdom [GC], no. 28957/95, § 74, одлука од 11. јула 2002.
20. K. U. v. Finland, (*Application no. 2872/02*), одлука од 2. децембра 2008.
21. M. C. v. Bulgaria, no. 39272/98, § 150, одлука од 4. децембра 2003.
22. Malone v. United Kingdom (*Application No. 8691/79*), пресуда од 2. августа 1984.
23. Kruslin v. France, (*Application no. 11801/85*), пресуда од 24. априла 1990.
24. Kopp v. Switzerland, *13/1997/797/1000*, пресуда од 25. марта 1998.
25. Niemietz v. Germany, (*Application No: 13710/88*), пресуда од 16. децембра 1992.
26. Osterreichischer rundfunk, (*the European Court of Justice Application No. 35841/02*), одлука од 7. децембра 2006, C-195/06; 2007/C 315/24;
27. S. and Marper v. United Kingdom (*Application no. 30562/04 и 30566/04*), одлука од 4. децембра 2008.
28. <http://www.itu.int/ITU-D/cyb/cybersecurity/docs/itu-toolkit-cybercrime-legislation.pdf> p.19. доступан 14. 3. 2010.
29. <http://www.itu.int/ITU-D/cyb/cybersecurity/docs/itu-toolkit-cybercrime-legislation.pdf> p. 23, последњи пут приступљено 8. 6. 2011.
30. <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/108.htm> последњи пут приступљено 31. 1. 2010.
31. *Приручник за обуку судија у супростављању кибер криминалу* доступан на интернет страници: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/meetings/Bureau/TrainingManualJudges_en.pdf дана 26. 1. 2010.
32. www.scm.uws.edu.au/compsci/computerforensics/Publications/Computer_Forensics_Past_Present_Future.pdf доступан 29. 1. 2010.
33. *Convention on Cybercrime – Explanatory Report*, <http://conventions.coe.int/treaty/en/reports/html/185.htm>
34. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:105:0054:0063:EN:PDF> последњи пут приступљено 11. 7. 2011.

35. <http://www.netzpolitik.org/2009/ticker-muendliche-anhoerung-zur-vorratsdatenspeicherung/> доступан 29. 3. 2010.
36. http://www.sofiaecho.com/2009/12/18/831890_the-eyes-have-it доступан 29. октобра 2010.
37. <http://www.mpravde.gov.rs/cr/articles/zakonodavna-aktivnost/> последњи пут приступљено 21. 7. 2011.

Analysis of Legislative Norms Regarding Communication Surveillance and of the Praxis of European Court Of Human Rights

***Abstract:** Communication surveillance is a relatively new measure in the Serbian legal system and with the development of new technologies applicable to various types of communication, new problems are emerging very fast. Of course this is not the case exclusively in Serbia, but much further. Similar problems emerge in the EU, and Serbia as a signatory of the European Convention on Human Rights, has to oblige with the case law of the European Court of Human Rights in Strassbourg (ECHR). Standards made in this area in the laws of the EU countries are derived from the rules made by case law of ECHR. Regardless of the depicted trends and occurrences in this sphere, Serbian legislation has not been lately following the lead of European legislators. Authors are analyzing facts and circumstances in connection to legal defining and proscribing of the measure of communication surveillance, giving a parallel comparative legal analysis of ECHR and Luxemburg Court of EU. The analysis also includes considerations regarding some articles from the draft Act on Criminal Procedure in Serbia pertaining to communication surveillance. The purpose of the analysis is to suggest certain regulations de lege ferenda in Serbia.*

***Key words:** secret communication surveillance, European Court of Human Rights, human rights, wiretaping, police.*

Доц. др Драгана КОЛАРИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

UDK 343.293::341.4
Прегледни научни рад
Примљено: 14.06.2011.

Амнестија у националном и међународном кривичном праву*

Апстракт: *Међународна заједница је у последњих неколико деценија интензивирала напоре да креира механизме за гоњење и кажњавање учинилаца тешких кривичних дела. У раду се разматра однос Међународног кривичног суда према амнестијама датим за међународна кривична дела у унутрашњем законодавству. Анализирају се поједини случајеви амнестија који су били актуелни, углавном пре ступања на снагу Римског статута. Најчешће су државе пружале амнестије после окончања унутрашњих (грађанских) сукоба, ради заштите лица која су учинила тешка кривична дела. Амнестије за међународна кривична дела представљају деликатно питање које није јасно одређено у Римском статуту. Због тога аутор одговарајућу пажњу посвећује анализи појединих одредби Римског статута које омогућавају Међународном кривичном суду да реагује и преузме надлежност и у таквим ситуацијама. Посебан део рада посвећен је разматрању оправданости и целисходности амнестија за међународна кривична дела.*

Кључне речи: *амнестија, Међународни кривични суд, Римски статут, тешка кривична дела, принцип комплементарности, Комисије за утврђивање истине, дискреција тужиоца, кривични закон.*

Уводне напомене

„Најозбиљнији злочини признати од стране међународне заједнице као целине не смеју проћи некажњено ...“¹

Етимолошки посматрано реч амнестија потиче од грчке речи „*amnestia*“ што значи „заборављање“, односно предавање заборау неке кривице и потпун опроштај казне коју та кривица повлачи (Вујаклија,

* Рад је резултат реализовања научноистраживачког пројекта под називом Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција, који финансира министарство надлежно за науку у Републици Србији (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду (2011-2014). Руководилац пројекта је проф. др Саша Мијалковић.

¹ Види: *Преамбула Римског статута Међународног кривичног суда*

1975:36). *Black's Law Dictionary* види амнестију као опроштај који држава даје групи или кругу лица, обично због политичких кривичних дела у односу на која се праштање сматра примеренијим ради општег добра него суђење и кажњавање (*Black's Law Dictionary*, 2004:93). У садашњем контексту амнестија се односи на чин суверене власти једне државе која лицима даје, најчешће, ослобођење од кривичног гоњења за раније учињена кривична дела.

У међународном кривичном праву последњих деценија имамо неколико случајева амнестија које дају државе у унутрашњем праву својим држављанима, учиниоцима тешких кривичних дела која данас спадају у надлежност Међународног кривичног суда (МКС). Давање амнестија за међународна кривична дела, од тренутка када је ступио на снагу Римски статут МКС, озбиљно нарушава основне принципе на којима је заснована идеја о његовом формирању. Римски статут већ у преамбули наводи следеће: “Свесни чињенице да су сви људи повезани блиским везама и заједничким интересима... Потврђујући да најтежи злочини који се тичу међународне заједнице у целини не смеју проћи некажњени и да се за њих мора обезбедити ефикасно суђење... Решени да ставимо тачку на некажњавање учинилаца тих злочина и тиме допринесемо превенцији таквих злочина... Подсећајући на то да је дужност сваке државе да врши своју кривичну надлежност над одговорнима за међународне злочине... Наглашавајући да ће Међународни кривични суд установљен у складу са Статутом бити комплементаран националним кривичним судовима... Саглашавамо се са следећим...”

Национални правни системи имају дискрециона овлашћења за коришћење амнестије у унутрашњем праву. Међутим, амнестије за међународна кривична дела, са установљавањем Међународног кривичног суда, као штит од одговорности, представљају спорне одлуке. Такви акти отварају питање да ли озбиљна кршења људских права која су учињена у појединим државама у виду међународних кривичних дела, најчешће злочина против човечности (убиства, мучење, депортације, прогањање...), треба оставити некажњеним? Право не треба да устукне пред неправом (Рисимовић, 2009:387). У тим случајевима би Римски статут, који је донет на нивоу међународне заједнице и саткан у општем наднационалном интересу, остао без примене. Амнестија се, очигледно, не слаже са заједничким друштвеним интересом о којем се говори у преамбули. Како је у теорији одавно истакнуто, смели и унеравнотежени духови лакше ће се одлучити на преврате ако амнестија представља институцију чија је злоупотреба афирмисана. Ако им пође за руком да остваре своје идеје кроз вршење тешких кривичних дела, о казни у том случају не може бити речи, пошто ће тада власт бити у њиховим рукама, а ако не успеју, они ће бити амнестирани у интересу мира и стишавања (Перић, 1909:9).

Код амнестије, без обзира да ли се даје у унутрашњем или међународном кривичном праву, јавља се неколико основних питања. Ко је надлежан за давање амнестије? За која кривична дела може да се да? Каква су јој дејства?

Амнестија у Републици Србији

Историјски посматрано, амнестија је била акт владара и одраз његове моћи и слободе воље. Још је *Душанов законик* предвиђао у појединим случајевима амнестију за побегле зависне сељаке. По члану 112 *Душановог законика* мерапах добија слободу ако је из тамнице побегао на двор царев. Члан 115 предвиђа да нови господар може да добије „књигу милосну“ за примљеног бегунца. Интересантно је нпр. да је Синтагма Матије Властара, солунског калуђера, као једно од најпознатијих дела византијске правне књижевности XIV века, имала одредбу о амнестији. Она се односила на све затворенике у тамницама осуђене за мања кривична дела, на дан Ускрса (Соловјев, 1998:469).

У Републици Србији амнестија има уставноправни и кривичноправни карактер. Према чл. 99, ст. 1, тачка 12 *Устава Републике Србије* Народна Скупштина даје амнестију за кривична дела (*Службени гласник РС*, бр. 98/2006). Дакле, право давања амнестије је у надлежности законодавне власти. Она није ништа друго него делимично укидање једног закона јер спречава да буду примењени извесни прописи кривичног закона. Стога је опште мишљење да амнестију треба уврстити у оне предмете који су стављени у надлежност законодавне власти, јер једино она може укидати законе, у целини или делимично (Перић, 1909:5). Садржину амнестије, која може бити различита, одређује члан 109 *Кривичног законика Републике Србије* (*Сл. гласник РС*, бр. 98/200685/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009 и 111/2009). Лицима која су обухваћена актом амнестије даје се ослобођење од кривичног гоњења, или потпуно или делимично ослобођење од извршења казне, замењује се изречена казна блажом казном, даје се рехабилитација или се укидају поједине или све правне последице осуде. У савременом кривичном законодавству дејство амнестије се проширује и на друге кривичне санкције тако да њену садржину може да чини и укидање следећих мера безбедности: забране вршења позива, делатности и дужности, забране управљања моторним возилом и протеривање странаца из земље. Ослобођење од кривичног гоњења се још назива аболиција. Израз аболиција (*abolition*) значи укидање, а етимолошки посматрано потиче од латинске речи *oblivio*, што значи заборављање. Кад је дата аболиција, против учинилаца кривичних дела се не може покренути кривични поступак, а ако је поступак у току, обуставља се. По правилу, аболиција се односи на одређено кривично дело или више

кривичних дела и обухвата сва лица која су учествовала у њиховом извршењу. Потпуно или делимично ослобођење од извршења казне такође представља једну од последица амнестије. *Кривични законик* не познаје никаква ограничења у погледу висине изречене казне. Законодавац у сваком конкретном случају процењује шта ће чинити његову садржину. Најчешће се амнестија односи на врсту кривичног дела или висину изречене казне. Могуће је актом амнестије изречену казну заменити блажом казном у оквиру врста казни предвиђених *Кривичним закоником*. Амнестија може да обухвати и брисање осуде и укидање свих или само неких њених правних последица.

Некада се амнестији приговарало да њена примена има за последицу правну неједнакост, поготово ако је мотивисана политичким циљевима, тј. ако су се штитили припадници власти. Данас амнестија постоји у највећем броју савремених кривичних законодавстава и, како се то у теорији оправдано истиче, њоме се настоје отклонити или ублажити неправедна решења произашла из примене закона, тј. када примена кривичног права и санкција није оправдана (Срзентић и др., 1997:512). Међутим, у природи је амнестије да представља акт који се ретко примењује јер се њоме уствари дерогира примена кривичног права и због тога не сме бити широко коришћена. То морају бити ретки изузеци који неће ометати обављање заштитне функције кривичног права, као и остваривање начела праведности и правне једнакости грађана пред законом (Стојановић, 2007:302). Да ли се ти императиви поштују у међународном кривичном праву?

Амнестија у међународном кривичном праву – историјски контекст и поједини случајеви –

Међународно кривично право не даје јасан и недвосмислен одговор на питање о амнестији. Као резултат тога дошло је до појаве различитих мишљења у научним круговима. Са једне стране, уочавају се тврдње да амнестије које се дају за кривична дела из надлежности Међународног кривичног суда представљају неизбежан избор и као такве треба да спрече надлежност Међународног кривичног суда. Са друге стране, противници таквих понашања истичу да оне доприносе једној општој атмосфери некажњавања, што је у супротности са актуелним настојањима да се надлежност за међународна кривична дела врши без изузетка. Додуше, искристалисало се и једно средње размишљање у коме долази до изражаја тежња да се пронађу рационална решења у таквим случајевима и уравнотеже интереси који се штите амнестијама, јер су оне имале важну улогу у различитим фазама политичких преговора у напорима за национално помирење са интересима кривичног гоњења и некажњавања.

Вршење амнестије нипошто не представља новину у историји. Амнестије су у различитим периодима биле изразито привлачне поборницима рата у оквиру мировних напора држава. Током последњих неколико година Аргентина, Камбоџа, Чиле, Ел Салвадор, Гватемала, Хаити, Уругвај и Јужна Африка су давале амнестије члановима бившег режима који су учинили међународна кривична дела, а све као део мировног споразума (Scharf, 1999:507). Многе државе су у своје законодавство унеле одредбе о амнестији за поједина међународна кривична дела као средство за поновно успостављање мира и демократске владавине. Клаузуле о амнестији су често саставни део мировних споразума којима се заборављају и опраштају кривична дела да би се прекинуо неки, у највећем броју случајева, унутрашњи сукоб. Овај чланак испитује да ли су амнестије које дају државе у унутрашњем праву у складу са најважнијим извором, тј. најзначајнијим уговором у области међународног кривичног права, *Римским статутотом*.

У теорији се истиче да је очигледно да су некада правда и мир некомпатибилни циљеви и, да би се прекинуо неки конфликт често праћен тешким кршењем људских права, морају се спроводити преговори са лидерима који су учинили такве повреде које попримају обележја злочина против човечности. По том мишљењу, у оваквим случајевима инсистирање на кривичном гоњењу може пролонгирати конфликт, резултирајући већом смртношћу, већом деструкцијом и већом људском патњом. Лидери различитих страна које учествују у конфликту морају постићи споразум ради окончања борби и кршења правила међународног кривичног права и због тога није реално очекивати да такви лидери пристану на мировни споразум уколико би се, након њега, суочили са казном доживотног затвора, заједно са својим сарадницима (Scharf, 1999:508). Разлози за давање амнестије своде се на то да је, након раздобља превирања и дубоких подела које долази после оружаног сукоба, грађанског рата или револуције, најбоље залечити друштвене ране заборављајући и прецртавајући ранија тешка кривична дела („међународне злочине“) учињена на било којој страни. Верује се да се на тај начин најбрже могу заборавити мржње, анимозитети и тако доћи до националног помирења (Cassese, 2003:335). Супротно овим ставовима, у великом броју радова који су се појавили у последњем време заступа се став да амнестије за међународна кривична дела подривају основна начела демократског, стабилног друштва које почива на владавини права.

Давање амнестије за тешка кривична дела, нарочито она учињена за време рата, има дугу и богату историју. Још је Аристотел у свом чувеном делу *Устав атински* предложио да се несрећа узме као полазна тачка за консензус. Сматра се да је најстарији запис о мировном уговору којим је окончана битка код Кадеша (*Kadesh*), између Египћана

(под вођством фараона Рамзеса II) и Хетита, 1296. године п. н. е., укључивао неки облик амнестије за бегунце који су враћени у домовину. Закон о амнестији је донео и Тразибул (*Thrasylbulus*) након грађанског рата у Атини, 404. године п. н. е. Он је обухватио обе стране, изузев вође побеђене стране (Тридесеторица тирана) и његових најгорих агента. Римски заповедници су такође користили амнестије да умире своје противнике, као што је то чинио Јулије Цезар (*Julius Caesar*), и та пракса је постепено постала уобичајено обележје мировних уговора. Европска историја 17. и 18. века показује да су амнестије највероватније биле саставни део мировних уговора када није било јасног победника у сукобу или када су стране у сукобу имале истинску жељу да успоставе стабилан и дуготрајан мир. У 20. веку два најзначајнија рата окончана су одлучном победом једне стране, те су због тога настојања да се суди пораженој страни била од примарног значаја, што је коришћење амнестије у мировним споразумима учинило мање прихватљивом опцијом. Међутим, проглашавање амнестије пратило је Лозански мир из 1923. године. Она је обухватила Турке који су учинили масакр над Јерменима и поништила претходни Споразум у Севру из 1920. године који је предвиђао суђење за те злочине (Naqvi, 2010:77). На крају Другог светског рата, прогон нацистичких ратних злочинаца довео је до Нирнбершког и других суђења после њега, а споразуми о примирју закључени са силама Осовине нису садржали клаузуле о амнестији. С друге стране, генерал Даглас Мекартур (*Douglas MacArthur*), врховни заповедник савезничких окупационих снага у Јапану, помиловао је неке јапанске државне и војне руководиоце који су били осуђени на смрт и такође амнестирао јапанског цара, што је, сматрало се, био потез који је допринео помирењу САД и Јапана, али је разбеснео многе који су цара Хирохита сматрали за главног организатора агресивног јапанског рата и учињених ратних злочина (Naqvi, 2010:77).

У 20. веку амнестије су масовно почеле да користе владе појединих земаља као средство окончања грађанских ратова. Последњих деценија били смо сведоци широког спектра амнестија које су обележиле процес транзиције из диктатуре у демократију (Хаити 1993, Ангола 1994, Јужна Африка 1995, Сијера Леоне 1996, Алжир 1999. и 2006. година). Поменућемо неке случајеве амнестија. Од 1990-1994. године на Хаитију је владао војни режим на чијем челу су били генерал Раул Седар (*Raol Cedras*) и генерал бригаде Филипе Бијамби (*Philippe Biamby*), који су усмртили више од 3.000 цивилних политичких опонената и мучили велики број њих. Уједињене нације су биле медијатор преговора на Гавернорс ајленду (*Governor's Island*). Постигнутим споразумом војни лидери су се одрекли власти и омогућили повратак демократски изабраног цивилног председника Аристадеа (*Jean-Bertrand Aristide*) у замену за потпуну амнестију за чланове режима. Под притиском медијатора

из Уједињених нација, Аристаде је пристао на клаузулу о амнестији. Савет за безбедност Уједињених нација је одмах „изјавио своју спремност да да највећу могућу подршку потписаном споразуму“ за који је касније истакнуто да „сачињава једини валидни оквир за решавање кризе на Хаитију“. Када су војни лидери прекршили споразум, 31. јула 1994. године, Савет за безбедност је предузео екстреман корак одобравања инвазије на Хаити од стране међународних снага. На вече инвазије генерал Седар је пристао да повуче своју команду када је изгласан *Закон о општој амнестији* у парламенту Хаитија. Преговори о амнестији су довели до жељених резултата: Аристаде је могао да се врати на Хаити и поновно успостави цивилну владавину, војни лидери су напустили земљу, већина војника предала је своје оружје, али се и завршио веома дуг период угрожавања људских права.²

Од 1960-1994. године хиљаде тамнопутих Јужноафриканаца је било у неповољном положају под системомом апартхејда. Да крвави грађански рат не би превагнуо над преговорима, направљен је неки облик амнестије за одговорне. Вође већинске црне популације су одлучиле да је давање амнестија одговарајућа цена која мора да се плати за релативно мирну транзицију до потпуне демократије. У сагласности са споразумима између већих партија, 19. јула 1990. године, Јужноафрички парламент је основао Комисију за истину и помирење (*Truth and Reconciliation Commission*)³, која се састојала од Комитета за кршење људских права (*Committee on Human Rights Violations*), Комитета за амнестију (*Committee on Amnesty*) и Комитета за одштету и рехабилитацију

2 Аристиде је 2000. године освојио велику већину на изборима које су поред међународних посматрача и сами Хаитијани оценили као нелегитимне, па су насиље, корупција и протести завадали Хаитијем. Ово је довело до велике политичке кризе и оружаних напада током 2004. године, након чега је Аристиде поднео оставку и отишао са Хаитија под мистериозним околностима. Авионом САД је одлетео у Централноафричку републику, 29. фебруара 2004. године, а сада се налази у егзилу у јужној Африци. Иако он и даље наводи да је демократски изабрани председник земље, међународна заједница је одбила ту претпоставку. Неки посматрачи наводе да су амнестије можда послале погрешан сигнал Аристидеу и његовим следбеницима, и Хаити је и данас сиромашан и са малим изгледима за побољшање ситуације докле год побуњеници сањају о оружаном повратку. На самом крају, пример Хаитија наводи да „замена амнестије за мир“ може довести до повећаног насиља и будуће дестабилизације.

3 Приликом дефинисања комисија за истину истичу се следећа обележја: прво – комисија за истину је усредсређена на прошлост; друго – комисија за истину није усредсређена на неки посебан догађај, већ настоји да ослика целокупну ситуацију у вези с кршењем људских права или међународног хуманитарног права током извесног периода; треће – комисија за истину обично постоји привремено и за претходно дефинисан период, а престаје да постоји када поднесе извештај са својим налазима; коначно – комисија за истину увек има неку врсту овлашћења, посредством својих покровитеља, која јој омогућавају приступ већем броју информација, већу безбедност или заштиту када истражује веома осетљива питања, и јаче дејство њеног извештаја. Укратко, комисије за истину су тела која се обично оснивају у контексту политичке транзиције земље за истраживање кршења људских права. Комисије за истину могу бити под покровитељством домаћих влада, најчешће органа извршне власти (мада је могуће да буду и под покровитељством органа законодавне власти), или међународних организација попут Уједињених нација или невладиних организација.

(*Committee on Reparation and Rehabilitation*) (Totten, 2009:4). У оквиру процеса који је водила Комисија за истину и помирење, која се често назива „транзиционим механизмом правде“, амнестија је била доступна само оним појединцима који су у потпуности открили све чињенице везане за своја апартхејд кривична дела (Sadat, 2006:110). Након спровођења 140 јавних саслушања и разматрања 20.000 писаних и усмених изјава, Јужноафричка Комисија за истину и помирење је објавила, 29. октобра 1998, на 2.739 страна, извештај о својим открићима (Scharf, 1999:510). Комитет за амнестију је одобрио 849 захтева (Sadat, 2006:112).

Сијера Леоне се суочила са кризом везаном за кршење људских права која је трајала скоро деценију (1991-1999). Резултат те борбе су десетине хиљада мртвих и још више случајева мучења, ампутације и силовања. Сукоб је проистекао из борбе за контролу над рудницима дијаманата. Побуњеничке групе су користиле децу као војнике и велики број њих је био жртва присилне ампутације. Влада Сијера Леонеа и побуњеничке групе познате као Револуционарни уједињени фронт (*Revolutionary United Front*) коначно су покушали да окончају насиље потписивањем Мирног споразума у Ломеу, у јулу 1999. године (*Lomé peace agreement*). Овим споразумом гарантована је амнестија свим лицима која су учествовала у сукобу. Влада и побуњеничке групе су унеле одредбу о оснивању Комисије за истину и помирење, која је почела да ради тек 2002. године. Упркос мировном споразуму дошло је до поновног насиља у овој земљи у мају 2000. године. Снаге Револуционарног уједињеног фронта су заробиле једну групу мировних снага УН постављених у Сијера Леонеу, што је подстакло Велику Британију да интервенише у име мировних снага. Након тога, влада Сијера Леонеа је затражила од Уједињених нација да оснују суд који ће помоћи у кривичном гоњењу и суђењу учиниоцима најтежих кривичних дела. Суђење је почело 2002. године. Овај новоосновани *ad hoc* кривични трибунал сматра се новом категоријом међународних кривичних судова и углавном се узима као *хибридни* трибунал јер је његов састав мешовит, а већину међународних судија именује генерални секретар ОУН. Мандат генералног секретара Уједињених нација да започне преговоре са Сијера Леонеом како би се установио један независан међународни суд за суђења тешким облицима кршења међународног хуманитарног права био је утемељен на *Резолуцији Савета безбедности 1315*. Споразум о Специјалном суду и Статут Специјалног суда ратификовала је Скупштина Сијера Леонеа, у марту 2002. године, на основу *Закона о ратификацији*, који изричито наводи следеће: „Специјални суд неће бити део правосудног система Сијера Леонеа“ (Meisenberg, 2004:838). Значајан је члан 10 Споразума о оснивању суда који истиче да свака амнестија дата за злочине из надлежности суда неће бити препрека за суђење. То зап-

раво значи да суд неће уважити амнестије проистекле из Споразума из Ломеа. Ова одлука је од кључног значаја за развој међународног кривичног права јер представља прву одлуку једног међународног кривичног суда која каже да амнестије нису препрека суђењу за међународна кривична дела (Ssenyonjo, 2007: 380).

У земљама Латинске Америке нису постојале никакве комисије за истину, него су амнестије доносили војни режими самоиницијативно. Због тога, 70-тих година прошлог века почиње кампања против избегавања кажњавања страних диктатора, посебно у Латинској Америци, због кршења људских права. Самостално проглашене амнестије на које су се позивали војни диктатори који су одлазили са власти и желели да на тај начин себе заштите, наишле су на снажно оспоравање у Латинској Америци од стране удружења жртава као што је „Мадрес де ла плаза де Мајо“ (*Mothers of the Plaza de Mayo*), и Латиноамеричке федерације удружења породица несталих притвореника (*Latin American Federation of Associations of Relatives of Disappeared Detainees*). Комисија за људска права објавила је 1997. године извештај, чији је аутор био *Louis Joinet*, који идентификује три елемента есенцијална за борбу против избегавања казне. То су: право жртава да знају шта се догодило њима и њиховим сународницима, право на правду (укључујући право на правни лек) и право на одштету (Sadat, 2006:115). Иако изричито не помињу кривично гоњење као *sine qua non* кампање против изигравања казне, нема сумње да су они, као и групе жртава широм света, кривично право идентификовали као камен темељац те борбе.

Ови случајеви су значајни за рад Међународног кривичног суда иако су се одиграли много година пре ступања на снагу *Римског статута*. Они представљају, на неки начин, подлогу за будуће одлучивање. Због тога је значајно да истакнемо став МКС-а у односу на поједина дешавања у афричком региону која су праћена тешким кршењем људских права након што је он почео са радом. Само до децембра 2006. године три случаја су упућена тужиоцу као вид процесног иницирања вођења кривичног поступка од стране држава. У складу са чланом 14, ст. 2 *Римског статута* држава чланица може тужиоцу упутити случај када сматра да је учињено једно или више кривичних дела која спадају у надлежност Суда, захтевајући да тужилац истражи случај (Уганда, Демократска Република Конго и Централна Афричка Република). Прво упућивање је извршио председник Уганде, *Yoweri Museveni*, по питању тзв. Божије армије отпора (*Lord' Resistance Army/Movement*), побуњеничке групе коју је водио *Joseph Kony*. Побуњеници су били активни углавном на северу земље (*Acholiland*) наводећи да се боре за демократију, уставне реформе и против маргинализације племена у северној и источној Уганди. Упркос овим тврдњама, Божија армија отпора није успела да обезбеди политичку подршку и све више се фокусирала угла-

вном на нападање цивила, отимање школараца, приморавање девојака на проституцију и дечака на брутална убиства. Процењено је да су побуњеници отели више од 25.000 дечака и девојчица и убили десетине хиљада цивила. Након интензивних дејстава снага Народне одбране Уганде и оптужби од стране МКС-а (Међународни кривични суд, у јулу 2005. године, издаје налоге влади Уганде за хапшење пет врховних лидера побуњеника за ратне злочине и злочине против човечности), већина побуњеника, у септембру те године, бежи у Гарамба Национални парк, у Демократској Републици Конго. Ови налози за хапшење су били први који су издати од стране МКС-а од његовог оснивања. Председник Уганде је, међутим, не поштујући налоге за хапшење МКС-а, амнестирао побуњенике у јулу 2006. године под условом да прихвате мир. Споразум о прекиду непријатељства између владе Уганде и побуњеника ступио је на снагу 29. августа 2006. године. Тако је, уместо пружања потпуне подршке раду МКС, влада Уганде показала своју неспремност да испуни обавезе хапшења и изручивања.⁴ Власт у Уганди је правдала свој поступак тврдњом да је „највећа правда за људе који су патили скоро две деценије то да имају мир“ (Ssenyonjo, 2007:370).

Према речима председника Комисије за амнестију Уганде (*Peter Onega*), за Копу-ја је казна доживотног затвора награда јер се ради о човеку који је живео у шуми под веома тешким условима, па ће затворски услови за њега бити изузетно добри и још ће се о њему бринути (Ssenyonjo, 2007:370). Наравно, Joseph Kony тврди да је невин и да је председник Museveni хтео да уништи Ачоли народ и присвоји њихову земљу. Управо због тога би требало да иступе пред МКС и одговоре на оптужбе.

У октобру 2006. године, председник МКС-а, судија Philippe Kirsch, у извештају који је упућен Генералној скупштини Уједињених нација, наглашава потребу сарадње са судом имајући у виду искуства из прошлости. Поново је наглашена обавеза Уганде да сарађује са судом, да поштује најосновнија људска права и слободе и помогне реализацији суђења лицима одговорним за ратне злочине и злочине против човечности.

Оправданост амнестија у међународном кривичном праву

О разлозима целисходности и оправдања амнестија у претходним случајевима и њиховом односу према *Римском статуту* данас се пуно

⁴ Интересантна је алтернатива коју власт у Уганди нуди уместо изручења МКС-у. То је традиционални механизам помирења Ачоли народа, тзв. „мато опут“ који се користи свуда у Африци, али под различитим именом. По овом механизму помирења оптужени лидери би се појавили на јавној церемонији и извинили народу Уганде.

расправља. На примеру Хаитија се може видети да је амнестија за тешка кривична дела на крају довела до дестабилизације државе. Људска права су још више била нарушена и поново је наишао период немира и нестабилности. Аристиде, уместо да користи спољну помоћ Сједињених држава и Уједињених нација, почиње да се понаша опортунистички. Године 2000. он је победио, са великом већином, на изборима који су од стране међународних посматрача и самих Хаићана проглашени за нелегитимне. То је довело до политичке кризе и оружаних напада, па су овом земљом завладали насиље, корупција и протести (Sadat, 2006:117). Комисија за људска права Уједињених нација (*UN Commission on Human Rights*) је закључила да је некажњавање главни разлог за наставак кршења људских права у свету (Scharf, 1999:512).

Кривична дела која су учињена у претходним примерима противна су прописима кривичног законодавства сваке савремене земље и одредбама *Римског статута*. Њихови учиниоци, свесни да се непрекидно налазе под претњом судске истраге, неће да напусте власт. Због тога се они самопроглашеним амнестијама ослобађају од могућности кривичног гоњења или исти захтев упућују будућим припадницима власти као услов за њено препуштање. Ослобођење амнестијом у таквим случајевима се мора одбацити јер једна цивилизована земља не може одобрити дела која су учињена. Ради се о групама људи који су погазили и нарушили најосновнија права човека и грађанина.

Формулација Преамбуле *Римског статута* указује да би поштовање амнестија које би доделиле државе у свом унутрашњем праву од момента када је суд почео са радом, тј. када је ступио на снагу његов Статут, било у супротности са његовим основним циљевима. Посвећеност Међународног кривичног суда борби против некажњавања учинилаца најтежих кривичних дела, наглашена у Преамбули, веома је важна када треба тумачити Статут овог суда, због тога што указује на циљ и сврху уговора. У складу с општим правилом о тумачењу уговора садржаном у *Бечкој конвенцији о уговорном праву* „уговор ће бити тумачен ... сходно уобичајеном смислу који се мора дати изразима у уговору у њиховом контексту и у светлости његовог предмета и његовог циља“ (Сл. лист СФРЈ – *Међународни уговори и други споразуми*, бр. 30/72).

Истиче се да је амнестија акт политичке мудрости који омогућује да дођу до изражаја разни моменти, правни и ванправни, код мењања курса кривичне репресије уопште или у погледу неких кривичних дела или неких учинилаца.⁵ Када су у питању тешка кривична дела, као што

⁵ Тако је нпр. Скупштина Републике Србије усвојила *Закон о амнестији* (Службени гласник РС, бр. 18/2010) којим се даје амнестија за одређена кривична дела против војске Србије, и то за избегавање војне обавезе, избегавање пописа и прегледа, неизвршавање материјалне обавезе, избегавање војне службе онеспособљавањем или обманом и самоволно одсуствовање и бекс-

је нпр. злочин против човечности, о томе не може бити говора. У таквим случајевима амнестија представља злоупотребу чији је циљ да се од кривичног гоњења и кажњавања заштите учиниоци кривичних дела који би припадали владајућој класи.

Применом амнестије треба евентуално ублажити неко неправедно решење произашло из примене кривичног закона које више не одговара потребама друштвене заједнице. Јасно је да се овај аргумент у корист амнестије не може применити када су у питању међународна кривична дела. Тешко бисмо могли тврдити да је неправедна примена кривичног закона у случају повреде права на живот, телесни интегритет, слободу и сл. Убиство се никада не може сматрати политичким кривичним делом имајући у виду да амнестија евентуално може бити оправдана за нека политичка кривична дела.

Сваки институт кривичног права мора бити разрађен и до најситнијих детаља имајући у виду заштитну функцију кривичног права и његове основне принципе. Општи заштитни објект у кривичном праву су основна права човека и општа добра која су у функцији њиховог остваривања. Већина основних права човека постала су општа тековина човечанства, без обзира што се у неким земљама не остварују. Тако, нпр., забрана ропства и принудног рада представља заштиту једног од основних права човека – права на слободу (Мијалковић, 2004:175). Кривично право је немоћно да заштити и најосновнија људска права и то управо онда када постоји њихова масовна повреда, када је то последица агресивних ратова, диктаторских режима, сиромаштва, глади (Стојановић, 2009:115). Амнестије које смо проучавали у међународном кривичном праву су у супротности са основном сврхом кривичног права и његовим основним принципима. Ради се о актима који повређују принципе легитимности, праведности и сразмерности, али и један принцип карактеристичан за међународно кривично право, а то је начело солидарности и узајамног поверења међу државама. У основи начела праведности и сразмерности је циљ да казна и друга кривична санкција буду праведне и сразмерне учињеном кривичном делу. Међутим, неке појаве у развоју међународног кривичног права стављају нас пред дилему да ли се и у којој мери ово начело остварује. Међународно кривично право би требало да обавља заштитну функцију у корист целог човечанства. Утолико избегавање примене казне за неке злочине и неке учиниоце намеће приговор селективне правде која представља грубо кршење овог начела (Стојановић, 2008:31). Начело солидарности и узајамног поверења међу државама полази од концепције релативног суверенитета држава и добровољног преношења неких функција у

тво из Војске Србије. Као *ratio legis* доносиоци закона наводе нова законска решења у погледу извршавања војне обавезе.

области кривичног права на међународну заједницу. Амнестије за међународна кривична дела указују на релативност овог начела јер њихово сузбијање очигледно није у интересу свих земаља света, што онда доводи до неповерења међу државама у међународној заједници. Код легитимности се у први план истиче оправданост и прихватљивост одређених установа и норми. Јасно је да се за установу амнестије у међународном кривичном праву не може рећи да је оправдана имајући у виду тежину и друштвену опасност међународних кривичних дела у ужем смислу.

Беома је дискутабилан став који изражавају поједини правници из међународног јавног права по којима амнестије до којих се дошло кроз поступак националног помирења, уз истицање велике улоге комисија за истину и помирење и њихових одлука да се амнестирају учиниоци тешких кривичних дела са циљем превазилажења унутрашњих сукоба и транзицији ка демократији, треба прихватити. Почетком 70-тих година прошлог века многе земље су успоставиле комисије за истину, које би се концентрисале на целокупан опус повреда припадника претходног режима. Истиче се да оне представљају чак и један вид терапије јер омогућавају жртвама да о претрпљеном страху говоре без мучних околности какве доносе уобичајене процедуре кривичног поступка. Одлука јужноафричке владе да оформи Комисију за истину и помирење (*Truth and Reconciliation Commission*) изазвала је интересовање међународне заједнице. За њу се истиче да је јединствена јер је оформљена од стране демократски одабраног законодавног тела које је укључивало и представнике апартхејд жртава, и није била само наредба коју треба извршити (Sadat, 2006:118). Током овог процеса су одржаване дебате између оних који су фаворизовали безусловне амнестије и оних који су се противили амнестији било које врсте. Учиниоци који нису признали дела и даље су могли бити процесуирани. Јужноафричка Комисија за истину и помирење, због велике подршке коју је уживала у јужној Африци и ван ње, наводи да у неким случајевима пажљиво формулисане одредбе амнестије у комбинацији са претњом суђењем и алтернативним облицима кажњавања могу бити пожељна средства за унапређење правде. По нашем мишљењу, алтернативе казни у савременом кривичном законодавству су прихватљиве само када се ради о лакшим кривичним делима.⁶ Дакле, када су у питању тешка кривична дела, то је апсолутно неприхватљиво. За поједине теоретичаре амнестија је очигледно делотворан инструмент за постизање компромиса у сврху успостављања мира у земљама које су у развоју. Додуше, они покушавају да

⁶ Према мишљењу Мајкла Шарфа (Michael Scharf), потребно је још утврдити да ли је држава предузела кораке да кроз неке алтернативне начине кажњавања санкционише учиниоце (престанак радног односа, губитак државне или војне пензије и сл).

направе разлику између самопроглашених, безусловних амнестија, које су нарочито долазиле до изражаја у различитим земљама Латинске Америке, када је велики број војних хунти сам себе амнестирао за све злочине за време своје владавине или су приморали цивилне владе да то учине пре него што им предају власт и, са друге стране, амнестија које обезбеђују механизме за истрагу и опраштање у процесу националног помирења тако што произилазе из неке посебне одлуке суда или Комисије за истину и помирење (Cassese, 2003:335; Meintjes, 2000:86). Јасно је да установа амнестије не може да буде никакав инструмент за компромисе када се ради о „међународним злочинима“. Касезе истиче да су комисије за истину и поверење значајна алтернативна опција срамоћењу и ризицима које носе кривични поступци (Cassese, 2003:10). Једно од овлашћења тог тела је давање амнестије појединцима који су у потпуности разоткрили злочине против човечности.⁷ Комисије за истину и поверење представљају тела која никако не могу да имају овлашћења која има законодавни орган или суд, тј. њихове одлуке не треба изједначавати са одлукама законодавних органа и судским одлукама. Такође, са скепсом се може прихватити и чињеница да су те комисије вршиле поједине истражне радње. Када се ради о самопроглашеним амнестијама, постоји консензус између теоретичара кривичног и међународног права да су оне апсолутно неприхватљиве.

Суђења лицима одговорним за тешка кривична дела може обесхрабрити наредне покушаје очигледног нарушавања људских права. Покретање, вођење кривичног поступка и доношење пресуде је једини исправан начин да се дође до праве истине о учињеним кривичним делима. Роберт Џексон (*Robert Jackson*), главни тужилац у Нирнбергу, је истакао да најбитнију баштину овог суђења управо представља документација нацистичких кривичних дела „са таквом аутентичношћу и таквим детаљима да нико у будућности не би могао да порекне ова кривична дела“.

Ниједна међународна организација не сме да даје одобрења за амнестије. Историја је показала да је амнестија дата Турцима за масакр над преко милион Јермена током I светског рата охрабрила остале да предузму сличне кораке. На пример, Адолф Хитлер је закључио да би могао своју геноцидну политику да спроводи без казне. У свом обраћању нацији, 1939. године, он је навео: „Ко након свега данас говори о уништењу Јермена“? (Scharf, 1999:514).

Ако желимо да поштујемо одредбе *Римског статута*, ма колико он неразвијен био када су у питању општи институти кривичног права, боље је да мировни споразуми који се закључују у будућности крче пут ка поштовању смисла и духа *Римског статута*, чиме би се ставила

⁷ Касезе истиче да је то значајно, ново обележје комисија.

тачка на некажњавање и тиме допринело превенцији вршења међународних кривичних дела. Дакле, давање амнестије за злочин против човечности и друга тешка међународна кривична дела, било од стране националних органа власти државе потписнице *Римског статута*, било од стране „неких“ комисија за истину и поверење, долази у сукоб са одредбама о надлежности Међународног кривичног суда.

Надлежност Међународног кривичног суда

Међународни кривични суд делује у односу на најтежа кривична дела против међународне заједнице. Одељак II, чл. 5 *Римског статута* ограничава стварну надлежност (*ratione materiae*) МКС само на најтежа кривична дела, значајна за целокупну међународну заједницу. То су: злочин геноцида, злочини против човечности, ратни злочини и злочин агресије.

Када је у питању временска надлежност МКС-а (*ratione temporis*), чл. 11, ст. 1 *Статута* истиче да је суд надлежан само за кривична дела која су извршена после ступања на снагу *Римског статута*. То, дакле, значи да нико не може одговорати за кривично дело које у тренутку извршења није било кривично дело из надлежности МКС-а. На овај начин одређена временска надлежност спречава ретроактивну примену *Римског статута*, што практично представља једно од класичних обележја начела законитости у материјалном кривичном праву (Шкулић, 2005:350), које је изричито регулисано у чл. 22 и 23 *Статута*. Начело законитости више не треба ограничавати искључиво на законе држава јер, посебно након развоја принципа заштите људских права, различити правни пореци се прилагођавају међународним односима, као што то показују актуелни међународни уговори. Дакле, начело законитости добија свој интернационални карактер јер у једном ширем смислу обухвата и међународне уговоре, мада ти уговори уствари постају закон након ратификације у националном законодавству (Шкулић, 2005:350). Тако не стоје примедбе многобројних правника међународног права који истичу да није јасно зашто теоретичари кривичног права толико инсистирају на поштовању начела законитости када *Римски статут* није закон него међународни уговор. У новије време се јасно уочава тежња да се начело законитости и у међународном кривичном праву да оно место које оно има у националном кривичном праву. Наиме, ако не би важила основна претпоставка да се норме међународног кривичног права претходно морају преузети у домаће кривично право, односно ако се заговара непосредна примена међународног кривичног права, за начело законитости треба да важе исти они строги стандарди који су уобичајени у кривичном праву. Дакле, реч је о суштини и квалитету овог начела, а не о форми. Не треба и буквално инси-

стирати на закону, већ на адекватном међународном правном акту (*nullum crimen sine actu*) (Стојановић, 2008:20).

Персонална надлежност (*rationae persone*) подразумева одређивање круга лица на које се односи надлежност Међународног кривичног суда. Суд има ингеренцију над држављанима државе која је приступила Суду, окривљеним за злочин у складу са чл. 12, ст. 2, тачка б. Суд може кривично да гони и држављане држава које нису чланице, а које прихватају његову надлежност на *ad hoc* основи, или на основу одлуке Савета безбедности. У чл. 27 *Статута* посебно се истиче ирелевантност јавне функције, што значи да таква функција неће ни у ком случају изузети лице од кривичне одговорности, нити ће представљати основ за блаже кажњавање. За кривична дела из надлежности Међународног кривичног суда не може одговарати лице које у време извршења кривичног дела није навршило осамнаест година.

Месна надлежност МКС-а (*rationae loci*) се проучава заједно са општим правилима која се односе на претпоставке за успостављање надлежности у општем смислу. У унутрашњем законодавству месна надлежност је скуп правила према којима се од више стварно месно надлежних судова одређује онај суд који ће да води поступак. У међународном кривичном праву постоји само један МКС, али се његова надлежност ипак не утврђује аутоматски, већ према правилима којима се регулише однос надлежности тог суда са надлежношћу националних органа, као и другим правилима у односу на тежину кривичног дела, те деловања принципа комплементарности (Шкулић, 2005:348). Месна надлежност МКС-а постоји у односу на суђење за кривично дело учињено на територији држава које су прихватиле надлежност суда, држава потписница (чл. 12, ст. 2, тачка а). Он ће такође бити надлежан за суђења за кривична дела учињена на територији државе која прихвата његову надлежност на *ad hoc* основи.⁸ *Статут* проширује значење појма територија како би обухватио кривична дела учињена на бродовима или у ваздухопловима регистрованим у држави која је приступила Суду. Ово је уобичајено и општеприхваћено проширење појма територије. Логично је да месна надлежност треба да се односи и на ваздушни простор изнад државе и на њене територијалне воде.

Одредбе о надлежности Међународног кривичног суда су нам неопходне и као увод у следеће поглавље у коме значајно место заузима расправа о принципу комплементарности, према којем је за вођење поступка примарно надлежна држава чланица *Римског статута*, а само под одређеним условима МКС.

⁸ Држава која није приступила *Римском статуту* али је писменом изјавом поднесеном Секретаријату суда прихватила његову надлежност.

Однос Римског статута према амнестијама у унутрашњем праву

Какав став Међународни кривични суд треба да заузме према евентуалним амнестијама за међународна кривична дела које у будућности могу дати државе својим држављанима у националном праву? Упркос темељном описивању међународних кривичних дела у његовој надлежности, *Статут* нема одредбу која се посебно односи на питање амнестије за таква дела. Постоји, међутим, неколико чланова *Римског статута* помоћу којих МКС може да реагује на такве ситуације. То су чланови 16, 17 и 53. У теорији се истиче да је пропуштање да се одредба о амнестији унесе у *Римски статут* намерно, јер се Међународни кривични суд у Преамбули обавезао да се супротставља избегавању казне за тешке злочине. Стога би било недоследно да поштује домаће амнестије. Недостатак одредбе о амнестији у *Римском статуту* резултат је и опречних ставова и немогућности постизања консензуса између земаља учесница дипломатске конференције. Наиме, током фазе договарања о будућем статуту Међународног кривичног суда вођене су жустре расправе о амнестијама и статусу комисија за истину. Један број земаља, међу којима су Јужна Африка и САД, су сматрале да националне амнестије треба да уђу у *Римски статут*, али тако да изузимају надлежност Међународног кривичног суда у одговарајућим ситуацијама. Јужна Африка је посебно инсистирала на увођењу алтернативних облика одговорности, забринута да ће приступ какав има и њихова Комисија за истину и помирење, којим се нуди амнестија у замену за искрено признање, бити одбачен као доказ о недостатку воље државе да води случај (Schabas, 2001:68). Делегација САД је изнела неписани неформални предлог да Суд узме у обзир домаће амнестије када одлучује да ли да искористи надлежност или не. Према ставу САД, политика која фаворизује суђење учиниоцима међународних кривичних дела мора бити избалансирана према потреби да затвори „врата конфликта из прошле ере“ и да „охрабри предају оружаних група“ и на тај начин олакша транзицију ка демократији (Scharf, 1999:508). Један од неколико разлога које су САД навеле у својој одлуци од 6. маја 2002. године којом су обавестиле генералног секретара УН о својој намери да не постану држава потписница био је и тај да *Римски статут* није прихватио амнестије под одређеним околностима, да по њиховом мишљењу треба дозволити демократски избор између суђења и националног помирења и да Међународни кривични суд није тај који ту одлуку треба да донесе (Seibert-Fohr, 2003:556).

Остале земље учеснице дипломатске конференције су реаговале изражавањем страха да би домаће амнестије могли да искористе диктатори и ратни злочинци који покушавају да избегну примену правних

норми и да би то деградирало Суд (Roht-Arriza, 2000:79). Поједини аутори истичу да су домаће амнестије уперене ка томе да се учиниоци ратних злочина, геноцида и злочина против човечности заштите и да је заиста штета што су предлагачи *Римског статута* пропустили могућност да у њему јасно и недвосмислено наведу да су такве амнестије неприхватљиве (Van den Wyngaert и др., 2002:727).

Међутим, одређен број одредби *Римског статута* Међународног кривичног суда се може искористити да би се доказало да су националне амнестије неважеће са становишта међународног кривичног права.

У одредби насловљеној са „прихватљивост“, у чл. 17, *Статут* се бави сложеним односом између националних правосудних система и Међународног кривичног суда. Сагласно ставу 10 Преамбуле и члану 1 *Римског статута*, овлашћења Међународног кривичног суда у вршењу своје надлежности над лицима оптуженим за међународна кривична дела комплементарна су националним кривичним судовима. Израз комплементарност по једном мишљењу је појам коме је придодато погрешно значење због тога што је у суштини установљен однос између међународног и националног правосуђа који је далеко од „комплементарног“. Ова два система пре функционишу супротно један од другог и, у извесној мери, показују непријатељство један према другом (Schabas, 2001:67).

Сходно принципу комплементарности, за вођење поступка је примарно надлежна држава чланица *Римског статута*, а само под одређеним условима Међународни кривични суд. Да би Међународни кривични суд могао да покрене и води кривични поступак, неопходно је да не постоје сметње које се односе на деловање принципа комплементарности. Одредба члана 17 *Статута* прописује ситуације које се односе на деловање принципа комплементарности, у којима се поступак неће водити пред Међународним кривичним судом. Према тој одредби, МКС ће одлучити да је случај неприхватљив када: а) се о случају већ води истрага, или је започело кривично гоњење у држави чији су органи за њега надлежни, осим ако та држава не жели, или није у стању да прописно спроведе истрагу или предузме кривично гоњење; б) случај је истражен од стране државе чији су органи за њега надлежни и они су одлучили да нема места кривичном гоњењу, осим уколико та одлука није резултат невољности или неспособности да прописно предузму кривично гоњење; ц) лицу о коме је реч је већ било суђено за дело које је предмет оптужбе, а нема услова за одступање од принципа *ne bis in idem*, и д) случај нема довољну тежину да оправда поступање МКС-а. Овај члан се може употребити када се говори о легалности домаћих амнестија и деловању МКС-а. У одсуству специфичне одредбе о амнестији, Суд мора да одреди да ли је случај прихватљив према члану 17. Судећи по ставу 1, тачки а, случај је неприхватљив уколико се води

истрага или је започело кривично гоњење, осим ако држава не жели или није у стању да прописно спроведе истрагу или предузме гоњење. Према Schabas-у, држава је невољна и не жели да спроведе истрагу када национални суд поступа „површно и реда ради“ како би се стекао утисак да су истрага и суђење у току, иако недостаје одлучност у њиховом спровођењу, док се питање да ли је држава у стању да прописно спроведе истрагу посматра кроз призму да ли може да ухвати окривљеног или да обезбеди потребне доказе и сл. (Schabas, 2001:67). Да ли је „случај истражен“ (тачка б) мора се процењивати од случаја до случаја. Што значи да ако амнестија спречи истрагу, тј. истраге није ни било, о неприхватљивости случаја се не може говорити. Тачка ц) истиче да се лицу неће судити од стране МКС-а ако му је већ суђено од стране другог суда. Ако је неко национално суђење већ окончано, изречена пресуда представља препреку судском поступку који би водио МКС, осим у случају намештених или како их још називају „*performance*“ суђења. Она су дефинисана као суђења спроведена да би се окривљени заштитио од проглашења кривице, или она која нису спроведена независно или непристрасно и на начин који „у датим околностима није у складу с намером да се дато лице приведе правди“. У случајевима амнестија о којима смо говорили није било никаквог суђења зато се ни овде не може истицати да је случај неприхватљив са становишта члана 17. Могуће је, ако се амнестија даје пре суђења или у току суђења, засновати надлежност МКС-а по основу тачке а) и б). Проблем је, међутим, шта чинити са лицима која су амнестирана након што су осуђена у датој држави. Да ли овде постоји *res judicata* јер суђење је завршено. Члан 20 говори само о неприхватљивим начинима вођења кривичног поступка, али не и о томе шта чинити са неприхватљивим мерама донетим након што је поступак окончан. Једно од решења је екстензивно тумачење појма „поступак“, што би дозволило да се и амнестије третирају као намештена суђења (Van den Wyngaert и др., 2002:727). Посебно амнестије које су доделиле комисије за истину и помирење не могу бити квалификоване као суђења, нити се пројекат комисије о искреном признању узима као облик истраге у смислу тачке а) и б). *Статут* такође прописује као неприхватљив и случај који није „у довољној мери тежак да би се оправдало даље ангажовање Суда“ (тачка д). Како се у случајевима амнестија које смо описали ради о тешким кривичним делима, јасно је да се ова тачка не може применити на њих, тј. случај би био прихватљив. Тежина се мора одредити на бази карактеристика конкретног кривичног дела. Узимајући у обзир да је МКС надлежан за кривична дела која се сматрају најтежим, неприхватљивост на бази тежине случаја требало би да буде рестриктивно тумачена омогућавајући изузетак само у ограниченом броју случајева (Seibert-Fohr, 2003:566).

У појединим расправама се истиче да би члан 53 у неким случајевима могао довести до прихватања амнестије. Овде се ради о тзв. дискрецији тужиоца. Наиме, ако је случај упућен тужиоцу у складу са чланом 13 *Римског статута*, тужилац може одбити да истражује уколико „узимајући у обзир тежину кривичног дела и интересе жртава ипак постоје разлози за веровање да истрага не би била у интересу правде“ (члан 53). Након истраге, тужилац може одбити да настави са гоњењем када оно „није у интересу правде, узимајући у обзир све околности, укључујући тежину кривичног дела, интересе жртава, године и друге околности које се односе на личност учиниоца, као и његову улогу у наводном кривичном делу“. Коначну одлуку ће донети Предпретресно веће (*Pre-Trial Chamber*). У делу који се односи на оправданост амнестија за међународна кривична дела више пута смо истакли да је вођење кривичног поступка за таква понашања управо неопходно да би се задовољила правда и интереси жртава. На овом месту је значајно да кажемо да у неким случајевима у којима предмет, из политичких разлога, није упућен тужиоцу, он може иницирати истрагу на сопствени захтев (*proprio motu*), на основу обавештења о учињеном кривичном делу из надлежности МКС-а. Израз „може иницирати истрагу“ треба схватити као његово право иницирање истраге, које није ничим условљено и заснива се на његовој дискреционој процени, а активира се на основу његове слободне одлуке, а не кроз деловање било које друге стране, као што су нека држава или Савет безбедности УН (Шкулић, 2005:431).

И на крају, постоји још један члан који може бити од значаја за тирање националних амнестија. Та опција се зове одлагање истраге или кривичног гоњења и регулисана је чланом 16. Наиме, истрага или кривично гоњење не смеју започети, нити бити настављени у складу са *Римским статутом*, током периода од 12 месеци након што је Савет безбедности резолуцијом прихваћеном у складу са Главом VII *Повеље УН* то затражио од Суда. Савет безбедности, под истим условима, може да понови такав захтев. *Статут* намеће услов да при тражењу одлагања истраге или кривичног гоњења, Савет безбедности поступа у складу са Главом VII *Повеље Уједињених нација*. То значи да Савет мора да утврди постојање „претње миру“, „нарушавање мира“ или „акт агресије“ у складу с чланом 39 *Повеље*. Тешко је замислити ситуацију у којој одбијање да се призна национална амнестија представља претњу по међународни мир.

Закључне напомене

Наведени примери амнестија у Међународном кривичном праву показују да она има помало револуционарни карактер. Без обзира да ли

се ради о самопроглашеним, безусловним амнестијама, или оним које произлазе из неке посебне одлуке комисија за истину и помирење, амнестије се углавном правдају чињеницом да њихова примена доприноси миру и стишавању у држави. Међутим, потпуно је јасно да се ради о противправном измицању казни.

Неколико судских одлука које су донете у последње време указују на неприхватљивост амнестија за међународна кривична дела. У првој, *Тужилац против Фурунције*, Међународни трибунал за гоњење лица одговорних за озбиљне повреде међународног хуманитарног права извршене на територији бивше Југославије донео је одлуку да је за кривично дело мучења било која амнестија недоследна правилима међународног кривичног права. Тачније, у пресуди се истиче да ако би нека држава предузела националне мере којима се амнестирају учиниоци, радило би се о мерама којима се крше општи принципи и одредбе међународних уговора, и да такве одлуке не би стекле признање у међународној заједници.⁹

Док се случај *Тужилац против Фурунције* амнестијом бавио само у пролазу, ово питање се јасно и недвосмислено појавило пред Специјалним судом за Сијера Леоне (*Special Court for Sierra Leone*). Двојица оптужених пред поменутиим судом су истакли да је њима гарантована амнестија у оквиру мировног споразума у Ломеу и да до суђења пред Специјалним судом не може доћи. Наиме, 7. јула 1999. године, Револуционарни уједињени фронт и влада Сијера Леонеа потписали су мировни споразум у Ломеу, у држави Того (*Lomé Agreement*). Члан IX Споразума из Ломеа обезбеђује веће уступке Револуционарном уједињеном фронту укључујући, између осталих, масовну амнестију како би се смирио деценијски грађански рат. Жалбено веће Специјалног суда за Сијера Леоне је одлучило да амнестије припадника зарађених фракција у грађанском рату у овој земљи на основу такозваног Мировног споразума из Ломеа нису препрека за суђење тим лицима пред овим судом (Meisenberg, 2004:856).

Утврђивање истине у кривичном поступку треба да представља примарни циљ без обзира да ли се поступак води у унутрашњем праву или пред МКС-ом. Јасно је да држава може на одговарајући начин да опрости нека кривична дела против уставног уређења и против војске, али кривична дела као што су убиство, силовање и слична никако не спадају у ту категорију. Амнестија представља лицемерје за жртве кривичних дела чија су основна људска права повређена. Пуно остваривање принципа владавине права подразумева да закон обавезује све,

⁹ Тужилац против Анте Фурунције, *Пресуда IT-95-17/1-T*, 10. децембар 1998. године, Мумба, Касезе и Меј, судије.

тј. да не сме бити појединаца који имају моћ да буду изнад њега и живе у „комфорној повучености“ (Scharf, 1999:513).

Можемо да констатујемо да постоји међународна законска обавеза да се покрене и води кривични поступак најпре у унутрашњем праву држава потписница одговарајућих међународних уговора који предвиђају таква понашања као кривична дела. Ако оне то не учине, или се ради о тзв. „намештеним суђењима“, онда случај треба да преузме МКС.

Читава ова расправа поново потврђује став који су теоретичари који се баве кривичним правом већ одавно заузели, а то је да су општи институти кривичног права у недовољној мери разрађени у *Римском статуту*, што свакако представља разлог за његове измене и допуне. *Статут* не помиње изричито амнестију, али он ипак није потпуно нем у погледу овог питања. Известан број одредби пружа могућност МКС-у да делује. Приликом доношења одлуке да ли да примени члан 16, 17, 20 или 53 неизмерно велику помоћ ће му пружити досадашња пракса у давању амнестија, док евентуално не буде донет додатни протокол на *Римски статут* који ће регулисати питање амнестије. Да ли је то претерано оптимистичко гледање на развој међународног кривичног права, узимајући у обзир да и они који су радили на састављању *Римског статута* нису могли да се сложе око одређене одредбе о амнестији, показаће време.

Литература:

1. Аристотел, (1997). *Устав атински*, Плато, Београд.
2. *Black's law dictionary.*, (2004). Thomson West, St. Paul.
3. Cassese, A., (2004). *International Criminal Law*, Oxford University Press, Oxford.
4. Meisenberg, S., (2004). *Legality of amnesties in international humanitarian law: The Lome Amnesty Decision of the Special Court for Sierra Leone*, International Review of the Red Cross, Vol. 86, December/2004, p. 837-851.
5. Meintjes, G., (2000). *Domestic Amnesties and International Accountability*, in International crimes, peace, and human rights: The Role of the International Criminal Court, New York, p. 83-93.
6. Мијалковић, С., (2004). Теоријско одређење појма трговине људима, *Наука-Безбедност-Полиција*, бр. 2–3, Београд: Полицијска академија.
7. Naqvi, Y., (2010). *Impediments to Exercising Jurisdiction over International Crimes*, Asser press, Hague.
8. Перић, Ж., (1909). *О амнестији у српском кривичном праву*, Штампарија Саве Раденковића и брата, Београд.

9. Рисимовић, Р., (2009). Нужна одбрана и права и дужности полицијских службеника, *Безбедност*, бр. 1–2, Београд: Министарство унутрашњих послова.
10. Roht-Arriaza, N., (2000). *Amnesty and the International Criminal Court*, in *International crimes, peace, and human rights: The Role of the International Criminal Court*, New York, p. 77-83.
11. Sadat, L., (2006). *Exile, Amnesty and International Law*, Notre Dame Law Review, Vol. 81, 3/2006, p. 101-156.
12. Schabas, W., (2001). *An introduction to the International Criminal Court*, Cambridge University press, Cambridge.
13. Scharf, M., (1999). *The Amnesty Exception to the Jurisdiction of the International Criminal Court*, Cornell International Law Journal, Ithaca, Vol. 32, бр. 1, p. 507-527.
9. Ssenyonjo, M., (2007). *The International Criminal Court and the Lord's Resistance Army Leaders: Prosecution or Amnesty*, International Criminal Law Review, Vol. 7, бр. 2-3, p. 361-389.
10. Seibert-Fohr, A., (2003). *The Relevance of the Rome Statute of the International Criminal Court for Amnesties and Truth Commissions*, Max Planck Yearbook of United Nations Law, Vol. 7, бр. 1, p. 553-590.
11. Соловјев, А., (1998). *Историја словенских права – законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, Службени лист СРЈ, Београд.
12. Срзентић, Н., Стајић, А., Лазаревић, Љ., (1997). *Кривично право Југославије*, Савремена администрација, Београд.
13. Стојановић, З., (2007). *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник Београд.
14. Стојановић, З., (2008). *Међународно кривично право*, Правна књига, Београд.
15. Стојановић, З., (2009). *Кривично право – општи део*, Правна књига, Београд.
16. Шкулић, М., (2005). *Међународни кривични суд – надлежност и поступак*, Правни факултет, Београд.
17. Totten, C., (2009). *The International Criminal Court and Truth Commissions: A Framrwork for Cross-Interaction in the Sudan and Beyond*, Northwestern Journal of International Human Rights, Vol. 7, бр. 1, p. 1-33.
18. Wyngaert, C., Ongena, T., (2002). *Neb is in idem Principle, Including the Issue of Amnesty*, in *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, Oxford, p. 705-729.

Amnesty Under International Criminal Law

Abstract: *In the last few decades, the international community has increased efforts to create instruments for prosecution and punishment of the perpetrators of serious crimes. In this paper, the author is dealing with the treatment of amnesty granted for international crimes within a national jurisdiction by the International Criminal Court. Some particular cases of amnesty prevalent at the time before the adoption of the Rome Statute are discussed. Generally, amnesty was granted by the state in the aftermath of an internal (civil) conflict in order to protect those who had committed the most serious crimes. Amnesty for serious international crimes is a delicate issue which is not clearly defined in the Rome Statute. Therefore, the author pays special attention to some provisions of the Rome Statute which enable the International Criminal Court to react and to assume jurisdiction. A special part of the paper is dedicated to discussion on justification and appropriateness of amnesty for international crimes.*

Key words: *amnesty, International Criminal Court, the Rome Statute, serious crimes, principle of complementarity, Truth Commission, prosecutorial discretion, criminal code.*

Доц. др *Наташа ТАЊЕВИЋ*
Факултет за европски бизнис и маркетинг
Европски универзитет, Београд

UDK 343.533(497.11)
Прегледни научни рад
Примљено: 20.07.2011.

Кривичноправна заштита права интелектуалне својине у Србији

Апстракт: Интелектуална својина је веома често објекат драстичних повреда права и неовлашћеног коришћења интелектуалних дела, које попримају карактеристике организованог криминала. Због тога је велики интерес савремених држава да штите права интелектуалне својине. У раду се анализира систем кривичноправне заштите права интелектуалне својине који постоји у нашој земљи. На основу тога, у оквиру закључка, дате су одређене препоруке и предлози за измену и допуну кривичног законодавства, а све у циљу да борба против овог вида криминала буде што успешнија и ефикаснија.

Кључне речи: интелектуална својина, кривичноправна заштита интелектуалне својине, законодавство, Србија.

Увод

Потреба за заштитом права интелектуалне својине произлази из чињенице да су пиратерија и кривотворење добили размере епидемије, са штетним последицама по здравље и безбедност свих људи на свету, као и по националну и светску економију (Миладиновић, 2007:3). Када се овај проблем посматра на нивоу Европске уније, ситуација је такође забрињавајућа. Наиме, јединствено тржиште, са великим бројем земаља чланица и огромним бројем потрошача створило је идеалне услове за кривотворење и пиратерију, односно за субјекте који се тиме баве. Ово због тога што принцип слободног кретања људи, роба и услуга на простору ЕУ подразумева слободно кретање и одсуство било какве контроле од момента када одређени производ приспе на територију неке од држава чланица ЕУ. Сматра се да кривотворење и пиратерија Европску унију годишње коштају преко 100.000 радних места (Дамјановић, 2005:678).

Када је реч о нашој земљи, у њој се могу само претпоставити размере присутности и обим ове појаве, будући да се код нас пиратерија и кривотворење не проучавају систематски, да о томе нема прецизнијих

података, те да су једини субјекти од којих се могу добити одређене информације средства јавног информисања која с времена на време извештавају о овим појавама. То је последица чињенице да се у нашој земљи, осим законских решења која уређују стицање, садржину и грађанскоправну заштиту интелектуалне својине, до пре неколико година овом проблему није придавао посебан значај.

Појам и развој пиратерије и кривотворења

Свим доступним дефиницијама које се односе на појам интелектуалне својине, а које се међусобно незнатно разликују, заједничко је то да се интелектуална својина схвата као облик власништва над одређеним производом интелекта – ума, духа, при чему треба имати у виду да се тај традиционални израз не повезује са материјално-правним појмом својине (Фрушић, 2007:19). *Споразум о трговинским аспектима права интелектуалне својине (Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights – TRIPS)*, усвојен 1994. године, под појмом интелектуалне својине подразумева:

- ауторска и сродна права;
- робне и услужне жигове;
- географске ознаке порекла, индустријске моделе и узорке;
- патенте;
- топографију интегрисаних кола;
- заштиту неоткривених информација ради заштите од нелојалне конкуренције; и
- контролу праксе у ограничењу конкуренције у уговорима о лиценци.

Могло би се констатовати да се под кривотворењем и пиратеријом у контексту права интелектуалне својине подразумева сваки облик коришћења (производња, дистрибуција и продаја) производа у којима су садржана права интелектуалне својине (индустријске својине, ауторског и сродних права) без сагласности изворног субјекта права или носиоца права, тј. лица које је он овластио. При томе је кривотворење карактеристично за права индустријске својине (патент, жиг, дизајн, географску ознаку порекла и топографије интегрисаних кола), а пиратерија за ауторско и права сродна ауторском праву (интерпретације, фонограме, видеограме, емисије). Народним језиком речено, кривотворење и пиратерија су облици крађе интелектуалне својине.

Повреде права носиоца ауторских и сродних права представљају стари феномен који је настао упоредо са појавом првих интелектуалних творевина и установљавањем њихове правне заштите. До појаве пира-

терије у правом смислу дошло је тек са настанком индустријске револуције, стварањем техничких средстава која су омогућавала масовно умножавање примерака ауторских дела и предмета сродних права¹. Развој информacionих технологија с краја 20. и почетка 21. века дао је сасвим нови подстрек пиратерији. Ово из разлога што су у периоду индустријске револуције, односно у тзв. аналогном окружењу, техничке могућности средстава за умножавање представљале, саме по себи, својеврсне бране пиратерији (Спасић, 2007:294). Ту пре свега мислимо на слабији квалитет копије у односу на оригинал, пад квалитета сваке следеће копије, тежу дистрибуцију и отежанији приступ оригиналном примерку. Због тога пиратерија у тзв. дигиталном окружењу поред постојећих, добија и сасвим друге карактеристике и димензије, и истовремено добија на актуелности, значају и озбиљности. Дакле, нове технологије, осим значајног доприноса унапређењу самих производа, олакшале су плагирање, пиратерију и сличне повреде права интелектуалне својине аутора, проналазача, дизајнера и других носилаца ових права. Захваљујући дигиталној технологији сада је могућ веома брз и лак приступ оригиналном примерку, који је у дигиталном формату било да се налази на мрежи – онлајн, или на неком електронском носачу – офлајн. Такође, поступак умножавања и даље дистрибуције је лак, јефтин и брз. Једна од најбитнијих карактеристика дигиталног умножавања материјала је да је копијни примерак потпуно идентичан по свим перформансама оригиналу, што значи да више не постоји разлика између оригинала и копије. То даље имплицира да се један исти садржај може умножавати неограничени број пута без икаквих последица по квалитет умножених примерака. На крају, могућности трансмисије копијних (пиратских) примерака су теоријски и практично неограничене. Са друге стране, техничке и правне могућности за спречавање дигиталне пиратерије су скромне у односу на потенцијале и вештине њихових извршилаца. Такође, због све израженијег мишљења да робу данас продаје ознака (марка) којом је обележена, односно дизајн којим је производ обликован, а не квалитет, кривотворење је данас нарочито изражено и у жиговном праву, односно дизајну (Миладиновић, 2007:4).

Можемо с правом констатовати да данас листу кривотворене и пиратске робе чине сви могући производи, од средстава за личну хигијену до резервних делова за аутомобиле. Истраживања су показала да је чак и авио индустрија, иако изразито уређена индустрија, са строго прописаним правилима, погођена налетом кривотворења и да су узроци

¹ У том смислу не може се говорити о пиратерији у доба када се, рецимо, умножавање књига вршило преписивањем, већ тек од појаве Гутенбергове штампарије, настанком фотомеханичких и других средстава за умножавање.

неких авионских несрећа некавалитетни кривотворени делови². Оно што забрињава је чињеница да је кривотворење присутно и у области фармацеутских и медицинских средстава. Светска здравствена организација процењује да на фалсификоване лекове отпада 10 одсто свих фармацеутских производа и до 60 одсто лекова у земљама у развоју (Фрушић, 2007:21). Због тога феномен кривотворења робе није само од значаја за право интелектуалне својине, већ и за заштиту потрошача. Све наведено говори у прилог томе да се свет суочава са једним „великим, више-димензионалним и тешко решивим проблемом пиратерије и кривотворења, који узима све више маха и као хоботница шири своје пипке у све поре савремене економије“ (Домазет, 2007:37). Профит је главна идеја водиља ових делатности, а он је баснослован и сваке године све већи³. Колико је ово постао тежак и нерешив проблем за државне власти јасно указује и сликовит назив дат пиратерији – „тамна страна глобализације“. Омиљене „жртве“ пиратерије су информатика – посебно компјутерски програми, текстил, кожна галантерија, козметика, фармација, једном речју све где може да се оствари огромна зарада. Све то наравно не би било могуће без адекватне „подршке“ са стране, која се састоји у корупцији царинских и полицијских служби, које омогућавају прелазак овакве робе преко државне границе. Уз то, потребна је и добра и прилагодљива организација пословања, одговарајуће инвестиције и разграната дистрибутивна мрежа – све у циљу да роба стигне на тржиште. Оно што је такође интересантно је да велики број људи у нашој земљи пиратерију или кривотворење не сматра као нешто што је незаконито, већ се у нашем друштву сасвим нормалним сматра копирање књига без овлашћења, музичких и видео касета, игрица итд. Тако долазимо до тога да „људи који никада не би помислили на пљачку банке или крађу новца, немају личних проблема са легалним узимањем програма који не припадају њима“ (Петровић, 2000:190).

Такође, постоје бројни докази о све већој повезаности пиратерије и кривотворења са организованим криминалом, па се из добити остварене пиратеријом финансира шверц дроге, оружја и други облици организованог криминала. Огроман негативан економски и социјални ефекат који има крађа интелектуалне својине у контексту деловања структуре организованог криминала изискује потребу да борба против пиратерије и кривотворења постане приоритет за друштво у целини, а не само за носиоце тог права (Фрушић, 2007:24).

² Године 2005. погинуло је 55 људи када се норвешки авион срушио на лету ка Немачкој, а касније је утврђено да је до пада авиона дошло услед фалсификовања завртња уграђеног приликом склапања репа авиона.

³ Примера ради, од 1993. до 2003. обим „послова“ порастао је за 1.700% и данас износи чак 7% светског бруто производа.

У савременим правним системима тежи се хармонизацији и хомогенизацији норми којима се остварује заштита ових права. У том циљу већина држава је потписала и ратификовала међународне уговоре и споразуме и уградила у своје национално законодавство универзална решења којима се штите ауторска и сродна права, права извођача, произвођача фонограма (тонских снимака) и радио дифузних организација, рачунарски програми и базе података, жигови, географске ознаке порекла робе, индустријски дизајн (модел и узорци), патенти, топографије интегрисаних кола и друга права индустријске својине (Крстић, 2003:2). Овде је од посебне важности поменути *Споразум о трговинским аспектима права интелектуалне својине*, који представља обавезу за државе чланице да кривичноправну заштиту права интелектуалне својине уреде националним законодавством. Из тих разлога се и у нашој земљи заштити и остваривању права интелектуалне својине приступило на сасвим другачији начин.

Правна заштита права интелектуалне својине на националном нивоу

Озбиљнији напредак у заштити права интелектуалне својине, укључујући и мере кривичноправе заштите, у нашој земљи је започет 2002. године када је Влада Републике Србије донела Одлуку о образовању комисије за борбу против пиратерије (Сл. гласник РС, бр. 91/02); настављен је усвајањем *Закона о изменама и допунама КЗ РС* (Сл. гласник РС, бр. 39/03) априла 2003, односно *Кривичног законика РС* (Сл. гласник РС, бр. 85/05) 2005. године; усвајањем *Закона о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехничког криминала* (Сл. гласник РС, бр. 61/05), да би био заокружен усвајањем *Закона о посебним овлашћењима ради ефикасне заштите интелектуалне својине* (Сл. гласник РС, бр. 46/06). Пре овог периода заштита интелектуалне својине третирана је узгредно и то кроз одредбе о кривичним делима против слободе и права грађана⁴, или кроз одредбе закона који су уређивали ауторско право, односно ауторско и сродна права⁵. У тим законима повреда неких овлашћења из садржине субјективног ауторског и сродних права сматрала се као кривично дело за које су углавном биле прописане новчане казне или блаже казне затвора (Алексић, 2007:124). Неповољна ситуација је била и та што се гоњење за та дела вршило по приватној тужби. Међутим, у односу на то време битно су се

⁴ Тако је било нпр. према *Кривичном закону ФНРЈ* из 1951. године, који је у глави XIII, Кривична дела против слободе и права грађана, у чл. 163 предвиђао кривично дело повреде ауторског права (Сл. лист ФНРЈ, бр. 133/51).

⁵ *Закон о ауторском праву* из 1957. садржао је одредбе о кривичним делима због повреде ауторског права, чл. 62-67 (Сл. лист ФНРЈ, бр. 36/57).

променили услови у којима се врше кривична дела против интелектуалне својине.

Нема сумње да је за постојање ефикасне заштите интелектуалне својине потребно да постоје сва три облика заштите: грађанскоправна, управноправна и кривичноправна. Ови облици заштите морају бити комплементарни кад год је то могуће, а лице чији је правни интерес повређен мора да има могућност избора (Бесаровић, 2007:56). Ако се за ранији период могло рећи да се заштита интелектуалне својине у нашој земљи сводила на грађанскоправну заштиту, односно да управноправна и кривичноправна заштита није била адекватна, данас можемо констатовати да су и на овом пољу учињени значајни помаци. Пре свега усвајањем *Закона о посебним овлашћењима ради ефикасније заштите права интелектуалне својине*, којим се установила управноправна заштита појединих права интелектуалне својине у складу са захтевима ТРИПС-а, односно права Европске уније, и усвајањем *Кривичног закона* који је ступио на снагу 1. јануара 2006. године, чиме је учињен корак напред у регулисању ефикасне кривичноправне заштите интелектуалне својине која одговара стандардима европског и међународног права. Такође, треба напоменути и да је, 1. октобра 2010, Србија постала 38. држава чланица Европске патентне организације, у свету највећег и најуспешнијег регионалног система за заштиту проналазака из области технике. Од посебне важности је и чињеница да је у јуну ове године Влада Србије усвојила *Стратегију развоја интелектуалне својине за период од 2011-2015. године*. *Стратегија* се састоји из четири дела:

- правно-институционална основа заштите интелектуалне својине;
- сузбијање и санкционисање повреде права интелектуалне својине;
- привредна примена интелектуалне својине и
- подизање јавне свести и образовање.

Саставни део *Стратегије* је и *Акциони план* са конкретним мерама којима се надлежни органи усмеравају у правцу реализације визије националног система интелектуалне својине.

Казненоправна заштита коју предвиђају закони о заштити интелектуалне својине

Кривичноправна заштита има веома значајну улогу у заштити права интелектуалне својине, а по својој природи уједно је и најефикаснији вид заштите. Страх од кривичног прогона и казне која следи након ефикасно спроведеног преткривичног поступка делују превентивно, одвраћајући потенцијалне извршиоце од извршења кривичних дела.

Закони који се односе на заштиту појединих права интелектуалне својине садрже казнене одредбе за оне који предузму радње које представљају повреду ових права. У Републици Србији је крајем 2009. године усвојен нови *Закон о жиговима* (Сл. гласник РС, бр. 104/2009) који уређује област заштите знакова који служе за разликовање робе и услуга у привредном промету, и који има велики значај за пословање привредних друштава на домаћем и страном тржишту јер прописује правила стицања, коришћења и заштите жига као монополског права. Закон, између осталог, предвиђа казненоправне одредбе према којима ће се привредно друштво или правно лице и одговорно лице у правном лицу казнити за привредни преступ ако предузме радње које представљају повреду права на жиг. За исто дело казниће се прекршајно и предузетник и физичко лице. Такође, у случају да се неовлашћено бави заступањем у остваривању права, правно лице, одговорно лице запослено у правном лицу и физичко лице одговараће за прекршај.

Током 2009. године усвојен је и нови *Закон о ауторским и сродним правима* (Сл. гласник РС, бр. 104/2009) којим се уређују имовинска права аутора, као и сродна права, а регулисано је и обавезно колективно остваривање тих права, судска заштита од повреде ауторских и сродних права и подигнути су износи казни за наведене радње. Законом се предвиђа да ће се за привредни преступ новчаном казном казнити привредно друштво или правно лице које неовлашћено објави, забележи, умножи или јавно саопшти ауторско дело, интерпретацију, фонограм, видеограм, емисију или базу података, или стави у промет или у закуп. Ово лице одговараће и ако у комерцијалне сврхе неовлашћено држи примерке ауторског дела, интерпретације, фонограма, видеограма, емисије или базе података. Одговорност је предвиђена и за правно лице које предузме следеће радње: у циљу прибављања имовинске користи за себе или другог противправно стави у промет или да у закуп примерке дела за које зна да су неовлашћено објављени, забележени или умножени; увезе, стави у промет, прода, да у закуп, рекламира у циљу продаје или давања у закуп или држи у комерцијалне сврхе уређаје који су преваходно конструисани, произведени или прилагођени да омогуће или олакшају заобилажење било које технолошке мере, или који немају другу значајнију сврху осим наведене; уклони или измени електронску информацију о правима, или стави у промет, увезе, емитује или на други начин јавно саопшти ауторско дело или предмет сродноправне заштите са којег је електронска информација о правима неовлашћено уклоњена или измењена, и при том зна или има основа да зна да тиме подстиче, омогућава, олакшава или прикрива повреду ауторског права или сродног права; у својству власника грађевине изврши одређене измене на грађевини која представља материјализовани примерак дела архитектуре, а прераду дела није прво понудило аутору

дела; организацији не достави или не достави у прописаном року податке о називу предмета заштите, учесталости и обиму искоришћавања, као и о другим околностима које су релевантне за обрачун накнаде која се према тарифи плаћа; обавља послове колективног остваривања ауторског, односно сродних права без дозволе надлежног органа (члан 215).

Уколико је наведена дела учинило физичко лице одговараће новчаном казном за прекршај. Закон предвиђа и новчану казну за прекршај за правно лице, одговорно лице запослено у правном лицу и за физичко лице, у следећим случајевима:

- када се без навођења имена аутора или интерпретатора или под другим именом у целини или делимично објави, изведе, представи, пренесе извођење или представљање или емитује туђе ауторско дело или искористи туђа интерпретација;
- када без дозволе аутора измени или преради туђе ауторско дело или туђу снимљену интерпретацију;
- када у својству галеристе или организатора јавне продаје оригинала ликовних дела, односно изворних рукописа у року од 30 дана од дана продаје примерка оригинала дела, односно рукописа не обавести аутора дела о имену и адреси продавца његовог дела, о имену и адреси новог власника дела и о цени по којој је дело продато, или не плати аутору 3% износа од продајне цене дела;
- када приликом уношења у евиденцију и депоновања код надлежног органа ауторског дела или предмета заштите сродног права да неистинити или прикрије прави податак о свом ауторском делу или предмету заштите сродног права;
- када у својству издавача прода непродате примерке дела као стару хартију, а да их није претходно понудио аутору, односно његовом наследнику да их откупи (члан 217).

Законом о правној заштити индустријског дизајна (Сл. гласник РС, бр. 104/2009) гарантује се власницима монополско право на коришћење дизајна, као и право да спрече његово неовлашћено копирање, штити се естетски изглед производа и регулишу услови и начин стицања заштите индустријског дизајна и одређује повреда права и судска заштита. Закон садржи казнене одредбе којима се предвиђа привредни преступ за правно лице које повреди туђи регистровани дизајн, односно пријављени дизајн. Уједно, предвиђена је и одговорост одговорног лица за исто дело, док се за физичко лице које почини ово дело предвиђа кажњавање за прекршај.

И *Закон о ознакама географског порекла (Сл. гласник РС, бр. 18/2010)* који је донет прошле године садржи казнене одредбе којима је прописано да ће се за привредни преступ казнити новчаном казном

привредно друштво, предузеће или друго правно лице, као и одговорно лице у њима које повреди регистровану географску ознаку порекла. Новчаном казном казниће се за прекршај и предузетник, односно физичко лице ако повреди регистровано име порекла, односно регистровану географску ознаку. Такође, правно лице казниће се новчаном казном за прекршај ако се неовлашћено бави заступањем у остваривању права из овог закона (чл. 15). Уједно, за разлику од других права интелектуалне својине, име порекла и географска ознака уживају правну заштиту само ако су регистровани.

На крају, усвајањем *Закона о заштити топографија интегрисаних кола* (Сл. гласник РС, бр. 104/2009) Србија је реализовала обавезу заштите тих кола коју све државе чланице Светске трговинске организације имају. Међутим, наведени закон не садржи казнене одредбе.

Кривичноправна заштита коју предвиђа Кривични законик РС

Кривични законик је ступио на снагу 1. 1. 2006. године и заменио је до тада важеће кривичне прописе који су регулисали и кривичноправну заштиту права интелектуалне својине. Оно што се оправдано може приговорити садашњем приступу кривичноправној заштити права интелектуалне својине у нашој земљи јесте чињеница да су изменама кривичног законодавства РС као кривична дела санкционисане само радње које представљају повреду ауторских и сродних права, и радње које се односе на повреду рачунарских података и програма, што је у суштини повреда ауторских права, док остала права интелектуалне својине нису помињана. Такође, иако је заштити интелектуалне својине посвећена посебна глава, можемо приметити да у тој глави нису обухваћена сва кривична дела из ове области, већ су нека (повреда жига и географске ознаке порекла) сврстана у кривична дела против привреде, док су неке радње које такође представљају повреду интелектуалне својине (повреда рачунарских података) сврстане у кривична дела против безбедности рачунарских података. Најзад, и кривична дела учињена путем штампе се делом односе на права интелектуалне својине, а она се налазе у глави III *Кривичног законика*.

Кривични законик у глави XX под називом Кривична дела против интелектуалне својине предвиђа пет кривичних дела:

- повреда моралних права аутора и интерпретатора (чл. 198);
- неовлашћено искоришћавање ауторског дела или предмета сродног права (чл. 199);
- неовлашћено уклањање или мењање електронске информације о ауторском и сродним правима (чл. 200);

- повреда проналазачког права (чл. 201) и
- неовлашћено коришћење туђег дизајна (чл. 202).

У кривичном делу у коме је реч је о повреди моралних права аутора и интерпретатора, наведено дело се јавља у три појавна облика. Познато је да је једно од основних моралних права аутора, које у себи има и имовинску компоненту, право на објављивање дела, те да је само аутор, интерпретатор или лице од њих одређено овлашћено да одлучује да ли ће објавити своје дело. То се такође односи и на мењање и прерађивање ауторског дела или интерпретације. Први тежи облик кривичног дела је познат као повреда права патернитета, а радња се састоји у приписивању себи својства аутора за дело чији је аутор друго лице. Други, блажи облик познат је као нарушавање интегритета ауторског дела или интерпретације. Радња се састоји у измени или преради туђег ауторског дела или туђе снимљене интерпретације, без сагласности аутора, односно интерпретатора. Повреда се чини нарушавањем интегритета дела макар се на тај начин вршило и побољшање ауторског дела или интерпретације. Ово због тога што је, према *Закону о ауторским и сродним правима*, искључиво аутор овлашћен да мења своје дело, односно да да сагласност да се на делу изврше било какве промене.⁶ Трећи, лакши облик овог дела, познат је као недостојно искоришћавање туђег ауторског дела. Радња се састоји у искоришћавању туђег ауторског дела или интерпретације на начин на који се вређа част и углед аутора или интерпретатора. Извршилац кривичног дела може бити свако лице, сем аутора дела који је носилац ауторског права. Сви предмети којима су почињена наведена кривична дела одузеће се од починиоца дела.

Кривично дело неовлашћеног искоришћавања ауторског дела или предмета заштите сродног права има више појавних облика. Први се састоји у неовлашћеном објављивању, снимању, умножавању или на други начин јавном саопштавању ауторског дела, интерпретације, фонограма, емисије, рачунарског програма или базе података. При томе се радња мора предузети неовлашћено, односно без дозволе аутора или произвођача. Ауторско дело је објављено неовлашћено и када после смрти аутора није прибављена сагласност за објављивање од наследника ауторских права и овлашћеног издавача ако он постоји.⁷ Радња извршења другог облика овог дела је стављање у промет неовлашћено умножених примерака ауторског дела, интерпретације, фонограма, емисије, рачунарског програма или базе података. Стављање у промет обухвата и нуђење примерака дела, које подразумева све облике рекламирања, излагања у радњи, на продајној изложби и слично. Када учи-

⁶ Пресуда Врховног суда Србије, Кж. 5244-72 од 29. 7. 1973, Збирка судских одлука, књига II, свеска I, Београд, 1977.

⁷ Пресуда Окружног суда у Београду, Кж. 3112/03 од 17. 11. 2003.

нилац на импровизованој тезги изложи продаји 322 примерка CD-а са наснимљеним музичким и филмским издањима, ако је то учинио без овлашћења дистрибутера – носиоца ауторског права, на тај начин је ставио у промет примерке ауторског дела⁸ (Симић, 2007:237). Оба наведена облика могу се учинити само са умишљајем. Тежи облик овог дела постоји уколико се наведене радње учине са намером да се себи или другом прибави имовинска корист. Сви предмети настали извршењем овог кривичног дела ће се одузети од учиниоца и других лица и уништити.

Кривично дело неовлашћеног уклањања или мењања електронске информације о ауторским и сродним правима је ново кривично дело у нашем кривичном законодавству. Радња извршења се састоји у неовлашћеном уклањању или мењању електронске информације о ауторском или сродном праву, односно стављање у промет, увоз, извоз, емитовање или на други начин јавно саопштавање ауторског дела или предмета заштите сродног права са којег је електронска информација о правима неовлашћено уклоњена или измењена (на пример, када се са CD-а уклоне подаци о аутору или носиоцу сродних права или ставе подаци о другом лицу као аутору, односно носиоцу сродних права). За ово дело предвиђена је новчана казна и казна затвора до три године, као и одузимање и уништење предмета насталих извршењем кривичног дела.

Кривично дело повреде проналазачког права се односи на повреду проналазачког права, односно патента као субјективног права интелектуалне својине. Ово дело има неколико облика. Први се састоји у радњи неовлашћеног искоришћавања патентом заштићеног производа или поступка добијања одређеног производа, при чему се радња може извршити: производњом, извозом, увозом, нуђењем, пуштањем у промет, складиштењем или коришћењем патентом заштићеног производа или поступка. Други облик се састоји у неовлашћеном објављивању или на други начин чињењу доступним суштине туђег пријављеног проналаска пре него што он буде објављен на начин прописан *Законом о патентима*. Трећи облик овог кривичног дела састоји се у неовлашћеном подношењу пријаве за признање патента или не навођењу, односно лажном навођењу имена проналазача. Извршилац може бити свако лице, а за извршење дела потребан је умишљај.

Кривичним делом неовлашћено коришћење туђег дизајна штити се туђи пријављени, односно заштићени дизајн производа од могуће злоупотребе која се састоји у неовлашћеној употреби. Дело чини лице које на свом производу у промету неовлашћено употреби туђ пријављени

⁸ Пресуда Окружног суда у Београду, Кж. 309/06 од 6. 2. 2006. и пресуда Четвртог општинског суда у Београду, К.1030/05 од 29. 11. 2005.

или заштићени дизајн производа. У том случају законом је прописана новчана казна или казна затвора до три године. Ово дело се може учинити и када се неовлашћено објави или на други начин учини доступним јавности предмет пријаве туђег дизајна пре него што га је објавио Завод за интелектуалну својину у гласилу Завода. У овом случају предвиђена је могућност кажњавања новчаном казном или казном затвора до једне године, као и обавеза одузимања производа који су настали на основу неовлашћене употребе туђег дизајна од учиниоца кривичног дела.

Кривично дело неовлашћене употребе туђе фирме, туђе географске ознаке порекла, туђег жига или другог знака које припада другом лицу инкриминисано је у групи кривичних дела против привреде (чл. 233). Радња кривичног дела састоји се у обмањивању купаца или корисника услуге тако што се служи туђом фирмом, туђом географском ознаком порекла, туђим жигом или заштитним знаком или туђом посебном ознаком робе. Радња кривичног дела је, такође, уношење појединих обележја ових ознака у своју фирму, свој жиг или заштитни знак или у своју посебну ознаку робе. За постојање дела потребна је намера да се купац или корисник услуга обману неком од наведених радњи. Тежи облик дела састоји се у набављању, производњи, прерађивању, стављању у промет, давању у закуп или складиштењу робе која је обележена ознакама које су предмет неовлашћене употребе туђе фирме, ознаке порекла или жига. Најтежи облик овог кривичног дела постоји ако је учинилац организовао мрежу препродаваца или посредника, или је таквим делом прибавио имовинску корист која прелази износ од милион и петсто хиљада динара. Законом је прописана и обавезна мера безбедности одузимања предмета насталих извршењем овог кривичног дела.

Кривична дела против безбедности рачунарских података инкриминисана су у посебној XXVII глави *Кривичног законика*. Дефинисање битних појмова из области компјутерске технологије од стране законодавца је веома важно не само за правилно тумачење одредби *Кривичног законика*, већ и за целокупну материју компјутерског права, односно права интелектуалне својине (Бесаровић, 2007:59). Изменама и допунама *Кривичног законика* из 2009. године (Сл. гласник РС, бр. 72/09 и 111/09) дата је нова дефиниција појма рачунарски податак према којој је рачунарски податак „свако представљање чињеница, информација или концепта у облику који је подесан за њихову обраду у рачунарском систему, укључујући и одговарајући програм на основу кога рачунарски систем обавља своју функцију.“ Додатим ставом 33, члана 112 КЗ одређен је појам рачунара тако да се као рачунар сматра „сваки електронски уређај који на основу програма аутоматски обрађује и размењује податке“. Остале дефиниције остале су непромењене, па се рачунарском мрежом сматра скуп међусобно повезаних рачунара који

комуницирају размењујући податке (чл. 112, ст. 18). Што се рачунарског програма тиче, законодавац сматра да је то скуп наредби које служе за управљање радом рачунара, као и за решавање одређеног задатака помоћу рачунара (чл. 112, ст. 19). Најзад, с обзиром да су вируси постали све присутнији у компјутерској комуникацији, самим тим и као вид пиратерије и угрожавања легитимних права, дефинисање вируса је веома потребно ради обезбеђивања заштите од њих. Рачунарски вирус се одређује као рачунарски програм или неки други скуп наредби унет у рачунар или рачунарску мрежу, који је направљен да сам себе умножава и делује на друге програме или податке у рачунару или мрежи, додавањем тог програма или наредби већ постојећим рачунарским програмима и подацима (чл. 112, ст. 20).

У основи компјутерског криминала увек је злоупотреба неког интелектуалног добра – најчешће програма или неког другог производа који има за основу програм, а ради прибављања противправне имовинске или какве друге користи или наношења материјалне или какве друге штете (Крстић, 2003). *Кривични законик* посвећује целу главу кривичним делима против безбедности рачунарских података, предвиђајући осам кривичних дела у овој групи. Најчешће, а уједно и најлакше кривично дело из ове групе је кривично дело неовлашћено коришћење рачунарске услуге или мреже (чл. 304), које постоји када учинилац неовлашћено користи рачунар или рачунарску мрежу у намери да себи или другом прибави противправну имовинску корист. При томе је могуће да он користи рачунар овлашћено, али не у редовне сврхе, већ за своје потребе или за потребе неког другог ко за то није овлашћен. У првом случају је углавном реч о тзв. крађи интернет времена, односно коришћења интернета без плаћања накнаде овлашћеном провајдеру. У другом случају, овлашћено лице коришћењем рачунара кришом прибавља податке за другог, при чему неовлашћено прибављање информација представља крађу података садржаних у рачунарским системима ради остварења имовинске користи. Када говоримо о наведеном кривичном делу, интересантно је напоменути да највећи број страних законодавстава не кажњава овакве злоупотребе. У том случају (код тзв. крађе времена) стоји се на следећем становишту: „количина криминалног неправда је премала, будући да интегритет и сигурност функционисања рачунара, односно рачунарске мреже код ових манипулација није нападнут у оном ступњу у којем је то код осталих“. Тако се овакве злоупотребе углавном не решавају кривичним правом, већ уговорно унутар самих предузећа, односно у дисциплинском поступку итд. (Гањевић, 2009:162).

Предмет кривичног дела рачунарске саботаже (чл. 299) је рачунар и други уређаји за електронску обраду и пренос података који су од посебног значаја за државни орган, јавне установе, предузећа или друге

субјекте. Радње извршења су дате алтернативно и оне морају бити управљене према наведеним субјектима.

Кривично дело оштећење рачунарских података и програма (чл. 298) је дело чија се радња извршења састоји у неовлашћеном брисању, измени, оштећењу, прикривању или на други начин чињењу неупотребљивим рачунарских података и програма. Дакле, штите се рачунарски подаци и рачунарски програми. Као извршилац може да се појави свако лице, с тим да у пракси то може бити само оно лице које је оспособљено за руковање рачунарима. Тежи облик дела постоји уколико је проузрокована штета у износу који прелази четристо педесет хиљада динара, а најтежи облик постоји уколико та штета прелази износ од милион и петсто хиљада динара.

Кривично дело рачунарске преваре (чл. 301) представља специфичан облик преваре из чл. 208 чија се радња извршења састоји у уношењу нетачног податка, пропуштању уношења тачног податка или на други начин у прикривању или лажном приказивању података, са циљем да се утиче на резултат електронске обраде и пренос електронских података. Ово кривично дело се јавља обично тамо где се врши аутоматска обрада података, на пример, у банкама, општинама, Заводу за социјално осигурање, Фонду за пензијско и инвалидско осигурање и сл. Међутим, број врста превара и начин њихове реализације немогуће је у потпуности сагледати јер се у пракси јављају како примитивне и грубе преваре, тако и оне преваре код којих учиниоци испољавају висок степен вештине.

Прављење и уношење рачунарских вируса (чл. 300) је кривично дело које има два облика, и то прављење рачунарског вируса и употреба рачунарског вируса. Прављење рачунарског вируса је само његово стварање у одређеном рачунарском поступку, при чему је за постојање дела потребно да постоји намера да се вирус унесе у туђи рачунар или рачунарску мрежу. Уношење рачунарских вируса у туђи рачунар или мрежу представља коришћење одређеног технолошког поступка који теоретски може извршити свако лице, али у пракси само оно које је обучено за рад на рачунару.

Кривично дело спречавања и ограничавања приступа јавној рачунарској мрежи (чл. 303) се састоји у неовлашћеном спречавању или ометању приступа јавној рачунарској мрежи. Дакле, објекат заштите је јавна рачунарска мрежа и слободан приступ тој мрежи од стране индивидуално неодређеног броја лица. Квалификовани облик може да оствари само службено лице у вршењу службе.

Неовлашћени приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података (чл. 302) је кривично дело које такође има два облика: први се састоји у кршењу мера заштите да би се извршило укључење у рачунар или рачунарску мрежу или неоправдано

приступило електронској обради података, а други облик се састоји у употреби тако неовлашћено добијеног податка.

Изменама и допунама *Кривичног законика* из 2009. године инкриминисано је још једно дело у овој групи кривичних дела. У питању је кривично дело под називом „Прављење, набављање и давање другом средстава за извршење кривичних дела против безбедности рачунарских података“. Законом је прописана казна затвора од шест месеци до три године за свако лице које поседује, прави, набавља, продаје или даје другом на употребу рачунаре, рачунарске системе, рачунарске податке и програме ради извршења кривичних дела из чл. 298-303 *Кривичног законика*. Такође, предвиђено је и обавезно одузимање предмета насталих извршењем кривичног дела.

На крају, навели смо да се и кривична дела учињена путем штампе односе на права интелектуалне својине. Тако се кривичним делом из чл. 38 *Кривичног законика*, под називом „Одговорност уредника“ регулише правни положај аутора информације и одговорност уредника за информацију ако је до завршетка главног претреса пред првостепеним судом аутор информације остао непознат, ако је информација објављена без сагласности аутора или ако постоје озбиљне сметње за гоњење аутора. Осим одговорног уредника, овај посебан облик одговорности односи се и на издавача (односно штампара) и произвођача (чл. 39). С обзиром на то да се као издавач, штампар и произвођач често јавља правно лице, изричито је прописано да је извршилац физичко лице које је у том правном лицу одговорно за издавање, штампање или производњу (чл. 39, ст. 2).

Закључак

Имајући у виду да кривотворење и пиратерија остављају последице на читавом светском тржишту, питање потребе заштите права интелектуалне својине постало је предмет великог интересовања на међународном нивоу. Правна заштита интелектуалној својини примарно се пружа правом интелектуалне својине које обухвата ауторско и сродна права и право индустријске својине. Том граном права штите се одређена субјективна права која су донекле хетерогена по својој природи, али оно што их повезује јесте њихов нематеријалан карактер и економска функција која обезбеђује субјекту тих права да присваја материјалну корист од њихове привредне експлоатације. Када је реч о различитом лоцирању појединих права интелектуалне својине у нашем законодавству, сматрамо да би било оправдано да се сва кривична дела повреде права интелектуалне својине нађу на једном месту, тј. у једној глави. То конкретно значи да би на једном месту требало да се нађу кривична дела повреде ауторских и сродних права, патента, жига, дизајна, гео-

графске ознаке порекла и „know how“ (пословна тајна). Такође, на том месту би требало сврстати и кривична дела против рачунарских програма, односно података, фалсификовање знакова за обележавање робе, мера и тегова, као и кривично дело обмањивања купаца.

Замерка која се може упутити постојећем *Законику* је и то што није предвидео као кривично дело повреду права на топографију интегрисаних кола. Законодавац је заузео становиште да је у овом случају довољна грађанско правна заштита и да шири интерес не захтева кривичну одговорност. Међутим, како интегрисана кола имају широку употребу у изради разних производа и како је у питању једно од најзначајнијих и најпрофитабилнијих права интелектуалне својине, сматрамо да би требало да постоји и кривичноправна заштита. Исти је случај и са повредом права оплемењивача биљних сорти, због чега би требало да се носиоци ових права у погледу заштите својих права изједначе са осталим носиоцима права интелектуалне својине.

Такође, постоји потреба за доношењем Закона о заштити пословне тајне јер се ова материја у *Споразуму о трговинским аспектима права интелектуалне својине* третира као један од облика интелектуалне својине који мора имати посебан законски основ заштите, због чега је уосталом и чланом 39 поменутог *Споразума* прописано да су државе чланице обавезне да у својим националним законодавствима предвиде правна средства за заштиту пословне тајне. Иако је у нашем правном систему пословна тајна законски уређена посебним прописима, проблем је у томе што се они односе на посебне области у којима постоји потреба заштите поверљивих података. С друге стране, поверљиве информације за које постоји потреба заштите од напада нелојалне конкуренције могу бити део најширег спектра активности, како у области привредног пословања, тако и у области науке и технологије, због чега постоји потреба да ова материја буде уређена једним општим законом.

Требало би размислити и о доношењу Закона о оптичким дисковима којим би се омогућила контрола производње и промета „празних“ CD-ова, како би се лакше улазило у траг пиратима који тај медиј користе за нелегално снимање ауторских дела, интерпретација, фонограма и видеограма, као и њихову продају.

На крају можемо закључити да је усвајањем сета закона из области интелектуалне својине, *Кривичног законика*, *Законика о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала*, *Царинског закона* (Сл. гласник РС, бр. 73/2003, 61/2005 и 85/2005) (којим су између осталог прописана јасна правила у погледу царинског третмана кривотворене и пиратске робе) и *Закона о посебним овлашћењима ради ефикасније заштите интелектуалне својине* (Сл. гласник РС, бр. 46/2006) заштита права интелектуалне својине у Србији подигнута на знатно виши ниво. Међутим, усвојене мере ће

оправдати своје постојање само уколико се доследно буду спроводиле, а предуслов за то је свакако и постојање стручног кадра за примену прописа који се односе на права интелектуалне својине. Због тога је неопходна боља координација релевантних државних органа, као и значајне инвестиције у специјализовану обуку судија, тужилаца, службеника при инспекцијским, царинским и полицијским органима итд. То подразумева и потребу за постојањем посебног програма сарадње између полиције, царине, инспекција, судова, тужилаштва и Завода за интелектуалну својину, чиме би се обезбедиле стандардизоване процедуре прибављања релевантних информација, као и перманентна иновација знања из области права интелектуалне својине. Такође би требало обезбедити адекватан простор за складиштење пиратизованих и кривостворених производа. Упоредо са наведеним треба да се мобилишу сви друштвени и политички актери, а предуслов за то је постојање политичке воље да се бори против овог вида криминала. На крају, за висок степен поштовања права интелектуалне својине од великог значаја је и превентива у виду формирања јавне свести о томе шта је интелектуална својина и зашто је потребно да се она штити.

Литература:

1. Алексић, Д., (2007). *Заштита интелектуалног капитала у конкурентној привреди*, Безбедност, год. 49, Бр.3/2007, стр. 109-131.
2. Бесаревић, В., (2007). *Нове тенденције у области заштите права интелектуалне својине*, Анали правног факултета, вол. 55, бр. 1, стр. 44-68.
3. Дамјановић, К., (2005). *Политика ЕУ у борби против пиратерије и кривотворења*, Право и привреда, вол. 42, бр. 5-8, стр. 658-675.
4. Домазет, С., (2007). *Пиратерија – „вампир“ савремене привреде*, Право – теорија и пракса, вол. 24, бр. 3-4, стр. 37-51.
5. Драгићевић, Д., (2004). *Компјутерски криминалитет и информацијски суштави*, ИБС, Загреб.
6. Крапац, Д., (1992). *Компјутерски криминалитет*, Правни факултет, Загреб.
7. Крстић, Ј., (2003). *Кривичноправна заштита права интелектуалне својине*, Преглед Националног центра за дигитализацију, бр. 2, стр. 80-90.
8. Миладиновић, З., (2007). *Кривичноправна заштита интелектуалне својине*, Право – теорија и пракса, вол. 42, бр. 3-4, стр. 3-18.
9. Петровић, С., (2000). *Компјутерски криминал*, Полицијска академија, Београд.
10. Симић, И., (2007). *Кривични законик – Практична примена*, Службени гласник, Београд.

11. Спасић, В., (2007). *Савремени облици пиратерије у ауторском и сродном праву*, Правни живот, вол. 56, бр. 13, стр. 293-309.
12. Тађевић, Н., (2009). *Компјутерски криминалитет – правна заштита на националном нивоу*, Безбедност, вол. 51, бр. 1-2, стр. 152-166.
13. Фрушић, С., (2007). *Заштита интелектуалне својине – улога царинске службе у борби против кривотворења*, Ревизија за безбедност, бр. 5, стр. 19-25.

Criminal Law Protection of Intellectual Property Rights in the Republic Of Serbia

Abstract: *Intellectual property is often the object of drastic infringement and unauthorized use of intellectual works, which take on the characteristics of organized crime. There is therefore great interest in modern states to protect intellectual property rights. The paper analyzes the system of criminal protection of intellectual property rights that exists in our country. On this basis, the conclusion gives specific recommendations and suggestions for future amendment of criminal laws, all aimed at combating this type of crime as successfully and efficiently as possible.*

Kew words: *intellectual property, criminal protection of intellectual property, legislation, Serbia.*

Проф. др *Милан ЖАРКОВИЋ*
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
мр *Оливер ЛАЈИЋ*
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Борислав КОВАЧЕВИЋ
МУП РС, ПУ за Град Београд

UDK 343.71::343.9.02
Стручни рад
Примљено: 30.08.2011.

Крађе моторних возила као савремени вид организованог криминала у домаћој криминалистичкој пракси*

Апстракт: У првом делу рада аутори указују на нормативно-правни оквир којим се обезбеђује кривичноправна заштита моторних возила и на проблеме који се појављују у његовој практичној примени од стране полиције и правосуђа. Централни део рада третира *modus operandi* организованих криминалних група везан за ову врсту кривичних дела, а у првом реду организацију криминалне активности и примену различитих електронских алата у циљу савлађивања електронске заштите присутне на новијим типовима возила. На крају, аутори указују на чињеницу да криминалистичка делатност разоткривања организованих криминалних група оформљених за вршење кривичних дела крађа возила, њихове структуре и улоге појединих чланова, захтева другачији приступ у односу на друга кривична дела, те указују на основне правце полицијске делатности која се предузима у том циљу.

Кључне речи: крађа возила, организовани криминал, полиција, откривање и доказивање крађе возила.

Увод

Појава криминала код којег се као објекат напада јавља моторно возило у западноевропским земљама везана је за период после другог светског рата, док се у нашој земљи ова врста криминала појавила крајем педесетих година, упоредо с развојем и модернизацијом индустриј-

* Рад је резултат реализације научноистраживачког пројекта под називом Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција. Пројекат финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду (2011–2014). Руководилац пројекта је проф. др Саша Мијалковић.

ске производње и експанзијом аутомобилске индустрије и друмског саобраћаја (Бановић, 1993:138).

Од тог времена различити облици криминалног понашања из овог домена, као што су употреба одузетог возила за возњу, крађа из возила или крађа возила у циљу прибављања материјалне користи, бележе махом тенденцију раста. Захваљујући разнородности објеката напада и примамљивости за учиниоце ових деликата, с обзиром на могућност зараде великих новчаних средстава, кривична дела везана за моторна возила заузимају значајно месту у структури имовинског криминала.

У актуелном тренутку чини се још важнијим истицање новије форме организоване криминалне делатности, усмерене на крађу скупочених или вреднијих возила, у циљу стицања имовинске користи од продаје возила или изнуђивања новца у замену за враћање возила власнику. Овакве активности бележе се у значајнијој мери на територији наше земље од почетка деведесетих година прошлог века, а носе могућност брзе и лаке зараде за криминалне организације. У општим напоменама везаним за генезу поменутих криминалних форми треба поменути и околност да су ратови на просторима бивше СФРЈ спречавали међународну полицијску сарадњу, уз истовремену несметану сарадњу лица из криминалног миљеа, што је додатно погодновало увећању обима тог вида криминалне активности како на домаћој територији, тако и у земљама окружења.

Нема сумње да је неповољном стању на овом плану у претходном периоду допринела и лоше уређена правна регулатива, као и други фактори који су омогућили да наведени проблем на моменте поприми и епидемијске размере.

Поменуте околности несумњиво оправдавају истраживање феномена крађе моторних возила као значајне сфере деловања припадника организованих криминалних група. У складу с тим, предмет излагања која следе биће релевантни нормативно-правни оквир, његове практичне реперкусије, као и савремени *modus operandi* организованих криминалних група, који готово по правилу подразумева (зло)употребу савремених алата у реализацији криминалних циљева. На крају, дати су и основни правци полицијске делатности усмерене ка ефикасном сузбијању овог вида криминала.

Нормативно-правно одређење крађе и неовлашћеног коришћења моторних возила

Одредбе којима се пружа кривичноправна заштита моторних возила у кривичном праву Републике Србије садржане су у Глави двадесетпрвој *Кривичног законика* (Сл. гласник РС, бр. 85/05, 88/05, 107/05 и

72/09), која се односи на имовину као групни заштитни објекат. Возила се, зависно од вредности и начина извршења, појављују као објекат кривичног дела крађе (чл. 203 КЗ) и кривичног дела тешке крађе (чл. 204 КЗ), која су у различитим видовима одувек присутна у кривичном праву, те их, по нашем мишљењу, није неопходно посебно елаборирати. Поред тога, чланом 213 *Законика* предвиђено је по много чему специфично кривично дело, неовлашћено коришћење туђег возила, које се састоји у коришћењу туђег моторног возила без пристанка овлашћеног лица. Ова инкриминација садржи и тежи облик (ст. 2), који се састоји у вршењу основног дела проваљивањем или обијањем моторног возила, или употребом силе или претње. За тежи облик запрећена је казна затвора од шест месеци до пет година и новчана казна.

Покушај основног облика, за који је запрећена новчана казна или казна затвора до три године, је кажњив, што је предвиђено изричитом одредбом става 3 истог члана. Покушај тежег облика, с обзиром на запрећену казну, кажњив је по општим одредбама *Кривичног законика* о кажњавању за покушај. Треба поменути и да се вршење кривичног дела неовлашћено коришћење туђег возила по правилу не јавља као примарни вид деловања криминалних организација, о чему ће касније бити више речи. У том смислу, ово кривично дело помињаће се само у циљу разграничења од дела крађе, односно адекватног подвођења фактичких околности у случају нестанка возила у релевантне нормативне оквире.

Поглед на блиску кривичноправну историју указује да је у кривичним законима већине република бивше СФРЈ дуго било присутно кривично дело одузимања возила. Ово дело је у Републици Србији било одређено у чл. 174 *Кривичног закона* из 1976. године (*Кривични закон Републике Србије*, *Сл. гласник СРС*, бр. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90; *Сл. гласник РС*, бр. 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02, 39/03 и 67/03).

Дело се састојало у противправном одузимању туђег моторног возила у намери да се оно употреби за вожњу, а запрећена је била казна затвора од три месеца до пет година. У складу с тим, покушај је био кажњив. Изменама кривичног материјалног законодавства током 2003. године (*Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије*, *Сл. гласник РС*, бр. 39/03) ово кривично дело одређено је на квалитативно другачији начин, с обзиром да је тада променило назив у „крађа возила“, при чему је радња извршења била одређена алтернативно, као одузимање туђег возила у намери прибављања противправне имовинске користи или одузимање туђег возила у намери да се оно употреби за вожњу. Очигледно, наслов кривичног дела није у потпуности одговарао његовој садржини, с обзиром да одузимање возила у намери употребе за вожњу није представљало крађу, како је то сугери-

сано у наслову. Овакав поступак законодавца оцењен је као контроверзан (Стојановић, 2009:526), што је засигурно представљало један од разлога за његово другачије одређење приликом решавања овог питања одредбама актуелног *Кривичног законика*, који је ступио на снагу 1. јануара 2006. године.

Проблеми у практичној примени нормативно-правног оквира

Могло би се рећи да постоји начелна сагласност око већине питања теоријског карактера која су везана за законско одређење овог кривичног дела.¹ Ипак, по нашем мишљењу, посебну пажњу у вези с овим кривичним делом заслужује неколико питања која су везана за њихову практичну примену, односно за рад надлежних државних органа. Што се тиче њиховог поступања, мислимо да би оно требало да буде измењено у појединим сегментима, при чему је упитна применљивост неких од одредаба из квалификованог облика.

Прво ћемо се осврнути на реаговање надлежних државних органа на пријављени нестанак возила, у првом реду полиције. Наиме, када власник пријави нестанак возила, у први мах није могуће утврдити да ли је уопште у питању кривично дело или, ако јесте, да ли је у питању неовлашћено коришћење туђег возила или крађа. На месту на којем је било паркирано возило најчешће нема било каквих видљивих материјалних трагова на основу којих би се могла са сигурношћу утврдити природа насталог догађаја, а самим тим ни дати правна квалификација дела. Ипак, обично се нестанак возила квалификује од стране полиције као неовлашћено коришћење возила, а ову квалификацију из кривичне пријаве против непознатог учиниоца касније преузима и користи и јавни тужилац. Уколико возило одмах или у наредних неколико дана не буде пронађено, што би указивало да је оно само употребљено за вожњу, основано би се могло закључити да је намера извршиоца била прибављање противправне имовинске користи, односно дало би се закључити да је у питању (тешка) крађа возила. У случају када власник возила у кратком временском периоду после нестанка возила буде контактиран од стране организоване криминалне групе која од њега тражи „откуп возила“, дилема је дефинитивно отклоњена, с обзиром да очигледност намере стицања имовинске користи на описани начин потпуно искључује постојање намере усмерене на просто коришћење возила.

И поред изнете тврдње да изостанак проналаска возила у кратком временском периоду по његовом одузимању основано указује да се

¹ Више о питањима теоријског значаја: Жарковић, М., Лајић, О., Илић, А., (2010). *Кривичноправна репресија као инструмент заштите моторних возила у кривичноправној и криминалистичкој пракси*, Ревизија за криминологију и кривично право, 48(3), стр. 71-87.

ради о крађи возила, у пракси се, како смо поменули, настали догађај квалификује као неовлашћено коришћење возила. Разлоге бисмо могли тражити у више чинилаца. Делимично, они би се могли пронаћи у инертности која се огледа у тежњи за применом рецепта из ранијих времена и искључењу могућности евентуалне грешке уколико се ради на начин „како је то чињено годинама уназад“. Други и вероватно значајнији разлог налази се у погрешној перцепцији чињеница везаних за извршење дела. Заблуда, наиме, настаје услед тога што свака крађа, односно одузимање возила с користољубивом намером, привидно у себи конзумира неовлашћено коришћење возила. Да би уопште могао да изврши крађу, учинилац предузима радњу која је по својим објективним обележјима иста као и радња неовлашћеног коришћења возила. Због тога се, по нашем мишљењу, у недостатку информације о стварној намери учиниоца, погрешно узима да је сваки нестанак возила, у суштини, његово неовлашћено коришћење. При томе се ова оборива претпоставка заснива на претходно поменутом привидном идеалном стицају. Међутим, како насталу претпоставку може побити само проналазак возила или нека друга околност, која би са већим степеном вероватноће могла указати да возило заиста није украдено, него само употребљено за вожњу, а што по правилу изостаје, дешава се да већина крађа возила остаје пријављена и евидентирана као неовлашћено коришћење возила.²

Нема сумње да овакво поступање не одговара фактичком стању. Шта више, ова околност иде на руку учиниоцима кривичних дела, с обзиром на околност да је за ово кривично дело запређена блажа казна него за кривично дело тешке крађе (запређена казна затвора од једне до осам година), те се, на пример, у случајевима затицања *in flagranti*, када још увек није могуће на основу објективних елемената сагледати да ли се ради о крађи или неовлашћеном коришћењу возила, омогућава учиниоцима да заснивају своју одбрану на наводној околности да је њихова намера била усмерена у правцу вожње, а не присвајања возила. Однос привидног идеалног стицаја између неовлашћеног коришћења и крађе требало би тумачити у корист крађе возила увек када не постоје околности које би могле јасно указивати на то да се ради о неовлашћеном коришћењу. Таквим околностима би се могао сматрати нестанак возила мање вредности које се обично користи за вожњу и након тога оставља напуштено, као што је то дуги низ година била популарна застава 750, или друга возила обично старија од 20 година, или остављање необезбеђеног возила с кључем у контакт брави итд.

² Каснија преквалификација у крађу или тешку крађу обично следи уколико фактичке околности, откривене по проналаску возила (нпр. измена бројева мотора и шасије), јасно указују да је мотив одузимања стицање користи, а не коришћење возила за вожњу.

С друге стране, у фактичкој процени чињеница које опредељују став да је у питању крађа или неовлашћено коришћење возила требало би ценити и околност везану за вредност возила и заштитне механизме обезбеђења возила који стоје као препрека на путу учиниоца. Чини се нелогичним да неко улаже несразмерно велик напор да би савладао сложене механизме заштите на скупоценим луксузним аутомобилима само да би „неовлашћено користио возило“ које вреди десетине хиљада евра, када на улицама било којег већег места постоји мноштво возила које је далеко лакше употребити за возњу. Труд који учинилац мора да употреби за онеспособљавање оваквих система заштите, уз поседовање одговарајућих алата, укључујући и софистициране електронске уређаје, не би се могао оправдати истанчаним укусом и, с тим у вези, високим захтевима извршиоца у погледу марке и типа возила „које се жели провозати“, али би се лако могао оправдати великом имовинском коришћу која се може остварити његовом продајом. Не треба занемарити ни чињеницу да се у оваквим случајевима најчешће ради о синхронизованом деловању више учинилаца, припадника исте криминалне групе, од којих сваки има унапред одређен задатак („типовање“, онеспособљавање заштитних уређаја, одвожење возила итд.).

Треба поменути и чињеницу да је законодавац у скоријој прошлости увидео да постоји извесна нелогичност у међусобном односу кривичног дела одузимања возила и крађе, па је 2003. године неспретно интервенисао тиме што је, како је претходно поменуто, раније кривично дело „одузимање возила“ назвао „крађа возила“ и одредио да се биће дела састоји у одузимању возила у намери да се оно употреби за возњу (што, узгред буди речено, не представља крађу), или у одузимању возила ради стицања имовинске користи (што јесте крађа, али је као таква већ била предвиђена у чл. 165 или 166 КЗ/76, зависно од начина извршења и вредности возила). Тиме је постигнуто да се сваки нестанак возила заиста третира као крађа, али не због тога што она то суштински јесте, с обзиром на намеру учиниоца, него због наслова кривичног дела, који, иначе, није одговарао прописаној садржини. Сматрамо да је примена постојећих одредаба о крађи и тешкој крађи сасвим довољна да пружи кривичноправну заштиту возила када постоји намера прибављања имовинске користи, те да интервенција није неопходна у кривичноправној регулативи, него у примени прописа.

Друга околност која је привукла нашу пажњу током истраживања нормативног одређења кривичноправне заштите моторних возила односи се на квалификовани облик кривичног дела неовлашћено коришћење туђег возила. Тежи облик, како је претходно поменуто, постоји уколико је основни облик извршен обијањем или проваљивањем или употребом силе или претње.

Појмове „обијање“ и „проваљивање“ треба узети у истом значењу као и код тешке крађе (чл. 204 КЗ), а „силу и претњу“ у смислу кривичног дела принуде из чл. 135 *Кривичног законика* (Лазаревић, 2006:596). Што се тиче обијања и проваљивања, извесно је да већи број извршења овог кривичног дела подразумева савладавање препрека како би се ушло у возило и мотор ставио у погон, као и примену поменутих начина ради остварења тог циља.

Међутим, са силом и претњом, по нашем мишљењу, ствари стоје нешто другачије. Употреба силе и претње чини нам се несразмерна циљу који се жели остварити применом ових средстава, јер премашује уобичајену озбиљност ситуације код извршења ових кривичних дела, под претпоставком да је намера учиниоца заиста усмерена у правцу употребе возила за возњу, а не у правцу стицања материјалне користи, специфичном за припаднике криминалних организација. У другом случају не би се ни радило о овом кривичном делу, него о кривичном делу разбојништво из чл. 206 КЗ.

Из изнетог се може закључити да квалификовани облик кривичног дела неовлашћено коришћење туђег возила који се односи на употребу силе или претње не одговара стварним потребама кривичноправне заштите, имајући у виду став законодавца експлицитно изражен у чл. 3 КЗ, према којем су основ и границе кривичноправне принуде одређени, између осталог, нужношћу за сузбијањем дела.

Дакле, кривично право и кривичноправна репресија морају бити оправдани и нужни, што им, између осталог, и обезбеђује легитимност (Стојановић, 2009:37). Оправданост и нужност кривичноправне принуде би се у овом случају могли довести у питање.

Уважавајући претходно изнете показатеље о међусобном односу кривичних дела неовлашћеног коришћења и крађе моторних возила, у делу рада који следи нећемо помињати неовлашћено коришћење, с обзиром на чињеницу да је намера припадника организованих криминалних група увек усмерена на прибављање користи, било продајом возила, делова или изнуђивањем новца од власника возила, а само изузетно на прибављање возила као обезбеђења средства за извршење неког другог кривичног дела. У складу с тим употребљаваћемо израз крађа возила.

Специфичности устројства и деловања организованих криминалних група које се баве овом врстом деликата

Када говоримо о извршиоцима кривичног дела крађа возила, можемо рећи да се ради о специјализованим лицима, често организованим у групе, са строго подељеним улогама и заступљеном хијерархијом. Сва-

ки члан групе обавља унапред одређен део посла и за њега добија одређени проценат новца од коначне добити. Поједини чланови у овом криминалном ланцу често се међусобно и не познају. Организована криминална група може да постоји и опстане само под условом да се у њој поштују правила и дисциплина које одређује организатор криминалне групе. Сви чланови групе одговорни су организатору, а подразумева се да у случају лишења слободе било ког члана не сме доћи до одавања других чланова групе, нити њихове улоге у послу везаном за крађе возила. У противном, члан групе или неко од његове породице може бити сурово кажњен, што подразумева и знатан степен физичког насиља, па и лишење живота. Организатор криминалне групе која се бави крађом возила је лице које има ауторитет и утицај на остале чланове криминалне организације, а делокруг његовог посла обухвата организацију рада, односно издавање конкретних задатака осталим члановима. Он обично одржава сарадничко-пријатељске везе са припадницима других организованих група за крађу возила.

У саставу групе налазе се и лица задужена за набавку алата и опреме за извршење кривичног дела. Ту су и тзв. „типери“, који су задужени да пронађу возило које ће бити предмет крађе, затим да прате и опсервирају возило и власника. Када утврде најпогодније место и време за крађу возила, долази већи број извршилаца, при чему свако од њих има конкретан задатак. Једни врше опсервацију околине, други путем радио станица слушају дешавања на полицијском радном каналу, трећи насилно отварају возило и неутралишу аларм. Затим у возило улази лице специјализовано за савладавање електронске заштите возила и стартовање мотора. Након тога, возило преузима лице које је добар возач и одвози га до унапред припремљеног места. У највећем броју случајева то су изнајмљене гараже. Како, по правилу, такве организације гараже изнајмљују у различитим деловима града, возило се најкраћим путем одвози у најближу. У зависности од тога да ли украдено возило остаје у земљи или не, да ли се враћа власнику за новац или се „растура“ и продаје у деловима, постоје лица задужена за фалсификовање ознака шасије и мотора, за израду фалсификоване документације, за продају у земљи или иностранству, за ступање у контакт са власником возила и враћање истог за новац, за демонтажу и продају делова возила итд.

Криминалне групе које се баве крађом возила немају унапред одређену територију на којој врше крађе, а запажа се и међусобна сарадња. Најчешћи вид повезаности међу криминалним групама које врше крађе возила проналази се приликом откупа украдених возила. Чланови ових група ступају у међусобни контакт ради проналаска украденог возила, а потом посредују у откупу истог од стране власника. За своје услуге добијају део новца који се плаћа за откуп возила.

Радња извршења крађе возила

Питање реализације криминалног напада на возило у директној је вези с радњом извршења, објектом напада, средствима извршења, као и са временом и местом извршења. Што се тиче објекта напада, то су најчешће путнички аутомобили свих марки и типова, који због својих техничких карактеристика и луксузне опреме имају велику вредност. Које моторно возило ће бити присвојено не зависи само од врсте и марке возила, већ и од његових конструкционих особености и уграђених додатних уређаја за заштиту од крађе (лавља канца, лавља шапа, „зедеp“, разне врсте аларма и сл.), али и од знања, вештина, расположивих средстава за извршење, навика и изграђеног начина извршења (МОС).

Место и време извршења ових кривичних дела условно су повезани и могу се посматрати са различитих аспеката. Аутомобили се најчешће присвајају (краду) са отворених, јавних, необезбеђених простора, као што су паркиралишта испред стамбених зграда, установа, угоститељских и спортских објеката, великих тржних и здравствених центара, јавних гаража, а у последње време и из гаража грађана, предузећа и установа. Када је у питању време извршења, запажено је да се возила више краду у пролеће и током лета него зими. У погледу доба дана, возила се чешће краду ноћу него дању (Бошковић, Бановић, 2001:159). Треба имати на уму и то да ова правилност трпи знатна одступања. Место и време извршења могу варирати и зависно од одређених догађаја и околности који доводе до веће концентрације возила на неком простору у одређено време (сајмови, вашари, спортске и културне манифестације, политички скупови и сл.). Међутим, независно од ових варијација времена и места извршења, неопходно је да полиција редовно прати и анализира податке везане за време и место најчешћих криминалних напада, у циљу утврђивања нарочито угрожених простора, као и критичног времена извршења. Сходно томе, укрштањем ових података, неопходно је усмерити полицијску делатност на спречавање извршења ових дела или бар на њихово сузбијање, хватањем извршилаца на делу.

Од значаја за сагледавање специфичности начина извршења кривичног дела крађе возила је разликовање две групе возила: (1) возила која поседују електронску заштиту и (2) возила која не поседују електронску заштиту. Под електронском заштитом подразумева се фабрички уграђен „борд компјутер“ преко ког се контролишу све електронске компоненте возила. Овај „електронски мозак аутомобила“ захтева ауторизован приступ корисника, односно његову идентификацију како би се мотор могао стартовати, а возило користити. У редовном току ствари ауторизовани приступ се остварује путем оригиналног код-кључа, од стране власника, односно путем одговарајуће софтверске апликације, од стране овлашћеног серви-

сера возила. Код ових возила немогуће је стартовати мотор док се претходно не савлада електронска заштита. У другу групу спадају возила која не поседују овакав вид електронске заштите.

Као што је раније поменуто, крађу возила у већини случајева врше обучени и професионални извршиоци организовани у криминалне групе. Сама радња извршења овог кривичног дела траје веома кратко, што се постиже дуготрајном обуком, чиме се смањује могућност затицања и хватања приликом извршења кривичног дела. Уобичајено се у теорији радња извршења крађе моторног возила дели у две фазе, и то: (1) продирање у моторно возило и (2) покретање моторног возила. Извршиоци кривичног дела крађе возила настоје да улазак у возило, односно савладавање механичких препрека траје што краће, отприлике као када власник возила улази у своје возило, како не би побудили пажњу лица из окружења.

Продирање у моторно возило врши се насилним путем и то уклањањем механичких препрека које онемогућавају слободан улазак у возило. То се најчешће чини нападом на браве на вратима, затим на лептир стакла или покретне прозоре, проваљивањем преко крова, код тзв. „кабриолета“, или преко кровног прозора, односно покретног дела на крову возила (Бошковић, Бановић, 2001:159-160). Уклањање препрека може се извршити на више начина, од којих би се неки могли означити као традиционални (ломљење стакла, употреба ломача браве, тзв. „руског кључа“, или тзв. „радапцигера“ којим се чупа цилиндрични уложак браве итд.). Како су предмет овог рада савремене тенденције у овој области, пажњу ћемо у даљем тексту усмерити на специфичне начине извршења доминантне у актуелној криминалној пракси, о којима има мало писаног трага у домаћој криминалистичкој литератури.

Савладавање „ћораве браве“

Код скупочених возила новије производње, као што су фолксваген Туарег, порше Кајен или ауди Q7, постоје тзв „ћораве браве“, односно возило нема браву у класичном смислу. Због тога извршиоци секу лим у доњем делу возачевих врата и долазе до ребрастог црева кроз које пролази сноп каблова који воде од контролне табле до команди смештених у задњем делу возила. Кроз то црево пролазе и каблови помоћу којих се могу откључати врата. Наиме, након сечења лима извршиоци пресецају каблове и њиховим спајањем их откључавају. Отварањем врата деактивира се и фабрички уграђен аларм. Поступак сечења лима и каблова, отварање централне браве и савладавање електронске заштите је веома кратак.³

³ У случају који је забележен сигурносним камерама током крађе Туарега, сечење лима и отварање возила трајало је 12 секунди, а декодирање и стартовање мотора 11 секунди.

Употреба „имобајлзера“ и декодера за савладавање заштите коју пружа „борд-рачунар“

Следећа фаза у раду учинилаца јесте стартовање мотора. За стартовање мотора возила новије производње, која поседују електронску заштиту повезану са борд компјутером у возилу, потребно је познавати софистицирану технологију и поседовати опрему за декодирање заштитног кода. Могуће је разликовати више врста електронског алата који служи за савладавање електронске заштите. Један од њих је тзв. „имобајлзер“, који се ручно израђује за сваки тип и марку возила. Након продирања у возило, извршиоци испод волана демонтирају пластичну заштиту за оригинални имобајлзер, који се налази испод инструмент табле, и демонтирају га, а затим монтирају свој имобајлзер. На овај се прикључује „електронски чип“ помоћу којег се учитава нови код и деактивира електронска заштита, што омогућава стартовање мотора. Помоћу наведеног чипа могуће је неограничено пута стартовати мотор возила. У случају поновног монтирања оригиналног имобајлзера, помоћу њега се не би могао стартовати мотор возила, јер му је унет и сачуван нови сигурносни код.

Следећи начин покретања мотора од стране извршилаца кривичног дела крађе возила, који се и најчешће користи, подразумева коришћење „декодера“, односно тзв. „кутијицу са чипом“. У суштини, реч је о посебно израђеној електронској направи за откривање заштитног кода компјутера возила, декодирање и учитавање новог кода. Декодер има вишекратну употребу, при чему се за стартовање мотора различитих возила користи нови чип у декодеру (у жаргону „шналица“). Свако возило с фабричким борд компјутером има излаз за утврђивање квара возила, намењен првенствено овлашћеним сервисерима. Овај излаз може бити смештен на различитим местима у унутрашњости возила, у зависности од врсте и типа возила. На овај излаз прикључује се тзв. OBD кабл, на чијем се другом крају налази USB излаз који се прикључује на компјутер са инсталираним софтвером за дијагностику. Без обзира на врсту возила и произвођача, користи се стандардни OBD кабл. Извршиоци путем овог кабла прикључују декодер преко којег се уклања електронска заштита. Декодер је погодан због малих габарита (многа је мањи од лап топ рачунара), па је подесан за ношење и лако скривање.

Поред наведених, постоје и возила која не поседују кључ за стартовање мотора, већ картице.⁴ Код крађе ових возила прво се насилно врши улазак у возило, а затим се проналази контролни излаз и на њега прикључује OBD кабл. На други крај овог кабла прикључује се декодер

⁴ Такав случај је са возилима из новијег Реноовог програма.

у који се ставља се бланко картица. Помоћу наведеног уређаја у картицу се учитава нови заштитни код возила. Поступак учитавања траје веома кратко, свега неколико секунди, а картицом се касније стартује мотор возила. Бланко картица се не може направити, већ се набавља од произвођача и у Србији њена цена на црном тржишту износи око 85 евра.

Скенери за читавање фреквенције уређаја за даљинско закључавање возила и његовог заштитног кода

Пошто већина возила поседује централну браву на даљинско закључавање и откључавање, извршиоци користе различите врсте скенера за откривање фреквенције уређаја и читавања заштитног кода. У моменту када власник возила притисне тастер за даљинско закључавање централне браве, извршилац притисне тастер на скенеру, након чега се у том уређају прочита фреквенција, односно заштитни код послат од стране уређаја власника возила. Овај поступак се понови и приликом даљинског откључавања возила од стране власника. Након скенирања фреквенције учиниоци израђују даљински уривљач помоћу којег се касније откључава централна брава на возилу. Након откључавања стартује се мотор возила на неки од већ описаних начина и возило се одвози.

Онеспособљавање сателитског праћења возила (GPS уређаја)

Већина скупочених аутомобила поседује GPS систем за сателитско праћење. GPS уређај који се налази у возилу је у основи сличан мобилном телефону и састоји се од SIM картице, антене, каблова за повезивање са напајањем и батерије за самонапајање, која може да напаја уређај 72 сата. Овај уређај из возила шаље сигнал према најмање три сателита, а потом се из сателита шаље повратни сигнал. На основу времена путовања сигнала се у GPS центру одређује географска позиција уређаја, односно одређује се место где се налази возило, а затим се подаци о томе шаљу оператеру путем GSM сигнала. С обзиром да су упућени и у ове технолошке иновације, извршиоци кривичног дела крађе возила користе тзв. GSM ометаче. Ометањем GSM мреже путем јаког магнетног поља онемогућава се пренос података од уређаја према провајдеру који прати возило и обрнуто, а тиме се омогућава безбедно одвожење и одлагање украденог возила. Постоје разне врсте ових ометача, од оних намењених транспорту украденог возила, до оних који се користе у гаражама у којима је возило сакривено.

Треба поменути и да у склопу припремних радњи, односно набављања алата и опреме за извршење кривичног дела, поједини извршиоци набављају и тзв. „радио скенере“ у циљу праћења полицијских радио

фреквенција. Када дођу до места где се налази возило које имају намеру да украду, учиниоци проналазе радио фреквенцију коју полиција користи у оквиру система радио веза, тј. радни канал полицијске станице на чијој се територији налазе. Помоћу овог уређаја они слушају дешавања на радном каналу како би знали да ли у близини има полицијских патрола и да ли је неко од грађана приметио крађу возила и пријавио је полицији. У групи лица која врше крађу возила обично се налазе и она чији је искључиви задатак да прате поменута дешавања и да их јављају другим члановима групе чији је задатак одвожење возила.

Поступак са украденим возилом

Поступање криминалне групе са украденим возилом може бити различито, зависно од начина на који се жели остварити имовинска корист. Уобичајено се (1) фалсификују идентификациона обележја возила и пратећа документација, након чега се возило продаје у земљи или иностранству. Поред тога, могуће је (2) да се од власника возила тражи „откуп возила“, или да се (3) возило демонтира и продаје у деловима. Како су прва и последња могућност присутне од када се бележи криминал везан за моторна возила, наша пажња била је посвећена првенствено „откупу возила“ као новијој тенденцији у криминалном деловању.

Када изврше крађу аутомобила, чланови криминалне групе често покушавају да на разне начине ступе у контакт са власником возила како би му понудили његово враћање у замену за одређену суму новца. На руку учиниоцима иде то што се у украденом возилу често налазе разна документа са подацима власника, као што је пословна документација, бројеви телефона, визит карте и сл. Учиниоци неретко ступају у контакт са власником возила преко посредника, најчешће из криминогене средине. Комуникација са власником возила остварује се искључиво преко телефона, при чему се користе нови мобилни телефони и нове картице, који бивају уништени по извршеној размени. Након успостављеног контакта са оштећеним нуди му се враћање возила у замену за одређену суму новца, која се обично креће око 1/3 тржишне вредности возила, под условом да догађај не пријављује полицији. Уколико оштећени пристане да му се за новац врати возило, од њега се захтева да поступа у складу са упутствима која се односе на место, време и начин размене новца и возила. Након постигнутог договора о месту и времену размене и доласка оштећеног до тог места, извршиоци га позивају телефоном и више пута мењају место примопредаје, како би били сигурни да оштећени није обавестио полицију. Када се увере да је то за њих безбедно, чланови организоване криминалне групе оштећеном саопштавају где да остави новац, а потом и локацију на којој је остав-

љено возило. У већини случајева власнику се у први мах дају погрешне информације о месту где се налази возило, док учиниоци не буду сигурни да су добили уговорену суму новца. Међутим, забележени су и случајеви када се од оштећеног захтевају додатне суме новца.

Основни правци полицијске делатности предузете у циљу расветљавања дела и обезбеђења доказа

Криминалистичка делатност разоткривања организованих криминалних група, оформљених за вршење кривичних дела крађа возила, њихове структуре и улоге појединих чланова, захтева другачији приступ у односу на друга кривична дела. Уколико би се рад органа усмерио само на доказивање кривичних дела и њихових непосредних извршилаца, органима кривичног гоњења остале би непознате криминалне организације и њихови организатори. С обзиром на то да организатори криминалних удружења нису непосредно укључени у извршење кривичног дела, класичним методама није могуће утврдити њихово учешће у криминалној делатности. Потребно је открити криминалну организацију, њену криминалну делатност и утврдити улогу појединих чланова криминалне групе. Поред идентификовања криминалне групе, где је најзначајнији и најтежи посао идентификовати њихове организаторе, потребно је и уочавање непосредних извршилаца ових кривичних дела, њихова опсервација и уочавање веза и односа које имају са другим лицима (Бошковић, 1998:140).

Након идентификовања криминалне групе наставља се са тајном опсервацијом коришћењем разних криминалистичких средстава и метода, како би се прикупили докази о криминалној активности, идентификовали организатори и помагачи и прибавили докази о везама, контактима и структури криминалне организације. Да би се ти криминалистички циљеви постигли, потребно је користити специјалне криминалистичко-тактичке и техничке методе и средства: тајну опсервацију, снимање разговора и међусобних контаката, снимање примопредаје украдених возила итд. Значајно је, такође, и коришћење оперативних веза (информатор и сарадник), чије информације имају искључиво оперативни карактер, али представљају значајан допринос у раду на откривању и доказивању криминалне делатности лица која врше крађу моторних возила (Маринковић, 2007:7). Основни принцип је да се лишавање слободе одлаже све док се не прикупе докази о постојању криминалне организације, њеној мрежи послова и чланова, и док се не идентификују организатори криминалног удружења (Бошковић, 1998:149). Рад полиције у циљу обезбеђења доказа подразумева познавање лица из криминогене групе, њихову специјализацију за одређену

марку возила, територијалну повезаност, начин извршења и слично. Такође, значајно је, у мери у којој је то могуће, располагати сазнањима о месту и времену кретања и боравка појединих чланова криминалне групе, што се најчешће постиже ангажовањем оперативних веза (информатор, сарадник) или праћењем познатих чланова групе (Попара: 2006:304). На тај начин, након пријаве крађе возила може се сузити круг осумњичених лица.

Код откривања кривичних дела крађа возила полиција користи следеће стандардне криминалистичко-тактичке мере и радње:

- прикупљање обавештења;
- праћење;
- осматрање;
- проверу;
- преглед;
- увид у документацију;
- проверу алибија;
- утврђивање идентитета;
- потражну делатност;
- контролу одређених категорија лица, објеката и пунктова;
- полиграфско тестирање и др.

Од радњи доказивања нарочито је битно поменути увиђај. С обзиром да је обим овог рада ограничен, није могуће посебно говорити о свакој од наведених радњи, а имајући у виду да је тежиште рада у првом реду усмерено ка новијим тенденцијама у криминалном деловању организованих криминалних група и супротстављеној полицијској пракси, у наставку ће бити говора о увиђају и значају који ова радња има у циљу обезбеђења материјала који се касније може користити за идентификацију непосредних учинилаца кривичних дела крађе возила путем ДНК отиска.

Општа је криминалистичка препорука да се увиђај врши када је у питању покушај извршења крађе, посебно скупочених возила и возила која су *каска* осигурана, као и возила чије би покретање и одвожење до гараже у којој се налази комплетна криминалистичко-техничка опрема могло уништити трагове. Поред тога, увиђај се обавезно врши и у свим случајевима проналаска украденог возила. Од изузетног значаја је да увиђај буде извршен стручно и професионално јер трагови и предмети пронађени на месту догађаја, односно на возилу које је било предмет покушаја крађе, могу бити од пресудне важности као доказна средства у судском поступку (трагови папиларних линија, биолошки трагови, предмети осумњичених и сл.). По доласку увиђајне екипе на место догађаја, обавља се разговор са оштећеним и евентуалним сведоцима. Затим се врши фотографисање затеченог стања, и приступа обради

видљивих предмета и трагова, као и изазивању невидљивих трагова (Žarković et al., 2010:82). Веома је важно да се сви трагови, укључујући и микротрагове, који се пронађу на лицу места, изузму на адекватан начин, како би могли послужити за идентификацију извршиоца и доказивање његове кривице. Најважнији су трагови папиларних линија и биолошки трагови, као што су крв, длака, пљувачка, трагови зноја и делови коже (Жарковић, 2005:162-167).

Након увиђаја на месту догађаја, возило које је било предмет покушаја крађе или које је пронађено након крађе, помоћу специјализованог возила се превози до гараже с одговарајућом криминалистичко-техничком опремом. На том месту постоје много бољи услови за криминалистичко-техничку обраду возила. Криминалистички техничар приликом рада обавезно носи рукавице и другу неопходну опрему, како не би контаминирао и/или уништио трагове. Изузети трагови папиларних линија уносе се у јединствену базу података дактилоскопираних лица, ради евентуалне идентификације извршилаца (АФИС). Трагови који су носиоци ДНК профила изузимају се одговарајућом методом и достављају Националном криминалистичко-техничком центру МУП-а Републике Србије, односно форензичкој ДНК лабораторији, где се врши њихово вештачење и одређивање поменутог профила. Када криминалистички техничар заврши обраду возила, сачињава службену белешку о криминалистичко-техничком прегледу возила, која је саставни део кривичне пријаве.

Са друге стране, неопходно је обезбедити неспорни узорак осумњиченог из којег је могуће установити ДНК профил. Изузимање узорка предузима се у службеним просторијама, уз његов добровољан пристапак, о чему се сачињава службена белешка коју потписују овлашћено службено лице и осумњичени. Осим тога, узорак је могуће узети и на основу наредбе истражног судије, у скаладу са одредбама чл. 113, чл. 114 и чл. 131 *Законика о кривичном поступку* (Сл. лист СРЈ, бр. 70/01 и 68/02 и Сл. гласник РС, бр. 58/04, 85/05, 115/05, 85/05, 49/07, 20/09 и 72/09). У оба случају од стране криминалистичког техничара узима се брис усне дупље. Поступак с узетим брисом исти је као и у случају проналаска трага – носиоца ДНК профила на возилу. Брис се, уз наредбу истражног судије надлежног суда, доставља Националном криминалистичко-техничком центру МУП-а Републике Србије, односно њиховој форензичкој ДНК лабораторији, где се врши утврђивање ДНК профила осумњиченог лица и његово упоређивање са ДНК профилима изолованим из брисева који су изузети приликом прегледа пронађеног (одузетог) возила, а који су констатовани у службеној белешци о криминалистичко-техничком прегледу. О извршеном вештачењу сачињава се записник који се, у случају поклапања ДНК профила осумњиченог са

изузетим ДНК профилем, користи као доказ у даљем поступку пред правосудним органима.

Закључак

У домену практичног поступања полиције и правосуђа постоје значајни проблеми везани за примену нормативно-правног оквира којим се обезбеђује кривичноправна заштита моторних возила, а нарочито у контексту вршења ове криминалне делатности од стране организованих криминалних група. Ови проблеми се у првом реду односе на квалификовање дела као неовлашћено коришћење туђег возила, иако би се у највећем броју случајева, у недостатку сазнања о субјективној намери учиниоца, а на основу познатих објективних околности (нестанак возила велике вредности, са софистицираним заштитним механизмима), пре могло говорити о крађи, односно тешкој крађи.

Описана околност омогућава припадницима организованих криминалних група који буду затечени на делу лакшу одбрану и блажи третман пред правосудним органима, а када се има на уму њихова стриктна подељеност у извршењу задатака, употреба савремених електронских алата и „закон ћутања“ у оквиру исте групе, као и добра међусобна сарадња група у оквирима криминалног миљеа, логична последица склопа наведених околности огледа се у чињеници да стандардан приступ утврђивања кривичноправне одговорности појединаца неће дати готово никакве резултате на сузбијању ове криминалне појаве. Изнете чињенице јасно указују да се императив криминалистичке делатности која претендује да буде успешна на плану откривања организованих криминалних група оваквог типа, утврђивању њихове структуре и улоге појединих чланова, и укупне криминалне делатности, огледа у другачијем приступу у односу на класична кривична дела. То очигледно мора бити проактивна делатност која, између осталог, подразумева и употребу истражних метода који су у складу са савременим тенденцијама криминалистичке науке.

Литература:

1. Бошковић, М., Бановић, Б., (2001). *Криминалистичка методика*, Виша школа унутрашњих послова, Београд.
2. Бошковић, М., (1998). *Криминалистика методика I*, Полицијска академија, Београд.
3. Бановић, Б., (1993). *Криминалистичка обрада кривичних дела одузимања и крађе возила*, Безбедност, год. 35, бр. 2, стр. 138-148.
4. Žarković, M., Lajić, O., Ilić, A., (2010). *Krivičnopravna represija kao instrument zaštite motornih vozila u krivičnopravnoj i kriminalističkoj*

- praksi*, Revija za kriminologiju i krivično pravo, vol. 48, бр. 3, стр. 71-87.
5. Žarković, M. et al. (2010). *Polijsko postupanje prilikom obezbeđenja mesta krivičnog događaja kao preduslov za uspešnu forenzičku identifikaciju*, NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo, vol. 14, бр. 2, стр. 71-86.
 6. Лазаревић, Љ., (2006). *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, Савремена администрација, Београд.
 7. Маринковић, Д., (2007). *Информатори као криминалистичко-тактички институт*, Безбедност, год. 49, бр. 3, стр. 5-35.
 8. Попара, В., (2006). *Тајно праћење: нови аспекти*, Безбедност, год. 48, бр. 2, стр. 303-320.
 9. Стојановић, З., Перић, О., (2009). *Кривично право – посебни део*, Правна књига, Београд.
 10. Стојановић, З., (2009). *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд.
 11. Чејовић, Б., (2007). *Кривично право*, Досије, Београд.

Motor Vehicle Theft as Contemporary Form of Organized Crime in Serbian Crime Investigation Practice

Abstract: The first part of the paper outlines the normative and legal framework within which criminal law provides protection of motor vehicles and lists the problems encountered by the judiciary in the practical implementation of legal provisions. The central part of the paper focuses on the *modus operandi* of organized criminal groups engaged in the perpetration of such criminal acts, particularly in the organization and deployment of various electronic tools used to overcome electronic protection of modern vehicle makes. Finally, the authors emphasize the fact that investigative activities aimed at tracking down organized criminal groups and identifying the roles of their members call for an approach that differs from that used for detecting other criminal acts and point out to the main guidelines for police activities aimed at dealing with such cases.

Key Words: car theft, organized crime, police, detecting and proving vehicle theft.

Синиша ЈАНКОВИЋ
Полицијска управа Панчево

UDK 343.51::004
Стручни рад
Примљено: 23.08.2011.

Фалсификовање платних картица као појавни облик компјутерског криминалитета

Апстракт: У раду се обрађује један од појавних облика компјутерског криминалитета везан за платне картице. Ради се о сложенем облику криминалитета који обухвата више других криминалних делатности и елементе других сличних кривичних дела, на која се у раду указује. Рад је смеиштен у оквир практичног поступања органа унутрашњих послова у препознавању, откривању, расветљавању и доказивању појавних облика специфичне и сложене криминалне делатности везане за платне картице у нашој земљи у првој деценији 21. века. Циљ рада је да укаже на комплексно поступање органа унутрашњих послова у овој области и на примену оперативних, оперативно-тактичких мера и радњи и истражних радњи, то јест на кривично-процесно поступање, као и на све проблеме са којима се поступајући полицијски службеници сусрећу у раду на наведеној проблематици.

Кључне речи: платна картица, пластични новац, фалсификовање платних картица, злоупотреба платних картица, компјутерски криминалитет.

Уводна разматрања

Тема овог рада је фалсификовање као један од бројних појавних облика криминалне делатности везане за картичарство, тј. за платне картице. Тиме желимо да укажемо на разлику између фалсификовања и других појавних облика криминалитета везаног за платне картице, посебно на разлику у односу на злоупотребе платне картице. Као проблем разматра се терминолошко-појмовно разграничење криминалитета везаног за платне картице од других појавних облика компјутерског криминалитета. У бројним теоријским расправама на тему компјутерског или криминалитета везаног за платне картице у криминолошком смислу најчешће се употребљавају термини „злоупотреба платних картица“ и „превара са платним картицама“, мислећи при томе на свеукупан криминалитет везан за платне картице. Рад ће покушати да одго-

вори на питање: да ли криминалитет везан за платне картице спада у високотехнолошки криминалитет (ВТК)? Део рада посвећен је статистичком евидентирању криминалитета у области картичарства у МУП-у и значају који оно има за потпуно сагледавање ове нарастајуће појаве.

Појам платне картице

Развој технике, широка распрострањеност компјутера и интернета довела је до нових технолошких облика безготовинског плаћања и то електронским платним прометом и путем платних картица. Електронски платни промет заступљен је у пословању правних лица, док платне картице користе физичка лица мада могу да гласе и на правна лица. Народна банка Србије (НБС) платну картицу једноставно дефинише као: инструмент безготовинског плаћања. Платне картице се по функцији деле на дебитне, код којих се рачун задужује у истом тренутку када се врши плаћање или подизање готовине и чији корисник средства може користити само до износа којим располаже на свом рачуну, и кредитне, чији власник може користити средства којима у тренутку коришћења картице не располаже, али за чије коришћење има уговорени кредитни лимит, а задужење се најчешће врши једанпут месечно (*Narodna banka Srbije – rečnik, 2008*).

Као полазни оквир за појмовно одређење платне картице наводим следећу дефиницију: платна картица представља специфичан инструмент безготовинског плаћања издат од банке или небанкарске организације, који омогућава кориснику да подиже готов новац или врши плаћање роба и услуга (*Платне картице, 2007:7*).

Као основне дефиниционе елементе платних картица издвајамо: функције платне картице, кориснике платних картица и издаваоце платних картица.

Функције платне картице

Из наведених дефиниција јасно се уочава платна као основна функција платне картице и то безготовинско плаћање. Платне картице могу имати и функцију подизања новца у готовом и то уколико је издавалац платне картице банка, тако што се у другим банкама може подићи новац у готовом или, што је од посебног значаја, новац у готовом се може подићи на банкоматима у било које време. Због тога о платној картици веома често говоримо као о „пластичном новцу“, јер је њена основна функција замена готовог новца. Платна функција картица указује нам да по том основу постоје дебитне и кредитне платне картице, о чему говори НБС дефинишући платну картицу. Платна картица може служити и као идентификациона картица корисницима бројних услуга, почевши од услуга паркирања аутомобила, до бројних посебних услуга

у специјализованим ланцима супермаркета или другим трговинским или услужним предузећима.

Корисници платних картица

Идентификациона функција платних картица у предметним дефиницијама не истиче се и не разјашњава довољно и у директној је вези са корисником платне картице. Наиме, у наведеним дефиницијама наводи се термин „корисник“ што значи да је то лице које платну картицу користи. По том критеријуму платне картице можемо теоријски поделити на платне картице које гласе на име (физичког или правног лица) и платне картице које гласе на доносиоца. Ова последња врста платних картица могућа је само теоријски. Практична примена платних картица које гласе на доносиоца била би у супротности са заштитом власника од неовлашћених употреба, али уколико би то била воља власника који би тиме штитио свој идентитет и картицу користио тако да за примаоца платне картице остане анониман, у том случају било би могуће да платна картица гласи и на доносиоца. За издаваоца платне картице корисник не би могао да буде анониман уколико то не дозвољавају позитивни законски прописи државе у којој је седиште издаваоца платне картице.

Издаваоци платних картица

Поменутом дефиницијом НБС као издаваоци платних картица наведене су банке и небанкарске организације. Овакав приступ дефинисању и подела свих организација само на две врсте – банке и небанкарске организације, погрешан је. Пре свега због тога што би под небанкарске организације, као другу врсту издавалаца платне картице, могли да подведемо буквално све врсте организација осим банака, а то није тачно. Вероватно је у дефиницији НБС изостављена реч „финансијске“, а тиме би прецизнија дефиниција у делу издаваоца платних картица гласила: банке и друге финансијске организације.

Платне картице издају банке и друге небанкарске али у сваком случају финансијске организације, без обзира да ли су специјализоване само за финансијско или за привредно пословање трговином робом или услугама. У сваком случају, иако је реч о организацијама које су специјализоване за робно пословање, нпр. велики ланци мега маркета, који такође могу бити издаваоци сопствених, интерних платних картица, ради се о финансијском пословању јер плаћање за купљену робу или извршену услугу то јесте. Тако утврђујемо да издаваоци платних картица могу бити и најчешће јесу банке, затим специјализоване куће које се картичарством баве као једином делатношћу, као и организације које се баве прометом роба и пружањем услуга. Стога је предмет кривично

правне заштите не само банкарска, него свака платна картица без обзира на издаваоца, функцију коју има или власника. Имајући у виду основну карактеристику платне картице, која се огледа у платној функцији а садржана је у једној речи: безготовинско, сматрамо непотребним набрајање могућности које платна картица пружа и набрајање могућих издавалаца платних картица.

Након овако сагледаних основних карактеристика платне картице, дали бисмо нову и потпунију дефиницију: *платна картица представља специфичан инструмент финансијског пословања који издаје финансијска организација и који кориснику омогућава безготовинско плаћање, као и подизање новца у готовом.* То би значило да кориснику омогућава безготовинско финансијско пословање у које је укључено безготовинско плаћање, као и подизање новца у готовом ван седишта издаваоца и у било које време.

Друге карактеристике платне картице

Само поседовање, тј. претходно издавање платне картице има своје предности и ризике најчешће за банку или другу финансијску организацију – издаваоца платне картице, исто као и за клијента, односно корисника платне картице (физичко или правно лице). Издавалац платне картице стиче предности у пословању које се огледају у осавремењавању, смањењу броја запослених, повећању промета и увећаном профиту. Међутим, поред свих предности стичу се и ризици који се огледају у могућој причињеној штети фалсификованим платним картицама која не иде на терет клијента, већ на терет издаваоца платне картице или осигуравајуће куће преко које је издавалац осигурао свој ризик.

Употреба – плаћање путем платне картице доноси предности и ризике не само за издаваоца платне картице и њеног власника, већ и за примаоца платне картице (акцептанта). Прималац платне картице, уколико несмотрено или лакомислено прими на наплату фалсификовану платну картицу на износ који је ауторизован у складу са процедуром, не може бити сигуран да ће му новчани износ по ауторизацији бити плаћен уколико се накнадно утврди да је картица фалсификована. У том случају, трговац је издао робу мислећи да је по одобреној ауторизацији новац уплаћен на његов текући рачун, али је издавалац платне картице ускратио уплату средстава по основу ауторизације.

Платна картица умногоме је слична чеку и она га на неки начин замењује. Платна картица и чек су инструменти безготовинског плаћања, с тим што можемо рећи да је чек на неки начин био претеча платне картице која је у свему преузела његове функције елиминишући мањкавости безготовинског плаћања чеком, али и у исто време отварајући могућност за злоупотребе које су предмет овог рада.

Шема издавања и коришћења платне картице: банка или друга финансијска организација као издавалац платне картице; клијент – физичко или правно лице; текући рачун клијента; платна картица изда-та на име клијента по текућем рачуну; акцептант; употреба платне кар-тице: куповина (роба или услуга) или подизање новца у готовом; безго-товинско плаћање платном картицом (провера да ли је потписана, евен-туално провера идентитета купца личном исправом); ПОС терминал; банка која врши само трансмисију између акцептанта и банке издаваоца платне картице; евентуално унос пин код броја; захтев за ауторизацију; овлашћени процесор; издавалац платне картице; одобрење; издавање и потписивање слипа (упоређење потписа на слипу са потписом на плат-ној картици); издавање рачуна по куповини; накнадно проверавање, тј. евентуално утврђивање сметњи за плаћање акцептанту; пребацивање новца са текућег рачуна корисника на акцептанта.

Област криминалитета у коју спада фалсификовање платних картица

Неки појавни облици, међу којима је и злоупотреба платне картице, не испуњавају потребне услове да се сврстају у ВТК, али сложени облици фалсификовања платних картица за која се као средство извр-шења јављају рачунари, рачунарске мреже, рачунарски подаци, као и њихови производи у материјалном и електронском облику, свакако јесу ВТК (*Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против ВТК*, члан 3). На основу тога износимо став да сложени облици фалсификовања платних картица спадају у ВТК, иако *Закон о органи-зацији и надлежности државних органа за борбу против ВТК* не тре-тира платне картице као заштитни објекат и кривично дело из чл. 225 КЗ не ставља под своју надлежност, већ га препушта редовном тужи-лаштву.¹

Поменути закон под ВТК подразумева вршење кривичних дела код којих се као објекат или средство извршења кривичног дела јављају рачунари, рачунарске мреже, рачунарски подаци, као и њихови произ-води у материјалном или електронском облику. Закон даље прецизира за која кривична дела се примењује и наводи групе кривичних дела против безбедности рачунарских података, као и кривична дела против интелектуалне својине, имовине и правног саобраћаја, уз услов да се као објекат или средство извршења кривичних дела јављају рачунари, рачунарске мреже, рачунарски подаци, као и њихови производи у материјалном или електронском облику. Као услов је наведен и

¹ У оквиру Окружног јавног тужилаштва у Београду постојала је Радна група за борбу против компјутерског и интернет криминала након чега је формирано специјално Одељење за ВТК, сада при Вишем јавном тужилаштву у Београду.

најмањи број примерака ауторских дела који треба да пређе 2.000 комада, или да је настала материјална штета у износу који прелази 1.000.000,00 динара.

Појавни облици криминалитета везаног за платне картице спадају у област криминалитета за коју постоји више синонима а најчешће се користи израз компјутерски криминалитет. Без намере да овим радом дамо допринос појмовном дефинисању ове све значајније врсте криминалитета, истичемо само неке од назива које поједини аутори користе као синониме осим наведеног ВТК: електронски криминалитет, високософистицирани криминалитет, сајбер криминалитет (Тањевић, 2009:152-165).

Игњатовићева дефиниција компјутерског криминалитета у ужем и ширем смислу фалсификовање платних картица сврстава у компјутерски, тј. ВТК (Игњатовић, 2006:274). Због тога бисмо могли да кажемо да законска легислатива није пратила развој информатике и појаву нових врста криминалне делатности, па из тог разлога криминалитет везан за платне картице, а у првом реду фалсификовање платних картица које по свим основама спада у ВТК, законодавац није обухватио предметним законом, иако се као неопходно средство извршења фалсификовања платних картица користе рачунари, рачунарске мреже, рачунарски подаци, и њихови производи у материјалном или електронском облику, као што овај закон и условљава.

Специфичност кривичног дела из чл. 225 КЗ је у томе што се у његовој основи налази крађа, и то једнако када се ради о злоупотреби платне картице коју је претходно потребно незаконито, а најчешће путем крађе, прибавити, као и када је у питању фалсификовање платне картице када се специфичним начином крађе претходно са рачунарских система пословних банака незаконито прибављају, краду подаци о већ постојећим платним картицама, који се затим фалсификују тако што се израђују нове платне картице са подацима о већ постојећим. Став 4, чл. 225 КЗ посебно истиче реч „туђа картица“ када говори о неовлашћеној употреби, што значи да је неопходно постојање претходног или предикатног кривичног дела као услова за постојање става 4, чл. 225 КЗ. Извршилац овог кривичног дела платну картицу може прибавити и путем других имовинских кривичних дела – путем претходно извршеног разбојништва, разбојничке крађе, преваре, уцене, изнуде, утаје или прикривањем.

Обим криминалитета везан за платне картице у нашој земљи

Компјутерски криминалитет у нашој земљи није пратио појаву компјутера, већ је своје место у миљеу свакодневног криминалитета заузео

тек у последњих неколико година. Углавном због тога што ни извршиоци кривичних дела у значајнијем броју нису усвојили нова знања у погледу употребе и злоупотребе рачунара и компјутерских технологија, а ни полицијски службеници, који су најпозванији за откривање и расветљавање кривичних дела, нису у значајнијем обиму овладали знањима неопходним за рад и поступање у области компјутерског криминалитета. У прилог томе истакао бих само две чињенице – прво, ни до данас велики број поступајућих оперативних радника на пословима привредног криминалитета није лично задужен рачунаром и нема могућност да било који рачунар у службеним просторијама своје организационе јединице користи чак ни за писање.² Друга чињеница коју ваља истаћи је та да мали број оперативних радника на пословима привредног криминалитета у подручним полицијским управама уопште има приступ интернету, док у једном броју подручних полицијских управа приступ Интернету имају само полицијски службеници на пословима ПР (Ђокић, 2006:772). Због тога се може оценити да резултати које су полицијски службеници постигли у области ВТК представљају само плод личног интересовања и професионалног ентузијазма.

Када је у питању статистичко евидентирање извршених кривичних дела у подручним полицијским управама, суочени смо са устаљеном методологијом која није мењана више десетина година.³ Кривична дела у МУП-у се статистички најчешће деле на две велике и доминантне области и то: кривична дела општег или класичног криминалитета и кривична дела привредног криминалитета.⁴ Кривична дела класичног криминалитета најчешће се евидентирају након извршења као кривична дела по НН извршиоцу. Након пријављивања кривичног дела, у циљу идентификације НН извршиоца и расветљавања кривичног дела предузимају се опште оперативно-тактичке мере и радње и поједине истражне радње. Уколико се кривично дело расветли, исказује се тзв. „процент расветљавања“, који је најзначајнији показатељ успешности и ефикасности рада криминалистичких служби подручних полицијских управа, међу којима влада својеврсно такмичење у постизању што је могуће већег процента расветљавања кривичних дела. У области класичног криминалитета могуће је и статистичко евидентирање извршених кривичних дела са познатим извршиоцем, као тзв. „откривање“ извршених кривичних дела. На тај начин статистичко евидентирање на бази постојећих номенклатура поз-

² Основа овог рада урађена је почетком 2008. године али, нажалост, ни до данас (август 2010) стање опремљености и обучености поступајућих полицијских службеника није се ни мало изменило.

³ У току је (август 2010) измена постојећег начина евидентирања кривичних дела на ЈИС-у МУП-а, која ће, надамо се, узети у обзир наведене напомене у погледу евидентирања кривичних дела ове врсте.

⁴ Кривична дела статистички се евидентирају у МУП-у као дела општег, привредног, компјутерског, еколошког, саобраћајног или политичког криминалитета.

наје као начин сазнања за извршено кривично дело из области класичног криминалитета: пријављивање, и у том случају кривично дело се евидентира као кривично дело по НН извршиоцу, или откривање – када се евидентира као кривично дело са познатим извршиоцем.

Када је у питању привредни криминалитет, статистичке номенклатуре МУП-а као начин сазнања за извршено кривично дело познају откривање дела са познатим извршиоцем. Некада је једна од основних разлика између класичног и привредног криминалитета био начин сазнања за извршено кривично дело и идентификација извршиоца. На основу наведене карактеристике кривична дела класичног криминалитета евидентирана су најчешће као дела са НН извршиоцем, док су сва кривична дела из области привредног криминалитета евидентирана као дела са познатим извршиоцем.

Међутим, пракса је одавно указала на могућност да се и кривична дела из привредног криминалитета врше са НН извршиоцем. У пракси је могуће и кривично дело злоупотребе службеног положаја, као и нека друга кривична дела привредног криминалитета по НН извршиоцу, али то још увек није могуће у статистици МУП-а. Методологија статистичког евидентирања кривичних дела у МУП-у у време када је рађена није познавала савремене појавне облике привредног криминалитета, те из тог разлога није могуће евидентирати по НН извршиоцу кривична дела из области привредног криминалитета. Фалсификовање и злоупотреба платних картица из чл. 225 КЗ типичан је пример кривичног дела које се евидентира као компјутерски криминалитет и обрађује се у подручним полицијским управама у службама за привредни криминалитет и у посебном Одељењу за ВТК при СБПОК-у МУП-а, али ако се не расветли, оно се статистички не евидентира (Милошевић, 2006:53). Предметно кривично дело врши се са НН извршиоцем тако да је могуће и хватање на делу. Уколико НН извршилац није идентификован и уколико против њега није поднета кривична пријава, статистичке номенклатуре органа унутрашњих послова не омогућавају податке о извршеним кривичним делима фалсификовања и злоупотреба платних картица из чл. 225 КЗ, јер се у пракси за предметна кривична дела не сачињавају записници о пријему кривичних пријава по НН извршиоцу (Milošević, 2007: 70).

У „тамној бројци“ остају сва кривична дела из чл. 225 КЗ која нису расветљена, без обзира што су пријављена и без обзира на значајно поступање органа унутрашњих послова на расветљавању тих кривичних дела и идентификацији НН извршиоца. „Тамна бројка“ криминалитета представља сва кривична дела која су извршена али која нису откривена.⁵ Суочени смо са парадоксом да оштећени пријављују поје-

⁵ О „тамној бројци“ видети детаљније у: Бановић, Б., (2002). *Обезбеђење доказа у криминалистичкој обради кривичних дела привредног криминалитета*, ВШУП, Београд, стр. 30-32.

диначна кривична дела у области платних картица која, уколико не буду расветљена, остају у „тамној бројци“ као да нису ни пријављена јер их није могуће статистички евидентирати. Тиме се у јавности стиче погрешна – непотпуна слика о стању криминалитета у овој области. Колики је удео „тамне бројке“ у области компјутерског криминалитета можемо само да претпостављамо.

Фалсификовање платних картица као комплексна криминална делатност

Појавни облици криминалитета везаног за платне картице у криминалистичком смислу могу бити: фалсификовање платних картица, злоупотреба платних картица, упад у компјутерски систем, крађа и друге врсте имовинских кривичних дела, злоупотреба идентитета, фалсификовање исправе и, на крају, могуће је злочиначко удруживање, тј. организовано вршење ове криминалне делатности. У кривично-правном смислу законодавац је, инкриминишући делатности везане за платне картице, чланом 225 КЗ раздвојио израду лажне платне картице у ст. 1, 2, 3 и 5, од неовлашћене употребе платне картице из ст. 4. Тиме је у оквиру једног кривичног дела разграничено фалсификовање од злоупотребе платних картица.

Можемо рећи да је фалсификовање платних картица у криминалистичком смислу много шире од појма у кривично-правном смислу и обухвата читав спектар вишеслојних, строго степенованих незаконитих активности, и то: припремне радње у које спадају формирање криминалне групе, договор о извршењу кривичног дела, располагање стручним, тзв. „хакерским“ знањем, поделу задужења, прибављање рачунарске комерисијалне опреме, као и специјалних средства за фалсификовање платних картица; неовлашћени упад у рачунарске системе финансијских организација путем интернета; крађу електронских података о бројевима текућих рачуна из рачунарских система или скривањем;⁶ крађу „беле пластике“;⁷ набављање и припремање средстава за израду (штампање текста и наношење магнетног записа) платних картица; израду фалсификованих платних картица; прибављање (добровољно или крађом) идентитета (стварног, а најчешће лажног) наводних власника будућих фалсификованих платних картица; фалсификовање личних карата са лажним идентитетом; неовлашћену употребу фалсификованих или неовлашћено (противправно) прибављених платних картица; продају фалси-

⁶ Детаљније о крађи електронских података са платних картица путем интернета видети у: Урошевић, В., (2010). *Коришћење интернет сервиса који пружају злоћудне програме као услугу при извршењу кривичних дела из области високотехнолошког криминала у Републици Србији*, Безбедност, бр. 3/2010, Београд, стр. 177-189.

⁷ „Бела пластика“ је бланко (неодштампана) платна картица.

фикованих или украдених платних картица; крађу платних картица или други начин незаконитог прибављања платне картице ради неовлашћене употребе; неовлашћено прибављање ПИК кодова; организацију тзв. „војника“ на терену који „нападају“ банкомате, њихову пратњу и заштиту од полицијских заседа; спрегу са одговорним лицима у малопродајним објектима; „растурање“ незаконито прибављене робе.

Као извршиоце криминалне делатности везане за платне картице можемо набројати: организаторе, хакере, носиоце идентитета, „војнике“ на терену за „нападе“ на банкомате и незакониту куповину роба, трговце у малопродајним објектима, растураче незаконито прибављене робе. Извршиоци су пирамидално постављени на криминалним нивоима у зависности од места и улоге коју имају у сложеном поступку фалсификовања и незаконите употребе платних картица, као и даљег „растурања“ незаконито прибављене робе.

Криминалистичка обрада НН фалсификованих платних картица подразумева низ општих оперативно-тактичких и истражних мера и радњи које обухватају следеће поступање органа унутрашњих послова: стални и директни контакт поступајућих полицијских службеника и оператера код овлашћених процесориста; хитан излазак на лице места; обезбеђење писмене пријаве о сумњивој трансакцији или употреби платне картице за коју је већ утврђено да је фалсификована; опис лица, видео запис из радње, тржног центра, из гараже, са оближњих паркинга – гаража; обезбеђење слипа са потписом; обезбеђење рачуна за купљену робу – опис купљене робе; обезбеђење отпремница са подацима о лицу и превозном средству које је робу преузело; утврђивање идентитета лица које је платну картицу користило незаконито, провера аутентичности коришћене личне карте, евентуално броја телефона и регистарске ознаке аутомобила; блокада; преглед превозних средстава, пртљага; легитимисање лица; лични претрес лица; провере лица кроз криминалистичке евиденције; утврђивање евентуалне повезаности продавца и „купца“; благовремени контакти са оператерима код овлашћених процесориста ради процене могућих мета напада (банкомата) и благовременог постављања полицијских заседа; претресање стана и других просторија; привремено одузимање незаконито прибављених предмета; привремено одузимање компјутера и друге рачунарске опреме коришћене за израду платних картица са свим специфичностима тзв. електронских доказа (Вановић, 2006:225). привремено одузимање платних картица; привођење осумњичених лица; лишење слободе и задржавање до 48 часова; враћање привремено одузетих предмета оштећеном и идентификација оштећеног који ће преузети предмете; саслушање осумњичених; подношење кривичне пријаве.

На методологију откривања, расветљавања и доказивања комплексне криминалне делатности везане за платне картице утиче законска

регулатива и то у оквиру КЗ могуће врсте кривичног дела; затим надлежност у случају повезаности са иностранством – идентификација оштећеног; знање полиције и ЈТ; процесинг, квалитет софтвера и могућност идентификације сумњивих трансакција, као и упоређивање са базама података других процесориста директним везама а не само међубанкарским разменама и интернет форумима, већ формирање јединствене базе свих сумњивих трансакција свих процесориста и свих банака; координација на релацији банка – процесинг – МУП – ЈТ; координација унутар МУП-а (повезаност подручних полицијских управа и размена података и знања); благовременост – хитност у поступању; лични ентузијазам поступајућих полицијских службеника, тужиоца, банкарских службеника и процесориста код којих то не би смело да се доводи у питање; флексибилност у поступању – нпр. приликом повраћаја предмета који су противправним употребама платних картица прибављени и привремено одузети од извршиоца кривичних дела; стална едукација и праћење нових појавних облика фалсификовања платних картица.

Анализом појединачних случајева уочено је да се у практичном поступању јављају проблеми у следећим сегментима поступања: координација у комуникацији између овлашћеног процесинга и поступајућег органа унутрашњих послова ради хитног изласка на лице места; утврђивање оштећеног – да ли је у питању власник банковног рачуна са кога се противправно присваја новац или банка која је издавалац картице, или евентуално осигуравајућа кућа која покрива трошкове таквог ризика, или је то продавац који продаје робу, тј. услуге;⁸ коме вратити – предати робу која је противправно прибављена и коју је орган унутрашњих послова привремено одузео.

Закључак

Имајући у виду убрзани развој технике, живот у ери картичарства и безготовинског плаћања са увећењем броја платних картица и њихову разнолику применљивост, а све у циљу што бољег супротстављања незаконитостима у погледу њихове употребе, изнећемо предлог законодавцу о могућем раздвајању, као посебних кривичних дела, фалсификовање платне картице и злоупотребу или незакониту употребу платне картице. Такође, било би од значаја и кривично процесно сврставање ових кривичних дела у ВТК, чиме би се обезбедило поступање специјализованог ЈТ за предметна кривична дела која свакако спадају у ВТК.

⁸ Банке не желе да се огласе оштећеним јер то утиче на њен кредибилитет, а путем осигурања или из својих фондова за покривање ризика надокнађују причињену материјалну штету. Због тога банке најчешће информативно али не и у својству оштећеног пријављују сваку сумњиву трансакцију која указује на постојање кривичног дела.

У криминалистичком смислу фалсификовање се разликује од злоупотребе платних картица и као појавни облик криминалитета везаног за платне картице подразумева да је противзаконита свака употреба фалсификоване платне картице, затим и само поседовање или било која друга активност у вези са средствима за прављење лажних платних картица, као и сама радња фалсификовања. Злоупотреба платних картица у криминалистичком смислу претпоставља оригиналну платну картицу која се у том случају само незаконито употребљава, тј. злоупотреба.

Сматрамо да је погрешно употребљавати изразе: злоупотреба платних картица и преваре платним картицама у намери да се означи свеукупан криминалитет везан за платне картице. Наведени изрази у сваком случају представљају поједине појавне облике комплексне криминалне делатности везане за платне картице, међутим њима се не може називати предметна комплексна криминална делатност, већ само њени поједини појавни облици.

У криминалистичкој обради кривичних дела фалсификовања платних картица посебну пажњу треба обратити на потпуно расветљавање криминалне делатности, почевши од припремних радњи, организовања криминалне групе, чији је најважнији члан тзв. „хакер“. Исту пажњу треба посветити и судском поступку, како би сви учесници у извршењу кривичног дела фалсификовања платне картице били санкционисани.

Очекујемо рапидан пораст кривичних дела фалсификовања платних картица, које би требало након пријављивања или откривања и статистички извући из „тамне бројке“. Надамо се да ће радна група МУП-а за измену застарелог ЈИС-а осавременити тај вид статистике и тиме рад и резултате полицијских службеника учинити видљивим. Без обзира на недостатак новчаних средстава, предлажемо перманентну обуку и специјализацију поступајућих полицијских службеника, као и адекватну техничку опремљеност. Тек када ови услови буду испуњени, бићемо спремни да се ефикасно суочимо са перманентним порастом кривичних дела фалсификовања платних картица.

Литература:

1. Бановић, Б., (2002). *Обезбеђење доказа у криминалистичкој обради кривичних дела привредног криминалитета*, ВШУП, Београд.
2. Вановић, В., (2006). *Elektronski dokazi*, Revija za kriminologiju i krivično pravo, вол. 44, бр. 3, Београд, стр. 223-232.
3. Ђокић, З., (2006). *Злоупотребе платних картица*, Безбедност, год. 48, бр. 5, Београд, стр. 771-788.
4. *Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против ВТК*, Сл. гласник РС, бр. 61/2005 и 104/2009.

5. Игњатовић Ђ., (2006). *Криминологија*, Службени гласник, Београд.
6. Милошевић, М., (2006). *Полиција и правосуђе Републике Србије у борби против високотехнолошког криминала*, Безбедност, год. 48, бр. 1, Београд, стр. 51-54.
7. Милошевић, М. (2007). *Aktuelni problemi suzbijanja kompjuterskog kriminala*, Nauka–bezbednost–policiја, вол. 12, бр. 1, стр. 57-74.
8. Урошевић, В., (2010). *Коришћење интернет сервиса који пружају злоћудне програме као услугу при извршењу кривичних дела из области високотехнолошког криминала у Републици Србији*, Безбедност, год. 52, бр. 3, Београд, стр. 177-189.
9. *Платне картице*, (2007). Едукациони материјал, Привредна комора Србије, Београд.
10. Тањевић, Н., (2009). *Компјутерски криминал – правна заштита на националном нивоу*, Безбедност, год. 51, бр. 1-2, Београд, стр. 152-165.
11. Narodna banka Srbije – rečnik
www.nbs.rs/internet/latinica/glossary.html?id_letter=19&jezik=1
доступно 7. 4. 2008.

Forging of Credit Cards as Form of Computer Criminality

Abstract: *The paper refers to one of the forms of computer criminality which is connected with credit cards. It is a complex form of offence which includes several other criminal offences, as well as elements of other similar offences, which the paper also points out. The paper deals with practice of institutions of the interior affairs referring to recognition, detection, elaboration and giving proofs of various forms of specific and complex criminal activity related to credit cards in our country during the first decade of 21st century. The main aims of this paper are to indicate the complex treatment of institutions of the internal affairs in this field, to point out to the implementation of operative, operative-tactical, and investigative measures and activities, i.e. activities in a criminal process, and to state all the problems which police officers face in their practice of the aforementioned field of expertise.*

Key words: *credit card, plastic money, forgery of plastic cards, misuse of credit cards, computer criminality*

Hofmann Rainer: *Opferhilfe in der polizeilichen Ausbildung – Ideenwettbewerb: ein alternativer Weg im Repetitorium?* In: Die Kriminalpolizei Nr. 3/2010

Доступан на Интернет адреси: www.kriminalpolizei.de (20.09.2011.)

Помоћ жртвама као тема у образовању полиције – идејно надметање: алтернативни пут у репетиторијум

Уводна напомена

Положај жртве био је током последњих 20 година, а и сада јесте – стални предмет законодавних реформи, као што је случај и са *Законом о јачању права повређених и сведока у кривичним поступцима* (друга реформа *Закона о правима жртава*) који је ступио на снагу 1. 10. 2009. године. Свакако да је и то утицало на промену свести, која је приметна током последњих година у вези са овом проблематиком. Брига за повређене, оштећене и жртве кривичних дела представља актуелни изазов за полицију и правосуђе.

Поготово данас, задатак полиције која, по правилу, прва ступа у контакт са жртвом неког кривичног дела јесте да се ублаже последице дела и да се избегне секундарна виктимизација током спровођења полицијских истражних мера, са циљем да се жртва заштити и да јој се помогне. Жртвама кривичних дела потребно је саветовање, при првом сусрету треба им пружити разумевање и помоћи им.

Тиме би се жртви пружила примерена заштита и позитиван осећај безбедности. Може се уочити да се, поред уобичајеног начина рада полиције и правосућа усмереног ка починиоцу, све више значаја придаје и појачавању активности у интересу жртве – пружањем помоћи, заштите и саветовањем. У оквиру свакодневног рада полицијски службеници својим разумевањем и способношћу уживљавања у положај жртве доприносе превладавању индивидуалних кризних ситуација. Они уочавају неопходност да се жртвама помогне, пружи подршка и нуде помоћ усмерену ка решавању проблема.

Интереси и потребе жртве након извршеног кривичног дела

Потребе и интереси жртава криминала су често веома различити. Већина пре свега жели да после дела говори о догађајима, потребан им је саговорник који ће их стрпљиво и са разумевањем саслушати. Таква своја очекивања жртве усмеравају ка полицији, јер са њом успостављају први контакт. Да би се доживљено психички „прерадило“, важну растеређујућу функцију има већ и сама могућност да се о томе може говорити.

Могу се навести још неке потребе и жеље жртава кривичних дела:

- оне желе да буду озбиљно схваћене, њихов приказ не треба доводити у сумњу, не треба им пребацивати;
- потребно је дати (вратити) им осећај сигурности;
- оне траже људску подршку након дела, жељне су разумевања;
- али дође време када жртве желе да их оставе на миру, када желе да доживљено забораве и да се врате у нормалан живот;
- оне желе да буду саветоване;
- желе да им се надокнади материјални губитак, да се „ствари“ поново среде;
- током кривичног поступка није им потребна само заштита, него и право на подршку;
- жртве желе информације о даљем току поступка, и
- желе да им се понуде и други начини помоћи.

Важна ставка овде је, сходно § 406 h СтПО (*Закон о кривичном поступку*) и обавеза да се жртва, што је пре могуће, поучи о њеним правима у поступку. У већини случајева задатак полиције је да то учини у оквиру узимања пријаве. На основу искуства, може се рећи да се у полицијској пракси тој обавези најчешће приступа рутински, тако што се жртви да Подсетник за жртве – у којем су описана њена релевантна права. Уколико се то уручивање Подсетника посматра кроз лупу наведених интереса жртве, јасно је да је примерено да се у ситуацији у којој се наша, жртви само уручи Подсетник. Много примереније би било када би јој се укратко разјаснила њена права, односно када би јој се та права представила у вези са конкретном ситуацијом. Од велике помоћи је да се жртви већ при првом сусрету, најчешће приликом узимања пријаве на записник, покаже висок степен саосећајности и да полицијски службеник поседује сензибилност, неопходну за исправно поступање у односу на жртву.

Прописи о помоћи жртви у покрајини Рајнланд-Пфалц

Влада покрајине Рајнланд-Пфалц се доношењем различитих прописа који се односе на пружање помоћи и заштиту жртава, последњих година усредсредила на задатак – да се већа важност посвети правима жртава и интересима повређених. У суштини, реч је о следећим иницијативама:

Концепт безбедности Владе покрајине Рајнланд-Пфалц

У марту 2008. године Влада покрајине представила је своју стратегију за безбедност Р. Р. О. – Безбедност у покрајини Рајнланд-Пфалц. Поред задатка да се спроводе репресивне мере, два централна стуба ове концепције су превенција и помоћ жртвама. У оквиру ове концепције умрежавају се како државне, тако и невладине институције ангажоване у области заштите жртава. Жртвама кривичних дела се, сходно концепцији безбедности, гарантује подршка на различите начине – пружањем заштите, информисањем или путем осталих видова помоћи. Мере пружања помоћи жртвама у покрајини Рајнланд-Пфалц су, између осталог:

- формирање мреже пунктова за интервенцију у оквиру „Пројекта Рајнланд-Пфалца за интервенцију у циљу заштите жртава породичног насиља“ (RIGG);
- развијање пунктова за контакте са сведоцима у државном тужилаштву и на суду;
- доношење полицијских мера оријентисаних ка жртви.

Извештај Владе о заштити жртава

Извештај који је први пут сачињен 2008. године садржи опсежан приказ прописа важних за жртву, приказује статистичке податке и тенденцију у погледу броја жртава и приказује мноштво мера које су предвиђене, односно примењене у циљу побољшања заштите жртава. Извештај треба да се подноси сваке две године. У њему се наглашава да је неопходна заштита жртве након кривичног дела, а неизоставно се указује и на значај превентивне заштите.

Оквирни концепт полицијске заштите жртава у покрајини Рајнланд-Пфалц

Криминалистичка полиција покрајине Рајнланд-Пфалц је, 2009. године, ангажујући стручне службе, израдила оквирни концепт полицијске заштите жртава, који полицијским и другим службеницима треба да пружи смернице у опхођењу са жртвама кривичних дела и других догађаја са тешким последицама.

У тексту концепта се наводи да се у поступку кривичног гоњења пажња све више усмерава ка положају жртве. Оне се више не посматрају само као важни сведоци или као „носачи трагова“ – данас се све више увиђа специфична ситуација у којој су се те особе нашле као жртве кривичног дела и, сходно томе, њихови интереси у тој ситуацији. То је узео у обзир и законодавац. Жртве кривичних дела имају законско право на помоћ државе. Она обухвата, поред пружања заштите, саветодавну и материјалну подршку, као и психолошку помоћ. Полицијски службеници имају посебну одговорност у опхођењу са жртвама, јер је полиција прва званична инстанца којој се нека жртва обрати након дела. Важан циљ полиције јесте да на основу полицијског поступања, утемељеног на потребама грађана задобије и задржи поверење становништва. Коначно, органи безбедности су упућени на сарадњу са грађанима. У вези с тим треба тежити све интензивнијој оријентацији ка правима и потребама жртве. Специјално у погледу полицијске заштите, оквирни концепт упућује да та врста заштите мора садржавати разумевање и сензибилност за ситуацију у којој се жртва налази, за њене интересе, као и одговарајуће опхођење, објективно признавање статуса жртве, и компетентно саветовање. У оквиру саветовања полиција жртви пружа информације о току истражног поступка, о полицијском поступању, поучава је у погледу њених права током кривичног поступка и обавештава о осталим расположивим правима и могућностима да јој се помогне. У вези с тим полиција треба да активно сарађује са институцијама за пружање помоћи и да жртвама криминала и незгода брзо и циљано помогне да стигну до тих институција.

У покрајини Рајнланд-Пфалц су при полицијским президијумима основани тзв. пунктoви (саветовалишта) на којима се жртве могу обратити за помоћ, али задатак да помогну жртвама, као и у многим другим ситуацијама, пре свега имају дежурне службенице и службеници у полицији опште надлежности и криминалистичкој полицији када узимају пријаву. Ипак, задаци полиције у области пружања помоћи жртвама треба да остану у оквиру прве интервенције и посредовање у погледу помоћи.

*Уговор о сарадњи између Министарства
унутрашњих послова и спорта и удружења
WEISSE RING e. V. за подручје покрајине
Рајнланд-Пфалц од 31. 5. 2008. године*

Циљ уговора закљученог између полиције у Рајнланд-Пфалцу и удружења WEISSE RING јесте будућа још боља координација могућности информисања и пружања помоћи, али и спровођења превентивних мера.

Министарство унутрашњих послова и спорта и удружење WEISSE RING договарају тесну сарадњу у области заштите жртва, помоћи жртвама и превенције, како би се превентивне мере координисано предузимале и како би се даље побољшале могућности информисања и пружања помоћи жртвама кривичних дела. Тако је у уговору о сарадњи, између осталог, наведена обавеза полиције да жртве кривичних дела упуту на удружење WEISSE RING и на могућности удружења да им помогне.

*Уговор о сарадњи између Министарства правде
и удружења WEISSE RING e. V. за подручје покрајине
Рајнланд-Пфалц од 21. 4. 2009. године*

Како би се још побољшале могућности информисања и пружања помоћи жртвама кривичних дела, на исти начин је договорена и тешња сарадња између Министарства правде покрајине Рајнланд-Пфалц и покрајинске испоставе удружења WEISSE RING у области заштите и пружања помоћи жртвама. У уговор о сарадњи укључене су различите одредбе чија примена треба да помогне жртвама. Тако је, између осталог, уговором утврђено да ће Удружење пружати помоћ независно од врсте кривичног дела, да ће испоставе Удружења стално бити доступне жртвама и правосудним органима и да ће у свако доба пружати подршку пунктовима за контакте са сведоцима у органима правосуђа.

*Стратешки циљеви Покрајине
у периоду 2010 – 2012. година*

И Министарство унутрашњих послова и спорта покрајине Рајнланд-Пфалц објављује у свом стратешком циљу бр. 4, који се тиче „учвршћивања поверења становништва у полицију“, да ће се у наредним годинама у знатној мери окренути жртвама, и тиме наглашава позицију која припада жртви криминала. Што се тиче поступања полиције са жртвама и оштећенима, неопходна је изражена способност уживљавања и спремност да се пружи што опсежнија помоћ. Тиме Министарство унутрашњих послова и спорта наставља са тенденцијом да се у оквиру полицијског посла још више води рачуна о потребама и интересима жртва, а одређивањем оваквог циља наглашава да се у свом раду руководи интересима грађана.

*Студије на Високој струковној школи полиције
у Рајнланд-Пфалцу*

На основу изнетих приказа може се закључити да је било више разлога да се и у оквиру образовања на Високој струковној школи управ-

них послова у Рајнланд-Пфалцу (ВСШУП) у наставу уведе и тема пружања помоћи жртвама. Овакво становиште нашло је потпору у виктимолошком начину гледања на ствари, у питањима како се социјално окружење односи ка одвијању кривичног дела и како се може избећи секундарна виктимизација. Жртве кривичних дела често више и дуже трпе од последица тог дела него што се мисли. Испитивањима се дошло до сазнања да жртве, чак и у случају кривичних дела као што су „трик крађе“ – извршене вештом обманом оштећеног (напомена преводиоца) или провала стана, делимично и током дужег периода трпе последице. Дела, чак и када не доведу до неке здравствене повреде жртве, често остваљају за собом различите „ране“, као на пример осећај страха, несигурност, повлачење у себе и несаницу. Неретко, жртва након претрпљеног дела остаје сама са својим страховима и патњама.

Оне видљиве ране могу и да зарасту, материјална штета се може надокадити, али често су баш оне невидљиве, нематеријалне последице неког дела оно што жртву изузетно дуго оптерећује. Стога, она често цитирана реченица: „Ниједан учинилац није тако тешко кажњен као што је кажњена жртва!“ погађа у саму срж ствари. Сигурно је да оних око 270 студената, који сваке године почињу студије на Високој струковној школи управних послова полиције, располажу опсежним теоретским знањем. Али, да ли су они у стању да своје знање на одговарајући начин примене? Располажу ли оном неопходном мером саосећајности? Могу ли се ставити у улогу жртве и емотивно се са њом идентификовати?

Оваква размишљања су резултирала тиме да се студентима на ВСШУП-у омогући да се фокусирају на жртву, да се позабаве њеним осећањима, патњама, очекивањима и њеним интересима.

Да би се то реализовало, потребно је било студенте, након преношења теоријских знања, у завршној фази студија суочити са изазовом израде пројекта на ову тему. Од студената се захтевало да се свако у својој радној групи још једном позабави основним принципима пружања помоћи жртвама, њиховом заштитом и саветовањем. Затим је у групама требало да разраде идеју, и у свом раду, тј. пројекту, представе своју идеју пружања помоћи или заштите, да изразе осећања, патњу жртве или остале елементе које повезују са ситуацијом у којој се налази жртва.

Велика важност је придавана томе да сви радови буду резултат личних идеја студената. Они су за излагање својих идеја могли користити форму песме, слике, скулптуре, филмског записа, писаног рада, фотографије итд. Битно је било да то буду властити радови и да у ширем смислу садрже неку поруку о ситуацији у којој се налази жртва, о њеним патњама. Студентима је за идеју и разраду дат период од 6 до 8 седмица. Резултат је вредан дивљења. Коначно, међу пројектним радо-

вима студената у 2009. години налази се 14 филмских прилога на ДВД-у, различите песме, скулптуре, као и цртежи, затим преко 50 слика и плаката. Примера ради, у овом чланку су објављени неки од тих радова. У оквиру завршног дана посвећеног овој теми на ВСШУП-у, представници полиције и удружења WEISSE RING су у својим стручним излагањима изнели своје виђење ове теме. Мото ове једнодневне манифестације био је: „Помоћ жртви: озбиљно схватити потребе жртве – водити рачуна о интересима жртве“. Том приликом је организована и изложба и презентација радова студената.

Идејно надметање: алтернативни пут у репетиторијум?

Сигурно није никаква нова идеја да се за репетиторијум користи овакав приступ градиву, али јесте додатна, а пре свега креативна форма наставе и репетиторијума на тему помоћ жртвама. Студенти нису овде били само у ситуацији да се још једном баве већ стеченим знањем, него су се морали интензивно и практично суочити са улогом жртве. Од њих је захтевано да се идентификују са емотивним светом жртве, да се упознају и схвате њихове жеље и интересе, како би стекли прави увид и олакшали себи опхођење са жртвама током неких будућих полицијских задатака. Размишљајући на овај начин студенти су коначно дошли до резултата који обједињују како стечена знања, тако и њихове личне утиске. Код свих изложених дела јасно се могла осетити идентификација радне групе са специфичном ситуацијом у којој се налази жртва. Током евалуације сви студенти су изразили своје одушевљење што су овом посебно осетљивом темом могли да се баве на креативан начин и покажу личну иницијативу. Њихови радови на ову тему су проговорили својим сопственим језиком. Али то није све. Изложени радови, поготово квалитетно одрађени филмски прилози на тему пружања помоћи жртвама, могу бити од користи у саветовалиштима при полицијским президијумима, а погодни су и за стручна излагања у оквиру превенције понашања и рада са жртвама.

Мој закључак: Исплати се да се током студија више простора да креативности и личној иницијативи.

Превод: *Зорка ЛОВРЕ,*
Центар за основну полицијску обуку,
Сремска Каменица

Доц. др *Дарко МАРИНКОВИЋ*

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Приказ уџбеника

Организовани криминал

аутора доц. др Горана Бошковића

Београд: Криминалистичко-полицијска академија, 2010.

Криминалистичко-полицијска академија је у последње време издала одређени број уџбеника, монографија и зборника радова којима је изузетно обогатила постојећу криминалистичко-безбедносну литературу у Србији, али и шире. Сви они који се у свом школовању, раду, или по било ком другом основу срећу са различитим изворима и облицима угрожавања безбедности и криминала, и који желе да сазнају нешто ново и актуелно на ову тематику, не могу заобићи ову високошколску установу у Земуну, у улици која носи назив по првом српском цару. Међу новијим издањима КПА, пажњу привлачи рад под називом *Организовани криминал*, младог и талентованог аутора, доц. др Горана Бошковића. Писан је као уџбеничка грађа за истоимени наставни предмет, али је по својим особинама и квалитету много више од обичног уџбеника, првенствено зато што на посебан и за наше прилике оригиналан начин обрађује једну изузетно актуелну тему, чији назив и носи.

Уџбеник *Организовани криминал*, др Горана Бошковића садржи три дела, подељена у већи број методолошки правилно постављених тематских целина. У њима се, поред основног текста, налазе двадесет три графичка приказа, практични примери и попис коришћене литературе са двеста четрдесет библиографских јединица, који обухвата релевантне светске и домаће референце из области организованог криминала и његовог сузбијања.

У првом делу рада под насловом *Појам организованог криминала* аутор износи основне поставке о организованом криминалу, уз полазну констатацију да је овај криминални феномен тешко дефинисати и научно одредити. Наиме, плуралитет инкриминација у испољавању, разноврсни начини њиховог остварења, прикривеност и софистицираност у деловању и сл., само су нека од обележја која узрокују различите погледе на овај криминални феномен, његово схватање и нормирање. У научној и стручној јавности постоје различити ставови и мишљења у вези са постојањем, размерама, етиолошким и феноменолошким обележјима ове врсте криминала. Аутор у раду указује на плуралитет теоријских и нормативних одређења организованог криминала и истиче карактеристике ове појаве користећи се доступном страном и домаћом литературом и норма-

тивним актима. Указујући на плуралитет дефиниција организованог криминала у литератури, др Бошковић указује и на значај и мноштво његових појавних облика и потребу научног разумевања и истраживања овог феномена, у циљу што ефикаснијег супротстављања. Разматрајући питања нормативног одређења појма организованог криминала, аутор анализира формалне услове садржане у законским и међународним правним актима који се морају испунити да би се одређена криминална активност сврстала у организовани криминал, указујући на правце његовог нормативног уређења и анализирајући стање у нашој земљи. Даље у тексту аутор указује на то да организовани криминал има низ заједничких особина са неким другим типовима криминалних делатности и анализира њихове међусобне везе – са корупцијом, прањем новца, криминалом белог оковратника, криминалом корпорација и тероризмом.

У другом делу уџбеника, који носи назив *Modus operandi организованог криминала*, аутор упућује на постојање појединих појавних облика организованог криминала и даје приказ организације и функционисања нелегалног тржишта и најчешћих разлога због којих организовани криминал остварује *уплив* у легално пословање и привреду. Констатација је да њихово познавање представља значајан предуслов за успешну борбу против организованог криминала, уз разматрање других питања значајних за феноменолошко проучавање ове врсте криминала. Наиме, организовани криминал у савременим условима настоји да користи легалне економске токове како би прикрио сопствену криминалну делатност, порекло и постојање нелегално стечене имовине. У односу на ову чињеницу, у раду се указује на штетне последице продора организованог криминала у легалне економске токове и објашњава подела имовинског криминала на традиционални и тржишно оријентисани, која даље индицира на формирање организованог криминала у савременим друштвима. Такође, у раду се даје и приказ организације и функционисања нелегалног тржишта, али и најчешћих разлога због којих се организовани криминал инфилтрира у легално пословање, чије познавање представља значајан предуслов за успешну борбу против ове врсте криминала у глобалним оквирима. Након тога аутор указује на чињеницу да се традиционалне форме криминалног организовања (*мафијашког типа*) данас замењују структурама које омогућавају деловање криминалних организација у савременом окружењу и глобалним оквирима – криминалне структуре више нису монолитне пирамидалне организације већ комплексне мреже, врло сличне савременим корпорацијама у организационом смислу, засноване на дивизионим и матричним структурама, које омогућавају прилагођавање условима пословања и захтевима за робом и услугама нелегалних тржишта.

Ефикасно супротстављање организованом криминалу подразумева спровођење истраживања чији ће резултати омогућити да се сагледају

стање и тенденције у домену различитих појавних облика ове врсте криминала, због чега је аутор идентификовао и анализирао специфичности и основне особине испољених појавних облика организованог криминала у пракси рада органа унутрашњих послова. На крају овог дела рада аутор напомиње да су презентоване феноменолошке карактеристике организованог криминала само покушај да се укаже на ширину криминалног деловања, разноликост облика, специфичности структуре, циљева и друге значајне аспекте његовог деловања.

Трећи део уџбеника, под насловом *Методe сузбијања организованог криминала*, посвећен је методама за сузбијање организованог криминала и могућностима њихове примене и прилагођавања постојећим законским и друштвеним оквирима у нашој земљи. Аутор у овом делу рада темељно обрађује појам, садржај, врсте и карактеристике метода сузбијања организованог криминала. У њему се презентира суштина, генеза и теоријско-практични допринос ових метода. Аутор указује да методи сузбијања организованог криминала представљају скуп радњи, мера и поступака на превентивном и репресивном плану којима се сужавају могућности за организовану криминалну делатност, откривају учиниоци и разјашњавају конкретна кривична дела из сфере овог криминалног манифестовања. Др Бошковић се посебно осврће на светска искуства у примени оних метода који већ дуже представљају окосницу савремене криминалистичке делатности у борби против организованог криминала. У раду су обрађени следећи методи: криминалистичко-обавештајна аналитика, финансијске истраге, инфилтрација у криминалну средину, тајни надзор и индицијални метод. Аутор правилно закључује да су ови методи саставни део организованог и систематског супротстављања криминалу на националном и међународном плану, те да спадају у криминалистичке методе чија се примена прилагођава специфичним облицима организованог криминала. Садржаји представљени у раду указују на најадекватније методе сузбијање организованог криминала и на могућности њихове примене и прилагођавања законским, економским и друштвеним оквирима у Републици Србији. У овом делу рада аутор је дао веома значајан теоријски допринос у презентовању нових научних достигнућа у области криминалистичке науке, која имају стратешки значај за развој савремене криминалистике.

Уџбеник *Организовани криминал*, др Горана Бошковића писан је на академском нивоу, али ипак једноставним стручним језиком, разумљивим и оним читаоцима који нису посебно упућени у ову проблематику. Његово објављивање даје велики допринос потпунијем сагледавању и разумевању феномена организованог криминала и, што је посебно важно, његовом сузбијању. Студенти Криминалистичко-полицијске академије добили су вредо штиво из кога ће моћи да науче много тога о савременом криминалу и савременим методима борбе против њега што, у

синергији са осталом уџбеничком литературом која је саставни део наставних предмета и наставног плана и програма ове високошколске установе, пружа добру основу за конституисање криминалиста које савремена полиција и друштво изискују. Поред тога, сигуран сам да ће у овом уџбенику много тога значајног и вредног наћи и већ афирмисани припадници полиције, тужилаштва и судства, због чега га са задовољством препоручујем за читање, сигуран у његову научну и стручну вредност.

Доц. др Зоран БУРЂЕВИЋ

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Приказ уџбеника

Превенција криминала

аутора доц. др Славише Вуковића

Београд: Криминалистичко-полицијска академија, 2010.

У издању Криминалистичко-полицијске академије из Београда, крајем 2010. године објављено је прво издање уџбеника *Превенција криминала*, аутора доц. др Славише Вуковића. Уџбеник је обима 249 страна и обухвата седам поглавља са пописом коришћене литературе. Реч је о уџбенику који на оригиналан начин систематизује теме из области превенције криминала и који их читаоцима предочава једноставно, конкретно и веома илустративно, што је за сваку похвалу.

У првом поглављу аутор се бави општим разматрањима превенције криминала, најпре њеним појмовним одређењем и у литератури најзаступљенијим класификацијама. Затим следи одређење предмета, циља и метода превенције криминала као наставно-научне дисциплине, уз објашњење њених основних принципа – законитости, легитимитета, проактивног поступања, хуманости, јавности, координације и сарадње. На крају поглавља дат је осврт на однос превенције криминала и политике супротстављања криминалу.

Друго поглавље показује да превенција криминала није нормативно-правно неуређено подручје. Напротив, аутор наводи бројне конвенције, резолуције и друге документе Уједињених нација, Савета Европе и Европске уније који су значајни за превенцију криминала. Из тих докумената се види одговорност државе и могућности нормативно-правног уређивања области превенције. Након приказа система друштвене самозаштите у Србији за време СФР Југославије, његових добрих и лоших страна, дат је осврт на законе и стратегије усвојене последњих година у Републици Србији, који су од значаја за ефикасно функционисање система превенције криминала. Предуслови њене успешности предмет су анализе у трећем поглављу, у оквиру којег аутор обрађује актуелне теме, као што су партнерство у превенцији, систематско прикупљање података о криминалу, анализа криминала, могућности прогнозе развоја криминала, питања стратешког усмеравања, програмирања и планирања превенције криминала, као и неизоставно питање евалуације превентивних активности.

Четврто поглавље посвећено је функционисању система превенције криминала. Аутор је излагање најпре систематизовао кроз приказ зна-

чаја и могућности механизма неформалне социјалне контроле, односно улоге породице, суседства и средстава јавног информисања у превенцији криминала. Потом следи излагање о механизмима формалне социјалне контроле, у оквиру којег се посебно обрађују могућности превентивног деловања субјеката изван система кривичног правосуђа, и то субјеката из васпитно-образовног система, система социјалне заштите, система здравствене заштите, као и инспекцијских органа. Допринос система кривичног правосуђа је посебан предмет анализе, где се најпре указује на актуелне критике ефеката краткотрајних казни затвора, а потом на алтернативне мере и санкције. На крају поглавља обрађене су методе ситуационе превенције криминала, посебно улога физичко-техничке заштите лица и имовине, контроле ватреног оружја и дизајна средине у превенцији криминала, уз приказ критика и могућности ситуационе превенције.

Пето поглавље се односи на место и улогу полиције у превенцији криминала, мада аутор и у другим деловима уџбеника користи сваку прилику да повеже обрађивану тему са улогом полиције у њој. На почетку поглавља аутор указује на чињеницу да су бројни послови из надлежности полиције у функцији превенције криминала, иако се спречавање кривичних дела у *Закону о министарствима* издваја као посебан посао Министарства унутрашњих послова. Садржај криминалистичко-превентивне делатности представљен је кроз три облика криминалистичке контроле: 1) делатност полиције на безбедносном сектору, посебно кроз позорничку и патролну делатност; 2) појачани надзор и локалну контролу над потенцијалним учиниоцима кривичних дела, и 3) заштиту потенцијалних жртава кривичних дела. Аутор потом обрађује кључне методе полиције у оквиру криминалистичко-превентивне делатности, и то кроз прикупљање обавештења, упозоравање и наређивање, превентивни преглед и привремено одузимање предмета и превентивно ограничавање слободе кретања. Аутор нарочито указује на значај делатности односа са јавношћу за превенцију криминала и савремене стратегије које полиција користи у превенцији криминала, као што су полицијска делатност у локалној заједници, проблемски оријентисан рад полиције и стратегија нулте толеранције. Сасвим оправдано, у раду није изостављен ни приказ значаја репресивне делатности полиције за превенцију криминала, као и међународне полицијске сарадње у овој области.

Шесто поглавље је посвећено приказу актуелних проблема у систему превенције криминала и могућностима њиховог решавања. Међу проблемима који отежавају функционисање система превенције криминала издвојени су проблеми у области нормативно-правног уређења система превенције, његове организације, управљања и руковођења, образовања и обуке, мерења успешности и финансирања превенције

криминала. У последњем, седмом поглављу, дат је приказ система превенције криминала у појединим европским и англосаксонским државама.

Разноврсност и актуелност тема које аутор обрађује у овом уџбенику указују на његову велику вредност, чему посебан допринос даје настојање аутора да општа теоријска знања стави у функцију ефикасне конкретне практичне примене. Он представља својеврсни приказ најважнијих научних достигнућа и светских стандарда из области превенције. Управо ова чињеница, уз оригиналан и савремен приступ аутора, уџбеник *Превенција криминала* сврстава у ред ретких и незаобилазних радова за свакога ко жели да се на ефикасан начин бави превенцијом. Зато је његова вредност посебно велика, не само за студенте Криминалистичко-полицијске академије којима је намењен, већ и за наставнике и сараднике из сродних наставно-научних установа, припаднике полиције и других професија који се баве, или имају намеру да се баве, превенцијом криминала.

УПУТСТВО ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије *Безбедност* објављује научне и стручне радове из подручја наука о безбедности на српском и енглеском језику, који претходно нису објављивани. Часопис излази три пута годишње.

Рукописи се достављају уредништву у два примерка одштампана на папиру, као и у електронском облику. Имена аутора, као и назив и седиште институције у којима аутори раде наводе се пре наслова рада, а контакт подаци, адреса или е-адреса дају се у напомени, при дну прве стране чланка. Након назива рада следи апстракт, који код оригиналних научних радова треба да садржи циљ истраживања, методе и резултате истраживања и закључак. Величина апстракта је од 100 до 250 речи, које ће читаоцу омогућити да брзо и тачно оцени релевантност чланка. Кључне речи (до 5 кључних речи) следе након апстракта. Структуру оригиналних научних радова треба да чине: увод, материјал и методи, резултати, дискусија и закључак, док код прегледних и стручних радова структуру рада чине увод, поднаслови, закључак и литература. Апстракт на енглеском језику са називом рада (величина фонта 14 pt - bold, текст 12 pt - italic) и кључним речима би требало да стоји након одељка Литература. Пожељно је да се апстракт на енглеском језику даје у проширеном облику, са детаљнијим презентовањем резултата истраживања, у форми резимеа, при чему његова дужина може бити до 1/10 дужине чланка.

Текст рукописа треба да буде урађен на рачунару, фонт Times New Roman, ћирилично писмо, величина слова 14 pt за наслов рада – bold, italic. Називи подналова пишу се фонтом величине 13 pt, bold, центрирано и без коришћења редних бројева. Основни текст рада треба да буде величине слова 12 pt, са 65 словних знакова у једном реду, односно 26 до 30 редова на једној страници, са стандардним маргинама. Научни и стручни радови могу да буду обима до 16 страна (30.000 знакова укључујући размаке). Изузетно, на предлог рецензента и уколико то уредништво процени, радови могу бити и дужи, пре свега због целовите обраде актуелне теме. Преводи радова из стране литературе из области наука о безбедности могу да буду обима највише до 16 страна, док прикази нових књига из области наука о безбедности могу бити обима до 3 стране.

Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру којег је чланак настао, као и назив институције која је финансирала пројекат или програм наводи се у посебној назнаци при дну прве стране чланка.

У случају да рад садржи илустрације, табеле, графиконе, фотографије и сл., уредништву треба доставити квалитетно припремљене прилоге у електронском облику, по могућству одвојено од рада, како би сачували графички квалитет, с тим што је у тексту потребно нагласити позивање на њихов садржај (Слика 1 – Барутне честице пре сагоревања...). Табеларни и графички прикази требало би да буду дати на једнообразан начин, с тим што се називи табела пишу изнад табеле, док се називи графичких приказа дају испод самог приказа. Прикази се могу дати и у виду посебног прилога на крају чланка, с тим што је у тексту потребно нагласити позивање на њихов садржај (Прилог 1, Прилог 2...). Пожељно је да наслови свих приказа буду дати двојезично, на српском и на енглеском језику (величина фонта 11 pt, italic), у формату JPEG за фотографије и EPS за остале графичке прилоге, и да њихова резолуција износи минимум 300 dpi за размер 1:1. За графичке приказе урађене у Excel-у користити различите растерске тонове црне боје и PDF формат.

Фусоте (напомене) се пишу словима величине 10 pt и користе се за суштинска запажања, нужне пропратне коментаре, упућивање на корисну литературу (Више о томе:...) и знаке о коришћеним помоћним изворима (нпр. научној грађи, законској регулативи, приручницима, документима, извештајима итд.), али оне не могу бити замена за цитирану литературу.

Цитате (навођење) у тексту не треба обележавати фуснотама, већ на крају цитата или позивања на нечије дело (детаљније у: Савић, 2006). Обавеза аутора је да се приликом позивања на изворе у оквиру чланка, тј. при цитирању других аутора, њихова имена пишу у оригиналу, са годином објављеног рада и бројем странице у загради (Мијалковић, 2009:147), а уколико се цитира више од два аутора, тада се у тексту помиње само први, уз скраћеницу: et al. (Допсај et al., 2007:92). Зarezом се одваја аутор од године издања, а тачка-зarezом (;) различити аутори различитих дела (Симоновић, 2008; Ђорђевић, 2010), при чему се референце, ако их је више, наводе абecedним редом у оквиру једног пара заграда. Број стране се од године издања одваја двотачком (:). Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, тада се уз наредне радове додају абecedна слова поред године, на пример: (Бошковић, 2005а), (Бошковић, 2005б), итд. Страна имена у тексту би требало писати у оригиналу или транскрибовати на српски језик, с тим да се у загради наведе име у оригиналу. Референце у заградама се пишу у оригиналу. Ако је аутор цитираног рада институција или се ради о колективном носиоцу ауторских права, наводи се минимум података неопходан за идентификацију (Републички завод за статистику, 2009).

Приликом цитирања извора са интернета наводи се интернет адреса (<http://www....>) и, због сталне измене www окружења, датум када је текст преузет са мреже. За референце у електронском облику потребно је нагласити да се ради о електронском извору – Електронска верзија и/или интернет адреса.

Од суштинске је важности да се цитати у тексту и листа библиографских јединица на крају текста у потпуности слажу. Сваки цитат из текста мора да се нађе на листи библиографских јединица, и обрнуто. У списку литературе радови се наводе у оригиналу (референце се не преводe на језик рада) са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора, и то на следећи начин:

Врста рада	Референце
Часопис	Симоновић, Б., (2009). <i>Стандардизација и акредитација као један од начина професионализације полиције и криминалистичке службе</i> , Безбедност, год. 51, бр. 1-2, стр. 236-253.
Монографија	Мијалковић, С., (2009). <i>Национална безбедност</i> , Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
Зборник радова	Бановић, Б., Маринковић, Д., (2005). <i>Специјалне истражне радње и нове тенденције у савременој науци кривичног права</i> , У Зборник радова „Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство“, XLII Саветовање Удружења за кривично право и криминологију СЦГ, Златибор – Београд, стр. 509-543.
Е-извор	Witkowski, J., (2002). <i>Can Juries Really Believe What They See? New Foundational Requirements for the Authentication of Digital Images</i> , Journal of Law & Policy, Vol. 10:267, http://law.wustl.edu/Journal/10/p267_Witkowski_book_pages.pdf ; доступан 10. 1. 2010.

Референце се могу наводити и као што је прописано упутством APA – Publication Manual of the American Psychological Association. Наслови цитираних домаћих часописа, монографија, уџбеника и зборника радова дају се у оригиналном, пуном облику.

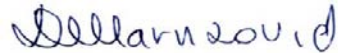
Рукописи подлежу анонимним рецензијама два рецензента. Уредништво задржава уређивачко право да на основу рецензија, актуелности рада, увида у рад и вођене евиденције одлучи да ли, када и у ком обиму ће рад бити објављен. Објављени радови се хонораришу, а необјављени се не враћају ауторима. Могуће примедбе и сугестије рецензента и/или уредника достављају се ауторима ради исправке.

Аутори би уз рад уредништву требало да доставе: пуно име и презиме, звање, адресу, е-адресу, број фиксног и мобилног телефона, фотокопију личне карте и чековне картице.

Рукописе слати на адресу: Уредништво часописа *Безбедност*, Булевар Зорана Ђинђића 104, 11070 Београд. Телефон Уредништва је: 011/3148-734, телефакс: 011/3148-749, е-адреса: upobr@mur.gov.rs. Радови се могу слати и главном и одговорном уреднику, на е-адресу: darko.marinkovic@kpa.edu.rs.

Позивамо све досадашње и нове ауторе да својим стручним и научним прилозима обогате садржај нашег, у научној и стручној јавности већ афирмисаног часописа са дугогодишњом традицијом, а у заједничком циљу да се унапреди полицијска пракса, подигне ниво безбедносне културе, и обезбеди праћење савремених научних и стручних достигнућа у безбедносној проблематици. Такође, напомињемо да је могућ заједнички – коауторски наступ иностраних и домаћих аутора.

Главни и одговорни уредник,

доц. др *Дарко Маринковић*

Instruction for the Associates About Editing the Manuscripts

Bezbednost, the magazine of the Ministry of Interior of the Republic of Serbia publishes scientific and expert papers in Serbian and English from the area of security science, that have not been published before. The magazine is published three times a year.

Text of the manuscript should be typed on a computer (font Times New Roman, Cyrillic, size 14 pt, bold for the headlines, 12 pt for the body text, 65 characters per line, 26 to 30 lines per page, standard margins). Scientific and expert papers can be up to 16 pages long (30 000 characters with spaces). Translations of the papers from foreign sources from the areas of security science can be up to 16 pages long, whereas book reviews from the areas of security science can be up to 3 pages long.

The manuscripts are delivered to the Editorial Board in two copies, one in electronic form, and one in printed, paper copy. Names of the authors, institutions they work in and their locations, are cited before the paper topic, and contact data, address or e-mail is given in a footnote at the bottom of the first page. Furthermore, for the original scientific papers, authors should deliver the abstract containing the research goal, methods, results and conclusions (100 to 250 words which will allow the readers to assess quickly and accurately relevance of the article through the short informative review), key words in both Serbian and English (up to 5) and the reference list. The abstract in Serbian language should be between the heading (name of the author and title of the paper) and key words, and should be followed by the body of the paper. Original scientific papers should be structured as follows: introduction, materials and methods, results, discussion and conclusion, and reviews and expert papers should consist of introduction, subheadings, conclusion and bibliography. Subheadings should be in font size 13 pt, bold, centered and not numerated.

The abstract in English language, with the title of the paper (font size 14 pt, bold, main text 12 pt, italic), should be placed after the References section. It is desirable that the abstract in English is also given in an extended version with a more detailed presentation of the research findings, as a so-called *summary*, and the length of the summary can be up to 1/10 of the article length.

The name of the project, or the programme within which the article was written, as well as the name of institution which financed the project or programme is cited in a separate footnote at the bottom of the first page.

In case the paper also includes illustrations, tables, graphs, photographs and so on, it is necessary to deliver the Editorial Board high quality copies of the appendices in electronic form, in a separate document in order to preserve their graphical quality, but but it is important to emphasize in the text references to their contents (Picture 1 - *Powder particles before the combustion....*). Tables and graphs should be given in a uniform manner, with the titles written above the table, and the names of graphs below. Reviews can be given in the form of a special attachment to the end of the article, but it is important to emphasize a reference to their content in the text (Annex 1, Appendix 2...). It is desirable that the titles of all reviews be given bilingually, in Serbian and in English (font size 11 pt, italic) in the JPEG format for photos and EPS for the other graphs, and that their resolution is 300 dpi minimum for the 1:1 ratio. For graphs in Excel, use different tones of black raster and PDF format.

Footnotes (notes) are to be used only for substantive observations, the necessary follow-up comments, references to useful materials (*More about this:...*) and indication of additional sources used (for example, scientific publications, legislation, manuals, documents, reports and so on.), but they can not be a substitute for reference list.

The citations (quotations) in texts should not be marked in footnotes, but at the end of the citation, or when referring to somebody's paper (Savić, 2006). When citing other authors, the authors are obliged to write their names in the original form, followed by the year when the paper was published and the number of page in parentheses (Mijalković, 2009:147), and if more than two authors are cited, only the first one should be listed in the text, followed by the

abbreviation: et al. (Dopsaj et al., 2007:92). The name of the author should be separated from the year of publishing by a comma, and names of different authors of different papers by a semicolon (;) (Simonović, 2008; Đorđević, 2010), and if there are more references, they are cited in alphabetical order within one parentheses. The number of the page is separated from the year of publishing by a colon (:). If one author with several papers published in the same year is cited, with the next titles of papers the alphabet letters are added next to the year, e.g. (Bošković, 2005a), (Bošković, 2005b), etc. Foreign names in the text should be written in the original form or transcribed according to Serbian pronunciation, with the original form of the name in the parentheses. References in parentheses should be written in the original form.

If the author is an institution or collective copyright holders, minimum information necessary for identification is cited (State Statistical Office, 2009).

When quoting internet sources, the internet address is stated (<http://www...>), and because of the ongoing change of www environment, it should also be stated the date when the text was downloaded from the internet. For references in electronic form, it must be stressed that they are the e-resource - electronic version and/or internet address.

In the reference list, the papers are cited with original titles and numerated, in alphabetic order of the authors' family names, as follows: the authors' family name, birth name initial, publishing year, title of the paper, name of the magazine or anthology, number of the volume, pages (from-to), and when titles of books are in question, name of the publisher and where it was published.

It is essential that the citations in the text and list of bibliographic items at the end of the text are in complete accordance. Every quotation from the text must be found in the list of bibliographic resources, and vice versa. In the reference list, papers are listed in the original form (references are not translated into the language of the paper), numerated, by alphabetical order of the authors' surnames, and in the following way:

Type of paper	References
Magazine/ journal	Simonović, B., (2009). <i>Standardizacija i akreditacija kao jedan od načina profesionalizacije policije i kriminalističke službe</i> , <i>Bezbednost</i> , year 51, no. 1-2/2009, pp 236-253.
Monograph	Mijalković, S., (2009). <i>Nacionalna bezbednost</i> , Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
Anthology	Banović, B., Marinković, D., (2005). <i>Specijalne istražne radnje i nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava</i> , in Anthology „Nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i naše krivično zakonodavstvo“, XLII Savetovanje Udruženja za krivično pravo i kriminologiju SCG, Zlatibor – Beograd, pp 509-543.
E-source	Witkowski, J., (2002). <i>Can Juries Really Believe What They See? New Foundational Requirements for the Authentication of Digital Images</i> , <i>Journal of Law & Policy</i> , Vol. 10:267, http://law.wustl.edu/Journal/10/p267_Witkowski_book_pages.pdf available on 10. 1. 2010.

References may be cited as prescribed in the instruction of the APA - *Publication Manual of the American Psychological Association*. Titles of the cited national journals,

monographs, textbooks and anthologies are to be provided in the original, full form, by no means in the translated form.

The manuscripts will be submitted to recension by an anonymous reviewer. The Editorial Board keeps its editorial right to decide when and in what scope the paper will be published, according to the recension, how current the topic is and the insight into the paper and the databases. For the published papers the fee is paid, and the ones that are not published are not returned to the authors. Possible suggestions of the editor and the reviewer are sent back to the author for correction of the paper.

With the paper, the authors should also deliver the Editorial Board their full family name and birth name, rank, address, e-mail, their telephone number and mobile phone number, the photocopy of their personal identification card and check card.

The manuscripts are to be sent to the following address: Editorial Board of the magazine "Bezbednost", Bulevar Zorana Djindjića 104, 11070 Belgrade. Editorial Board telephone number is: +381 11 3148 734, fax: +381 11 3148 749, e-mail: upobr@mup.gov.rs.

We invite all current and new authors to contribute to the content of our already established magazine in the scientific public, with the long tradition, by sending their expert and scientific papers. The common goal is to advance the policing practice, raise the level of security culture, and ensure that the pace is kept with contemporary scientific and professional achievements in security issues. Also, please note that it is possible to submit a joint paper by foreign and national authors, as co-authors.

EDITOR IN CHIEF

Assistant Professor, Ph.D. Darko Marinković